

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

53. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1988

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

Alm. Brand af 1792

Andelsbanken

Hadsten kommune

Hørning kommune

Kreditforeningen Danmark

Nykredit

Odder kommune

Provinsbanken

Ry kommune

S.D.S

Århus kommune

Sats og tryk: Ry Bogtrykkeri A/S, 8680 Ry

Omslagsbillede: Constantinsborg, malet af Harald Borges

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag

I kommission hos forlaget Aros

ISSN 0108-3570

FORORD

Årbogen er denne gang lidt mere omfattende end sædvanlig. Det skyldes det særlige jubilæumsår, 200-året for de meget omfattende forandringer i det danske samfund, som overalt i landet er markeret under den stærkt forenklede betegnelse »Stavnsbåndsjubilæet«. Der er i den anledning en lidt større redegørelse for meget forskellige vilkår i tre udvalgte områder på vor egn i den store reformperiode. Til samme emne hører artiklen om udskiftningen i Nim.

Der fortælles om gårde og slægter i det gamle Vejlbj, hvor særlig to gårde og deres beboere følges så langt frem, at den ældre generation fra Vejlbj må kunne knytte slægtsbånd tilbage til dengang.

Landsbyen Taastrup i Harlev sogn ved en af de gamle gennemgående veje var meget udsat under krigene i 1600 tallet. Det er tankevækkende at se, hvordan der til alle tider er folk, der hurtigere og bedre end andre kommer »på fode« igen efter trange tider. Der vil altid være »samler«. En nøje gennemgang af gamle skifter viser sådanne velhavende bondeslægter i Taastrup i 1700 tallet og viser tillige gennem fortrinlige tegninger, hvordan en velklædt pige og kone kunne tage sig ud, når midlerne var der.

Regulær hedeopdyrkning forbinder man jo ikke umiddelbart med vort østjyske om-

REDAKTION

Redaktør *Aage Domino*

Overlærer *J.S. Thomsen*
ansvarshavende.

råde, men beretningen om Thorupgaard i Voel har alle ingredienser dertil.

Hvordan et enkelt hus kan fortælle historie og gøre fortiden levende ses i en beretning fra Hinnerup.

Århus har en meget lang tradition som garnisonsby. Beretningen om de indkvarteringsforhold, man bød det unge indkaldte mandskab i gamle dage, kan være nyttig læsning i vor tid. Det var jo vore forfædre, der måtte tage til takke med vilkårene.

Artikelrækken slutter med en forunderlig lys og positiv erindring om et liv, der nok ellers ikke altid var en dans på roser.

Der er anmeldelse af litteratur om Østjylland, og der er aktuelle beretninger fra arkiver og museer.

Vi har nu i flere år kunnet glæde os over Harald Borges' smukke forsidemotiver, og som noget nyt er det i år lykkedes at få flere tegninger med i bogen. De ses i forbindelse med erindringsartiklen og har motiver fra Alrø og Horsens fjord. De skyldes tegneren Jørgen Vadmand, som ellers mere er kendt for sine motiver fra Vendsyssel, men som her har indrettet sin »streg« efter vort behov.

Det er vort håb, at årbogen er så varieret og alsidig, at den kan imødekomme vor store læserskares interesse - og måske kalde bidrag frem fra egne, der ikke er så godt repræsenteret.

Jens Sigurd Thomsen

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING'S
BESTYRELSE:

Forretningsudvalg:

Formand: *Fru Karen Margrethe Sørensen,*
Ormslevvej 432, 8260 Viby J.

Næstformand: *Assurandør N.P. Boye-Nielsen,*
Sandbygaard, 8382 Hinnerup

Kasserer: *Sognepræst Irma Hald Madsen,*
Holbækvej 17, 8900 Ørsted

Sekretær: *Gårdejer P. Holm Jensen,*
Elstevej 75, Terp, 8520 Lystrup

Overlærer *P. Friis Kristiansen,*
Søballevej 3, 8660 Skanderborg

Øvrige medlemmer:

Smedemester *Søren Bach,* Ry

Lærer *Niels Bertelsen,* Ryomgaard

Godsejer *Erik Kjær,* Ristrup Hovedgaard

Direktør *Bent Knie-Andersen,* Charlottenlund

Museumsinspektør dr. phil. *Erna Lorenzen,* Århus

Museumsinspektør *H.J. Madsen,* Mundelstrup

Arkivleder *Johanne Methling,* Odder

Gårdejer *Ejnar Pedersen,* Gylling

Civilingeniør *Ole Friis Sørensen,* Hørning

Overlærer *J.S. Thomsen,* Viby J.

Æresmedlem:

Museuminspektør dr. phil. *Erna Lorenzen,* Århus

Her skete det . . .

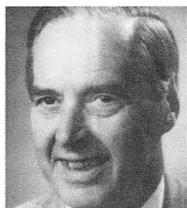
INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
Oversigtskort, indholdsfortegnelse	5
Forfattere	7
Den velklædte Voldborg <i>af Kirstin Nørgaard Pedersen</i>	9
Et væsentligt Hinneruphus <i>af N.P. Boye-Nielsen</i>	20
I 200-året for de store landboreformer <i>af J.S. Thomsen</i>	31
Forsvaret i Århus - dengang og nu <i>af John Arentoft</i>	57
Udskiftningen i Nim <i>af Svend Nørregaard Hansen</i>	69

Slægtsgården Thorupgaard i Voel <i>af Henry Hansen</i>	84
Gårdhistorie fra Vejby 1775-1830 <i>af Jonna Abild Nielsen</i>	93
Min livserindring <i>af Anders Jensen</i>	108
Et kært og festligt minde <i>af Kirstine Jensen</i>	116
Litteratur om Østjylland <i>af Kjeld Elkjær</i>	123
Lokalhistoriske arkiver:	
Borum lokalhistoriske Arkiv <i>af Allan Frandsen</i>	126
Egnshistorisk Forening for Gedved kommune <i>af Søren Hansen</i>	126
Lokalhistorisk Arkiv for Gjern kommune <i>af Else Marie Lindblom</i>	127
Hadsten kommunes lokalhistoriske arkiv og samlinger <i>af Børge Jensen</i>	127
Hinnerup Egnarkiv <i>af Aage Schøler</i>	128
Egnsarkivet i Hørning <i>af Peter Friis Kristiansen</i>	129
Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv <i>af Carl A. Laursen</i>	130
Nørhald Egnarkiv <i>af Peder Østergaard</i>	130
Lokalhistorisk arkiv for Purhus kommune <i>af Jytte Nielsen</i>	131
Rosenholm Egnarkiv <i>af Søren Sloth Carlsen</i>	134

Rougsø lokalhistoriske Forening - Egnarkivet . . . 135 <i>af Søren Ladefoged</i>	Gammel Estrup -Jyllands Herregårdsmuseum . . . 141 <i>af Vibeke Nielsen</i>
Skejby-Lisbjerg-Ølsted sognekarkiv 136 <i>af P. Holm Jensen</i>	Dansk landbrugsmuseum, Gl. Estrup 141 <i>af Svend Nielsen</i>
Sønderhald Egnarkiv 137 <i>af Vibeke Nielsen</i>	Rye Træskomuseum 143 <i>af Søren Bach</i>
Vejlby-Riisskov lokalhistoriske samling 138 <i>af Jonna Abild Nielsen</i>	Silkeborg Museum 144 <i>af Keld Dalsgaard Larsen</i>
	Skanderborg Museum 146 <i>af Helle Reinhold</i>
Museer:	Østjysk Hjemstavnsforening 148
Clausholm 139 <i>af Henrik Berner</i>	Personregister 151
Djursland Museum, Dansk Fiskerimuseum 140 <i>af Bjarne Flou</i>	Stedregister 153

FORFATTERE

John Arentoft, født 1923 i København. Søofficer af linien 1947-1966, orlogskaptajn i reserven 1966-1983. EDB-konsulent 1966-1974. Medlem af folketinget 1973-1987. 1963-1966 leder af farvandsovervågningen og søredningstjenesten i »SOK, Århus« og nu århusianer på 25'ende år. Ridder af Dannebrogordenen 1982.

N.P. Boye-Nielsen, exam. assurandør, er født 26.2.1934 i Hinnerup. Skolegang i Søften og i Hinnerup Realskole. Landmandsuddannet. Købte 1962 Sandbygaard ved Hinnerup, hvor familien bor. Oprettede i 1968 Hinnerup Egnarkiv og var senere initiativtager til Hinnerup Egnarkivs Støtteforening. Næstformand i Østjysk Hjemstavnsforening.

Henry Hansen, født 1919 i Glud ved Horsens. Handelsuddannet. 1946 uddeler for Voel Brugsforening. Fra 1965 repræsentant. Aktiv i lokalhistorisk arbejde. Nåede kun at få denne artikel færdig før sin død i 1986.

Svend Nørregaard Hansen, født i Ørup, opvokset i Attrup, begge i Rosmus sogn. I mejerilære 1929. Efter 43 år som mejerist og mælkehandler nu fra 1972 ved Horsens museum. Foruden slægts- og lokalhistorie særlig interesseret i den historiske topografi, specielt i de gamle vejes forløb.

Kirstine Jensen

Anders Jensen

Jonna Elsborg Abild Nielsen, født 1936 i Århus, bosat i Vejby. Handelsskoleeksamen i 1955. I mange år arbejdet med slægts- og lokalhistorie. 1986 årskursus i lokalhistorie ved Jysk åben Universitet. Aktivt samarbejdende med Vejby-Ris-skov lokalhistoriske samling.

Kirstin Nørgaard Pedersen, født i 1929. Uddannet som tegner på Kunsthåndværkerskolen i København, senere suppleret med grafikkursus på Århus Kunstakademi. Har boet de sidste 20 år syd for Århus. Har dyrket slægtsforskning i ca. 8 år, autodidakt.

Jens Sigurd Thomsen, født 1914, opvokset på Vejleegnen, udlært ved landbruget, lærereksamen fra Århus Seminarium 1943 og samme år ansat ved Århus skolevæsen. Har i mange år arbejdet med lokalhistorie og slægtsforskning, især i det gamle Koldinghus Len og i de senere år egnen syd og vest for Århus og den vestlige Limfjordsegn.

»Voldborg« uden for gård nr. 10 i Taastrup - efter foto fra ca. 1900.

Den velklædte Voldborg

af Kirstin Nørgaard Pedersen

Min 3 x tipoldemor hed Voldborg Jensdatter. Hun var gift med fæstebonden Jens Madsen i Taastrup i Harlev sogn. Hun døde ung, knap 30 år gammel i 1754. Som det dengang var almindeligt, giftede han sig igen, hvordan skulle han ellers klare at få

sine 3 børn og husholdningen passet. Det arbejdsfællesskab, som en bondefamilie udgjorde, kunne slet ikke fungere uden en husmor.

Før han kunne gifte sig igen, skulle der holdes skifte, så hvad der måtte være af for-

mue kunne blive delt mellem ham og børnene. Jens Madsen var fæster under det Skanderborgske Rytterdistrikt, og i skifteprotokollen derfra er boopgørelsen bevareret. Ved læsningen af skiftet blev jeg meget forbløffet. Det var nemlig et overraskende rigt skifte. Alene Voldborg Jensdatters tøj blev vurderet til over 65 rigsdaler. Til sammenligning var den bedste ko sat til 6 og den bedste hest til 11 rigsdalers værdi. Ved at læse om alt det fine tøj, Voldborg havde haft, fik jeg, da jeg er tegner, lyst til at forsøge med mine tegninger at »klæde Voldborg på«. Men her slog min viden ikke til. Hvad dækkede de forskellige navne på tøjet? Hvordan så en hue ud på netop den tid? Hvordan var snittet i kjolen? Jeg forsøgte at finde svar på mine spørgsmål i, hvad jeg på biblioteket kunne få fat på af bøger om emnet. Alligevel følte jeg mig stadig usikker og henvendte mig derfor til Erna Lorentzen, som gav mig så mange oplysninger, at jeg virkelig fik mod på at gøre forsøget.

Kort tid efter vor samtale blev jeg ringet op og opfordret til at skrive og illustrere en artikel til Østjysk Hjemstavnsforenings årbog om Voldborg Jensdatter og baggrunden for velstanden. Opfordringen kom fra Erna Lorentzen, som jeg hermed vil takke for hjælp og støtte.

I Tåstrup i Harlev sogn var der 10 bøndergårde af næsten samme størrelse (mellem 3 og 4 tdr. hartkorn), og det kan siges med sikkerhed, at allerede i den første trediedel af århundredet sad tre, og omkring 1760 fem af gårdfæsterne, særdeles godt i det. De var alle mere eller mindre i slægt med hverandre og beslægtet med endnu en

velhavende bonde, som boede i Skibby, der også ligger i Harlev sogn.

Dette billede af bondevilkår stemmer ikke særlig godt overens med den almindelige opfattelse af, at fæstebønderne var fattige og underkuede mennesker. At det heller ikke altid var tilfældet, i hvert fald på Ryttergodset i Jylland, fremgår tydeligt ikke alene af skiftet efter Voldborg, men også af skifter efter flere af hendes slægtninge, bl.a. efter hendes mor og far, som døde i 1757 og 1760.

For mig at se har der været stor forskel på folks sociale kår, ikke alene fra egn til egn, men også inden for hvert enkelt sogn. Nogle har helt enkelt klaret sig bedre end andre, og sådan har det vel altid været.

Udover at enkemanden nok har været en dygtig bonde og var fæster af en god velbyggende gård på god jord, ser det ud til, at der har været endnu en grund til velstanden. Jens Madsen forstod sig på penge, hvilket også fremgår af skiftet.

Året efter Voldborgs død, den 14. oktober 1755, mødte regimentsskriver Niels Moldrup og birkedommer Christen Gundorph op i Tåstrup for at foretage skifteforretningen efter Voldborg Jensdatter. Som beskikket værge for børnene, Maren på 9, Peder på 6 og Mads på 3 år, mødte deres morfar Jens Andersen, en ligeledes velhavende fæstegårdmand fra Tåstrup.

At der var solid velstand i gården, er man ikke i tvivl om, når man ser indbofortegnelsen. En stor sølvkande på runde fødder til 30 rigsdaler bliver ikke medregnet, idet den opgives at være givet i faddergave til datteren Maren af hendes morfar. Hun var hans ældste barnebarn. Efter indskriften på sølvkanden at dømme er den sandsynligvis

Til arbejdsbrug var »klokke og nattrøje« en bekvem påklædning.

købt på en auktion og derefter forsynet med morfaderens og mormoderens initialer A.J.S.T. Anders Jensen Taastrup og A.P.D. Anne Pedersdatter og årstallet 1745, det år Maren antagelig er født, idet hun blev døbt 20. januar 1746.

En anden sølvkande med løvefødder og guldmønt i låget vurderedes til 32 rigsdaler 5 mark og 7 skilling. Den havde flere indskrifter og var formodentlig også købt på auktion. Den nyeste indskrift var fra 1741 J.M.S.T. Jens Madsen Taastrup og W.J.D.T. Woldborg Jensdatter Taastrup. Her foruden var der 6 sølvskeer med indskriften W.J.D.T. 1741, de kan identificeres til Woldborg Jensdatter Taastrup og blev vurderet til 8 rigsdaler, og et lille sølvbæger mærket R.J.S.T. til 2 rigsdaler og 4 mark. Bægeret kan have været arvegods, idet Jens Madsens far hed Mads Rasmussen. I så fald

kan det måske have tilhørt Jens Madsens bedstefar.

Foruden en stor brygkeddel på $\frac{3}{4}$ fjerdingkars rummål var der flere mindre kobberkedler, en kobberpote og et sengebækken med jernskaft, som fyldt med gløder blev brugt til at varme sengen med.

Forskelligt husgeråd, kedler, fyrfad, dørslog og rivejern var af messing. Et natbækken af messing, d.v.s. en natpote, fandtes også, det ser man ellers sjældent på den tid. Et par lysestager og et strygejern var af malm.

Tolv tintallerkener, et stort suppefad, fire dybe og et fladt mindre fad, alt af tin, en tinskål og Cetirtel (ant. = Sirken, en lille skål, evt. med låg til smeltet smør, fedt eller anden dypelse), og endelig en lille tinpote. Et hel- og et halvpotmål og en lampe var af blikstøj.

To stentøjskrus med tinlåg, endnu et krus, fem par kopper, to fade og nogle flasker og glas udgjorde resten af husgerådet. Bordknive og gafler havde man ikke, kun til grød og suppe brugtes andet end fingrene, og til dagligt brug har man nok hver især haft sin egen horn- eller træske.

At der i boet også var en vindkakkelovn med tud (8 Rd.) var ret usædvanligt, for selv i byerne var det endnu ikke særlig almindeligt. Til opvarmning af stuen var bilæggerovnen overalt den mest almindelige. Vindkakkelovnen var en »rigtig« kakkellovn tilsluttet skorstenen med et rør (tud) og med låge til indfyring i selve ovnen i det rum, hvor den stod. Til madlavningen fandtes en jerngryde og en pande. Tre skorstenslænker var til at hænge gryde og kedler op i over den åbne skorstensild. En ildske og en ildklemme var til at flytte glø-

Fem-rumsskabet med sølvtøjet. På væggen sengebækkenet.

derne med, for eks. når sengebækkenet skulle fyldes.

Af jernværktøj fandtes en stor og to mindre økser, et stort og et mindre naur, d.v.s. bor, en lille buesav, to små hamre og et hugjern.

Der var ret mange møbler i boet. En hvid kiste, et stort gammelt skab med fem låger i »gammeldags arbejde«, må have været et såkaldt fem-rumsskab, et renæssanceskab med to rum foroven og to forned, adskilt af et aflangt rum på midten, hvor lågen åb-

nedes, ligesom klappen på et chatol. Et mindre kandeskab med tre låger, et hænge-skab og en dragkiste, fem borde af forskel- lig art og størrelse, fire gamle og seks nye stole med forgyldt læderbetræk, d.v.s. gyl- denlæder, to armstole, to lange og tre min- dre bænke, et syskrin og tre små spindstole. En spindstol er en rok, mindre velhavende kvinder spandt almindeligvis på håndten. Et stueur i futteral, et standur til 8 rigsdaler hørte til blandt de højest vurderede møbler. En stor rødmalet egekiste med fem jernbe- slag, lås, hængsler og jerngreb til 8 rigsdal- ler med Voldborgs forældres initialer blev holdt udenfor opgørelsen, idet den var givet til datteren Maren.

To alkover var velforsynede med senge- tøj, og det samme var et fyrresengested med stolper og et gammelt halvt fyrresen- gested med otte stolper. En fyrrehimmel- seng, der med tilhørende sengeklæder blev vurderet til 22 rigsdaler 5 mark og 8 skil- ling, var ligeledes uden for opgørelsen, da den også var givet til datteren Maren. Jens Madsen havde også tænkt sig, at Maren skulle have sin afdøde mors klæder. Allige- vel er der omhyggeligt gjort rede for alt tøjet, som lå i den store kiste. Stykke for stykke vurderedes det, og der var meget fint tøj imellem. Man får her fornemmelse af, at det at have råd til at klæde sig fint var en af måderne man kunne hævde sig på. De ydre synlige dele af påklædningen er klart i overtal, mens der er forbavsende lidt un- dertøj. Voldborgs fine klæder var en lille formue værd, hendes garderobe blev ialt vurderet til 65 rigsdaler. Opgørelsen over besætningen, kornet på loftet med videre, skal jeg ikke komme ind på, udover at en af de fire vogne var med beslag. Boets formue

var på 627 rigsdaler 5 mark og 8 skilling. Besværingen, d.v.s. boets forpligtelser over for godsejeren, i dette tilfælde Kronen (Rytteriet) var på 151 rigsdaler og 2 mark, så da der ingen yderligere gæld var, blev der til deling mellem arvingerne 476 rigsdaler 3 mark og 11 skilling, foruden værdien af det, Maren skulle have, 125 rigsdaler, 5 mark og 8 skilling. Det er iøvrigt påfal- dende, at værdien af Marens forlods arv + hendes søsterlod på 47 rigsdaler, 3 mark og 15 ½ skilling bliver 173 rigsdaler, 3 mark og 4 ½ skilling, og at den dermed bliver langt større end brødrenes arv, idet broderlod- den blev på 95 rigsdaler, 1 mark og 15 skil- ling. Maren, som efter gammel skik var op- kaldt efter sin afdøde farmor, har også af sin farfar Mads Rasmussen fået en gave på 100 danske Croner á 4 mark, 4 skilling (= 67 rigsdaler, 3 skilling). Til den ene søn, Pe- der Jensen, var der 50 danske Croner (33 rd. 2 mk. 3 sk.). Det var en gave fra hans af- døde mormor, Voldborg Rasmusdatter. Pe- der var opkaldt efter sin mors sønneløse morfar Peder Nielsen Leth. Af andre senere arkivalier ses det også, at han kaldte sig Pe- der Jensen Leth, mens hans søskende tog tilnavnet Wad. At der ikke var særlige pen- gegaver fra farfar eller oldemor til den yng- ste søn skyldes, at han var født efter deres død.

Foruden de allerede nævnte effekter var der i boopgørelsen nogle værdipapirer, som påkalder sig særlig opmærksomhed. Nemlig: »Efter Skiøde af dato 12. february 1745 har Enkemanden Jens Madsen og Jens Andersen (Voldborgs far) kiøbt af Farveren Henrich Feilberg i Aarhus en gaards Aufling kalden efter Vang bogen Christen Ibsen af Svertfegers paa Broberg,

tillige med en Korn- og Enghauge, beliggende uden for Aarhus Vester Port, med Stændige indlugt, som berettes i fellig at være betalt med 500 Sldt.« (1 Sletdaler = 4 mark, 1 rigsdaler = 6 mark). Desuden havde Jens Madsen en obligation lydende på 100 rigsdaler udlånt til selvejergårdmand Jens Rasmussen i Stjær. Undersøger man nu dette nærmere, viser det sig imidlertid, at foruden gårdsavlen, korn- og enghaven og den obligation, som Jens Madsen opgiver til skifteretten, ejede han iflg. Århus bys skøde- og pantebog endnu 2 obligationer, som han vel ikke har opgivet til skifteretten for at undgå arveafgiften.

Den ene på 400 rigsdaler oprindeligt udstedt i 1747 til Jens Madsen i Tåstrup og hans svoger Jens Rasmussen i Harlevholm, blev i 1754, på grund af ejerskifte i den pantsatte ejendom, en gård i Vestergade i Århus, erstattet af en anden obligation, men nu udstedt til Jens Madsen alene. Denne obligation blev først slettet i 1765. Den anden obligation var på 150 rigsdaler med 1. prioritet i 3 vaaninger i Mindegade i Århus og blev udstedt til Velfornemme mand Jens Madsen i Tåstrup i 1754 og først slettet i 1767. Altså har Jens Madsen, da Voldborg døde, været god for over 1000 rigsdaler.

Korn- og enghaven blev i 1756 solgt til Kaptajn Grotum på Århus Mølle, og derfor eksisterer begge originalskøder endnu, idet en del papirer vedrørende Århus Mølle er bevaret og nu findes i Statsbibliotekets håndskriftsamling. Det første skøde er udstedt 12. februar 1745 til »Velagtbare Mænd Jens Andersen og Jens Madsen boendes i Taastrup og deris Arfvinger« – I det andet skøde fra 5. februar 1756 ses både

Jens Madsens og Jens Andersens segl og egenhændige underskrifter.

Gårdsavlen blev først solgt i 1775 sammen med flere andre, som Jens Madsen havde købt i mellemtiden. Den her omtalte lå på »Århus Byes Mark udi dens Vange og falde, – kaldet udi Voregaards Vang 2de Aggere Niels Ibsen, Kleinsmed paa Broberg«.

Århus bys haver havde oprindeligt ligget til byens borbergårde og blev dyrket af hver enkelt ejer. Gårdsavlene derimod var andele i byens mark, og disse blev drevet af ejerne i fællesskab. I vangbogen holdtes regnskab med, hvem der havde ret til de forskellige agre, som alle af samme grund havde et navn, for det meste navnet på en tidligere ejer.

Korn- og enghaven var beliggende »yderst uden for denne byes Vester-Gades Port«. – d.v.s. omtrent i den østlige ende af Botanisk Have. Om Jens Madsen og Jens Andersen selv har dyrket jorden, eller om de har lejet den ud, er ikke til at vide. Umiddelbart synes det jo noget upraktisk med jord så langt væk, men det at have part i Århus byjord kunne være en god forretning for en bonde. Overalt på landet hvilede skatterne på jorden, man betalte landgilde i forhold til det hartkorn, man ejede eller havde fæstet. Borgerne i Århus betalte derimod skat i form af forskellige afgifter, beregnet bl.a. på grundlag af jorden. Når noget af jorden blev solgt til udenbys boende, var det de øvrige jordejere i byen og ikke de faktiske ejere, der kom til at betale afgifterne. Hertil kom, at afgrøden fra byens jord frit kunne indføres og sælges i byen, hvilket ellers ikke var muligt. Meget tyder på, at det var på denne måde, grunden blev lagt til slægtens velstand. Allerede i 1711

købte Voldborgs morfar en gårdsavl og i 1712 yderligere to. Jens Andersen og altså Jens Madsen fulgte samme mønster.

Voldborgs morfar, Peder N. Leth, havde to døtre, så den opsparede formue er ved arv kun blevet delt mellem de to søstre. At Jens Andersen også forstod at investere, kan man forvise sig om, dels i Århus Bys Skøde- og Pantebog, det Skanderborgske distrikts Skøde- og Pantebog og i skifterne efter både Jens Andersen og hans kone Anne Pedersdatter. Da også de kun havde

to døtre, kan man godt regne med, at Voldborg har fået en pæn medgift. Om ikke andet, så har hun nok medbragt den store kiste med hendes forældres initialer og sølvskeerne, som er anskaffet et par år før hendes trolovelse. Hun har antagelig også, som det var skik og brug, fået en seng med sengetøj, måske den Maren arvede, og sidst og ikke mindst har det meste af det fine tøj været en del af hendes udstyr. Det har været både dyrt og moderne, da det blev anskaffet omkring 1743, da Voldborg og Jens

Skørt, trøje med halvværmer og halsklæde og under huen kniplingshat.

Madsen blev trolovet. Og her er så listen over Voldborgs fine tøj i den rækkefølge, hvori det findes nedskrevet i boopgørelsen:

Dend Afdødes Gang Klæder

1 Sort klede kiol 6 Rd. - M. - Sk.
 1 brun dito 6 Rd. - M. - Sk.
 1 brun Saxses skiørte 3 Rd. 2 M. - Sk.
 1 Rød og grøn str. dito 2 Rd. - M. - Sk.
 1 Rød og blaaestr. dito 1 Rd 2 M. - Sk.
 1 gul og brun str. dito 1 Rd. 3 M. - Sk.
 1 grøn brunstr. dito 1 Rd. 3 M. - Sk.
 1 gl brunstr. dito - Rd. 4 M. - Sk.
 1 Violet brun dito 1 Rd. 5 M. - Sk.
 1 Rød og brun dito 1 Rd. 2 M. - Sk.
 1 dito 1 Rd. - M. - Sk.
 1 Fin Sort hiemgiort dito 1 Rd. 2 M. - Sk.
 1 dito blaked 1 Rd. 1 M. - Sk.

1 Caetuns klock 1 Rd. 3 M. - Sk.
 1 Trøgt Flonelles dito 1 Rd. - M. - Sk.
 1 brun blommed Damaskes trøje 2 Rd. 4 M. - Sk.
 1 blaae og Rød Saxses dito 1 Rd. 4 M. - Sk.
 1 brun Stoffes dito - Rd. 3 M. - Sk.
 1 Sers Caetuns dito - Rd. 5 M. 8 Sk.
 1 Sort Bais dito - Rd. 5 M. 4 Sk.
 1 Rød og blaa hiemgjort dito - Rd. 4 M. - Sk.
 1 dito - Rd. 4 M. - Sk.
 1 Trøgt hiemgjort Nattrøje af flonel - Rd. 4 M. 8 Sk.
 1 Rødstribet dito 1 Rd. 2 M. - Sk.
 1 Rød Hiembunden dito - Rd. 4 M. - Sk.
 1 Rød og gulstribet Silkekaabe med Sølvhager 3 Rd. M. - Sk.
 1 Caetuns Kaabe med Rød Ryes underfor og Sølvhager 3 Rd. - M. - Sk.
 1 hvid og blaae Caetuns forklede - Rd. 4 M. - Sk.
 2 blaaest. Hørlærreds dito - Rd. 5 M. - Sk.
 1 blaa Violetes Caetuns dito gl. - Rd. 2 M. 8 Sk.
 1 Sort og 1 brun Damaskeshue med guld Tresser 2 Rd. - M. - Sk.
 1 Blaae Damaskes og 1 dito Grosditurs hue 1 Rd. - M. - Sk.
 2 Blaae Damaskes dito - Rd. 4 M. - Sk.
 2 brune dito - Rd. 5 M. - Sk.
 1 sort og brunagtig Damaskes dito - Rd. 4 M. 8 Sk.
 1 gl. brun Damaskes dito - Rd. - M. 12 Sk.
 1 dito af Mors - Rd. - M. 10 Sk.
 1 Rød og brun Caetuns dito - Rd. - M. 12 Sk.
 1 sort Fløyels Kyse med kniplinger - Rd. 4 M. - Sk.
 1 gl. sort dito - Rd. 1 M. - Sk.
 1 sort Damaskes Forklede 1 Rd. 4 M. - Sk.
 1 hvid kramlærreds dito 1 Rd. 3 M. - Sk.
 1 hvid Canifaus Hue - Rd. 1 M. 4 Sk.
 4 Hag hatter 1 Rd. 2 M. - Sk.
 1 Canifaus Modest med kniplinger - Rd. 3 M. - Sk.
 4 Kniplingshatte - Rd. 4 M. - Sk.
 1 udsyede Nonenskiers halsklede - Rd. 4 M. - Sk.
 2 par Manchet og 2 par slette Ermer med kniplinger - Rd. 5 M. - Sk.
 2 hørlærrets kleder - Rd. 1 M. 8 Sk.
 1 brun Silke Tørklede - Rd. 1 M. 4 Sk.
 1 Rødstr. Caetuns dito - Rd. 1 M. - Sk.
 2 Hørlærrets Serker - Rd. 5 M. - Sk.
 1 par blaargarns dito - Rd. 3 M. - Sk.
 65 Rd. 4 M. 6 Sk.

Stribet skørt og trøje med halværmer med kniplinger. Hue med guldtræsser, kniplingshat og haghat.

Sort kjole med halværmer, pyntet med kramlærreds forklæde og modest med kniplinger. Hue med guld-tresser m.m.

Den sorte klædeskjole har Voldborg formentlig brugt på selve bryllupsdagen, og den har hun sidenhen båret ved særlige lejligheder, f.eks. til kirkehøjtiderne og til sorg. En lignende brun klædeskjole har også været til fint brug. Klæde var et meget fint heluldent stof. Det kan udmærket være, at både denne og flere af skørterne og trøjerne kan have været brugt ved de følgende dage af brylluppet.

Den næste på listen er skørterne. Af dem var der 11, et brunt "saxses", var formodentlig af fint uldent stof, da det er højt vurderet. De øvrige, seks sribede i forskellige farver, har sandsynligvis været af hvergarn, et halvuldent stof, vævet med uld på en hørtrend. Tre var to- eller ensfarvede, det sidste var et fint sort "hiemgjort", hvilket ikke, som man skulle tro, betyder, at det var hjemmesyet eller hjemmevævet, men frem-

stillet af stof af indenlandsk fabrikat. Kun et af de sribede var gammelt.

To klokker var af henholdsvis catun og flonel med trykt mønster, det første af bomuld, det andet af uld. Flonel var på den tid et uldent stof. En klokke kan nærmest sammenlignes med, hvad vi ville kalde en spencer, idet den bestod af et skørt, der var syet sammen med en ærmløs overdel, et såkaldt livstykke.

En trøje var ikke, hvad man i dag forstår ved en trøje, men en faconsyet overdel med ærmer og stivere, og på den tid også forsynet med et lille skød, en forlængelse ned over hoften, som kunne være skåret i tunger, såkaldte flasker, eller være påsyet, så det bagtil stod ud over skørtet i folder eller læg. Foran gik trøjen almindeligvis ned i en spids. Trøjerne blev brugt sammen med skørterne og virkede, hvis stofferne var ens, på den måde som en kjole, ellers svarede de til vore dages bluse og nederdel.

Den fine højt vurderede brune blommede damasktrøje har været af ensfarvet silke, og blomstermønsteret har ligget i selve vævningen. Den har passet fint sammen med det brune saxses skørt og har ikke været til hverdagsbrug. Til de finere trøjer hørte også en rød og blå saxses og en brun stoffes, egentlig "Etofe" et blankt tætvævet heluldent stof. En sers catuns trøje, d.v.s. af bomuldssirts har antagelig været mønstret, en sort trøje var af bais, en grovere helulden vare, og endnu to var hiemgiorte, den ene var rød- og blåstribet. Farverne i trøjer og skørter passede fint sammen og har kunnet kombineres på flere måder. En trykt flonels natttrøje, en rødstribet og en rød hiembunden, d.v.s. strikket, har trods navnet været brugt om dagen, enten

under en af de andre trøjer eller under de ærmeløse klocker. Natrøjerne har været uden stivere, og derfor mere bekvemme til arbejdsbrug.

Forklædet hørte med til dragten både til hverdag og fest. Af dem havde Voldborg et af bomuld i et blå og hvidt mønster, to blå-stribede af hørlærred og et blåviolet af bomuld, som var gammelt. Længere nede i listen er der endnu to forklæder. De er højt vurderet, det ene var af sort damask, altså af silke og kan ligesom det fine af kramlærred, et fint købelærred, være blevet brugt sammen med de to klædeskjoler eller det fine saxses skørt.

Overtøjet, to kåber, i dag ville man kalde dem slag, var hægtet i halsen med sølvhager. Den ene var af rød og gulstribet silke og den anden af bomuld med rødt ryes for. Ry var en billigere grov, opkradset og varm uldvare.

Og så al stadsen. Hele tolv huer, en sort og en brun damaskes med guldresser, det vil sige af mønstret silkedamask med kniplinger af forgyldt metaltråd, syet på, så de lå langs kanten af huen. En blå damaskeshue og endnu en af grosditur (Gros de Tour), et stormønstret silkestof, endnu fire damaskeshuer, to blå og to brune og en gammel af samme stof. En gl. hue var af mors, d.v.s. moire, en rød og en brun hue af bomuld og endelig en hvid Canifasses (kanvas) hue. Alle disse huer blev brugt indendørs. Skulle man færdes ude i dårligt vejr, tog man en kyse oven på huen. Af dem havde Voldborg en sort af fløj med kniplinger og en gammel, også af sort fløj.

Til yderligere pynt ved disse huer var der fire hag hatte, hvilket er de udståendevinger, der blev anbragt ved huekanten på hver

side neden for ørerne. De fire kniplingshatter kan bedst sammenlignes med tidligere tiders linhat, en hvid underhue, som blev brugt under en anden hue, således at man kunne se kanten, i dette tilfælde kniplingen, stikke frem.

Af anden pynt til klædedragten havde Voldborg »En Canifasses Modest med kniplinger«, en stor hvid kniplingsbesat kanvas krave, som dækkede skuldrene og gik sammen i en lang spids ned over brystet. Et udsyet, d.v.s. broderet nonenskiers halsklæde (syet med nonnesøm, som var en sammentrækssyning) har ligesom det brune silketørklæde været til fint, mens to hørlærreds halsklæder og et rødstribet catuns har været til mere dagligdags brug. Trøjen eller kjolens store halsudskæring var almindeligvis dækket af et halsklæde, hvis snipper blev stukket inden for trøjens udskæring.

Kjole- og trøjeærmerne nåede kun et stykke neden for albuen, vi ville kalde dem trekvart lange. Under de stumpede ærmer kunne man så bruge de såkaldte halværmer. Af dem havde Voldborg to par med manchetter (rynkede med linning), og to par slette, hvilket betyder, at de var glatte, de sidste var besat med kniplinger.

Til sidst undertøjet, som kun bestod af fire særke, to af hørlærred og to af blågarn. Hørgarn blev spundet af fibre fra første hegling (kæmning) af den skættede hør, og blågarn af de kortere og mere urene fibre fra anden hegling.

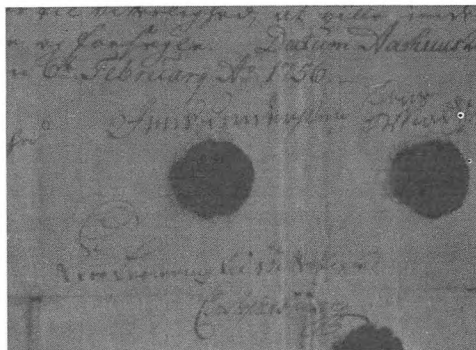
Underligt nok var der ingen strømper og fodtøj, men da skiftet blev holdt, havde den unge kone været død i et år, og da de åbenbart ikke har været i den store kiste, hvori tøjet lå, har man vel glemt dem.

Datteren Maren, som arvede sin mors tøj, blev gift i 1763 knap 18 år gammel. Hendes mand, Laurids Sørensen, havde året før overtaget sin far Søren Olufsens fæstegård i Tåstrup, også han sad godt i det.

Da ryttergodset i 1767 blev solgt på auktion, er det værd at bemærke, at samtlige gårde i Tåstrup og Skibby blev købt af bønderne. Omkring ti år senere solgte Laurids Sørensen sin gård og blev forpagter af Hevring Mølle. I december 1783 købte han på auktion ikke alene møllen, men hele Hevringholm gods for 34.840 Rd. Han fik skødet tinglæst på Viborg Landsting 6. juni 1785. I 1794 blev det bevilget, at hovedgården måtte beholde sin frihed, selv om godset blev delt. En del af bøndergodset blev solgt fra, og hovedgården blev solgt i 1796.

Selv beholdt han Møllen, hvor Maren Jensdatter Wad, som hun nu blev kaldt, døde i 1812, efter at have fået 13 børn.

Sønnen Peder Jensen, som tog tilnavnet Leth efter sin mormors slægt, fik gården efter sin far, og den yngste søn, Mads Jensen Wad, blev forpagter på Marselisborg.

Jens Madsens og Jens Andersens underskrifter og segl.

Kilder:

Harlev Sogns Kirkebog

Det Skanderborgske Rytterdistrikts Fæste- og Skifteprotokoller

Det Skanderborgske Distrikts Skøde- og Pantebog

Århus Bys Skøde- og Pantebog

Statsbibliotekets Håndskriftsamling, Håndskr. nr. 43

Landstingets Skøde- og Pantebog.

Endvidere benyttet:

Ellen Andersen: "Danske Bønders Klædedragter"

J. Hoffmeyer: "Blade af Aarhus Bys Historie"

Erna Lorenzen: "Folks Tøj i og omkring Århus 1675 - 1850"

Erna Lorenzen: "Hvem sagde Nationaldragt?"

Østjysk Hjemstavn 1983, Erna Lorenzen: "På Samsø var - der meget tøj"

Den gamle By's Årbog 1971, Erna Lorenzen: "Kvindehuer i Østjylland"

Den gamle By's Årbog 1927, Chr. Axel Jensen: "Et nørrejysk Renæssanceskab og dets farver"

Samme 1938. Nyerhvervelser, s. 91: Århus sølvbæger.

Århus Stifts Årbog 1928, S. Leth Danielsen: "En gammel Slægt fra Skibby".

Et væsentligt Hinneruphus

af N.P. Boye-Nielsen

Danmark har en bygningsfredningslov, der naturligvis revideres af og til. Den nuværende tager stilling til både gamle og nye bygningsværker. Et helt nyt hus kan godt være så bygningskarakteristisk, at det fra byggeåret er underlagt bygningsfredningsstyrelsens indseende.

For få år siden skulle et hus være mindst 100 år for at være værdigt til en historisk fredningsbedømmelse. Men at et hus er 100 år eller mere betyder ikke, at der automatisk bliver holdt øje med det. Selv om der

måske er gode, historiske interesser på stedet, kan man ikke forvente, at kommune eller stat automatisk er liebhavere eller købere. Det er der ingen pligt til. Derfor forsvinder eller ødelægges mange historisk værdige bygninger. Dette sker ikke mindst i småbyerne – og på landet i landsbyerne.

Det er derfor af og til en historisk godbid, man gratis får med i handelen, når man køber et gammelt hus.

Sådan gik det for os, da vi købte Søndergade 27 i Hinnerup i november 1984. Hu-

Hinneruphus, Søndergade 27.

set er i bindingsværk med høj sokkel og trappe til stueplan. Der er fuld kælder i lige haveplan, sat i flækket kampestensmur.

Huset er kvadratisk og helvalmet. Altså med taggavlene trukket ind mod skorstenen. Her sidder iøvrigt en skovhornugle i sten og skuer op mod Frijsenborgskovene.

Uglen - se teksten.

Tegningerne til huset er udført af arkitekt Kiilsgaard på Frijsenborg Gods' tegnestuer i 1875.

Huset ligger bekvemt for os, i helskel med en 2 td. ld. stor eng, som vores familie har ejet siden 1906. Der er fri udsigt over Lilleådalene mod Gl. Hinnerup. Grundstørrelsen er så rigelig, at der kunne være opført et vinkelhus med tre lejligheder på stedet, hvis det gamle hus var blevet nedrevet.

Men købsprisen var som for et jævnt sommerhus, så der var økonomisk mulighed for at restaurere denne bygningsmæssige perle.

Derfor blev alle tilgængelige tegninger, billeder, personhistoriske og overleverede beskrivelser hentet frem i dagens lys som en

fascinerende del af herligheden, før arbejdet blev sat igang. Også her viste det sig, at der er et særegent liv i gamle huse. Det er »sin egen historie«. Gamle huse er på egne vilkår levende for eftertiden. De sætter præg på nutiden. Bekendtskab med forhistorien gavner glæden ved at eje et gammelt hus.

I disse første 109 år har der kun været tre ejere af Søndergade 27 i Hinnerup. Men der har i kortere eller længere tidsrum boet mange lejere i kælderen og på loftsværelserne. Interessante mennesker af vidt forskellige erhverv og økonomisk formåen. Folketællingslisterne har været gode hjælpere, og de overleverede, historiske tilføjelser har givet liv i de ellers så tørre navnelister.

Af »Kjøbecontract« en ses, at Matr. nr. 1 Æ, Hinnerup Brogaard i grundstørrelse var 1 Fjerdingkar $\frac{1}{4}$ Album, eller 2790 kvadratalen. Efter vejoplægningsregulering i 1971 er det – efter dagens mål – 1099 kvadratmeter. Køberen: Jens Andersen (Hattemager) fik tegningerne til husbyggeriet med i handelen. Jens Andersen var i folketællingslisten opført som Husmand og Skovfoged af Norring. Det var den erhvervsmæssige tilknytning til Hattemager-skoven, der havde givet ham hans tilnavn: Hattemager. Og det navn var han meget stolt af, fortæller Evald Tang Kristensen.

Den flotte købekontrakt, der naturligvis var opstillet af Frijsenborgs Godskontor, lyder sådan:

Kjøbecontract

Jeg undertegnede Hofjægermester Greve Mogens Krag Juel Vind Frijs sælger og overdrager herved til undertegnede Jens

Kjøbecontract.

Jeg undertegnede Hofjagermesteren Grev Mogens Knag-Juel-Vind-Frijs
sælger og overdrager hermed til undertegnede Juss Andersen
den mig tilhørende Byggeplads Mt. no. 1 Æ Hinnerupbrogaard, Haldum Sogn
med Hartkorn 1 Fjd. ¼ Alb., Gammelskat 0 Kr. 42 Ø. Areal c 2790 kvadraten
til fuldstændig Eiendom paa følgende Betingelser:

1. Kjøbesummen, som bestemmes til 150 Kr.: skrives et og et halvt Hundrede Kroner, som foreløbig blive indestaaende, naar Kjøberen derfor udsteder, samtidig med at han modtager Skjøde, en behørig Panteobligation med 1.ste Prioritets Panteret i det Solgte.

Kopi af købekontrakt fra 1876.

Andersen den mig tilhørende Byggeplads Mt. no. 1 Æ Hinnerupbrogaard, Haldum Sogn med Hartkorn 1 Fjd. ¼ Alb., Gammelskat 0 Kr. 42 Ø. Areal c 2790 kvadraten til fuldstændig Eiendom paa følgende Betingelser:

1. Kjøbesummen, som bestemmes til 150 Kr.: skrives et og et halvt Hundrede Kroner, kan foreløbig blive indestaaende, naar Kjøberen derfor udsteder, samtidig med at han modtager Skjøde, en behørig Panteobligation med 1.ste Prioritets Panteret i det Solgte.
2. Kjøberen er pligtig til at bebygge den af ham købte Grund inden 1 ½ aar efter denne Contracts Underskrift med en i enhver Henseende fuldstændig færdig Bebo-

else til mindst 1 Familie, og dersom dette ikke er skeet, er denne Contract ugyldig og fuldstændig annulleret, og er Kjøberen desuden pligtig til at betale en Mult til »de Fattiges Kasse« i Sognet paa 200 Kr. Sælgeren anviser Kjøberen, hvor han skal bygge paa Lodden, og skal dertil senere Nybygninger, eller Udvidelser af de Bestaaende altid erhverves Sælgerens eller hans Befuldægtige Overførsterens eller Godsforvalterens Tilladelse.

3. Lodden maa ikke yderligere udstykkes, ej heller maa noget Stykke af den bortsælges, den skal indhegnes med et passende Stakit, og er Kjøberen pligtig at tage halv Hegn med de tilstødende Naboer, og skal der paa Lodden plantes mindst 10 Frugt-

træer, hvilket antal stedse skal bevares.

4. De ved Udstykningen udlagte Veie anlægges og vedligeholdes for fælles Regning af Grundeierne af de fra Mt. No. 1 a Hinnerupbrogaard i Bebyggelse solgte Grundstykker, som hver bærer en lige stor Part af Udgifterne. Til at varetage det Fornødne i denne Retning og opkræve det nødvendige Pengebidrag udnævne Grundeierne 3 af deres Midte og ere disse forpligtede til i 3 aar at modtage Valg, og have de øvrige i enhver Henseende – ogsaa med hensyn til Hegnspligten og Afledning af Regn- og Spildevand – at rette sig efter, hvad disse 3 Mænd bestemme, og aflægge disse aarlige til 1 ste November Regnskab for Grundeierne over de opkrævede Penges Anvendelse.

5. Naar Bygningen er opført og Eiendommen lovlig taxeret, forskaffer Sælgeren – dersom Kjøberen ønsker det – denne til næstkommende Termin et 4% 1 ste Prioritetslaan fra Grevskabet Frijsenborg Fideicommiss på indtil Halvdelen af Taxationssummen, afrundet nedad til hele 100 Kroner, dog maa Laanet ikke overskride 2000 Kroner. Omkostningerne herved afholdes selvfølgelig af Kjøberen, og bliver der den i Post 1 omtalte Obligation at give 2 den Prioritets Panteret næstefter Fideicommisslaanet.

6. Naar Bygningen er opført, giver Sælgeren Kjøberen lovligt frit og uforhæftet Skjøde paa det Solgte. For Udstykningen, Kjøbecontracten, Kort og Skjøde samt disses Udstedelse og det behørigte Stempelpapir betaler Kjøberen ved denne Contracts Underskrift 25 Kroner, dog er heri ikke medregnet Tinglæsningsgebyret, som af

Kjøberen i sin Tid betales directe paa Birkecontoiret.

Hinnerupbrogaard 11 te Mai 1876
Paa Grev M. Krag Juel Vind Frijs's Vegne.
Sign.: Hauch Sign.: Tielemann Sign.: Jens Andersen

Til Vitterlighed
om Underskrifternes og Dateringens Rigtighed

Sign.: Bihlmann Sign.: J. Nielsen
Huset blev opført rettidigt, og den truende mulkt på 200 kr., der var 50% mere end hele købsprisen, var undgået, og Grev Mogens Frijs udstedte skøde.

Skjøde

Da nu Kjøbesummen 150 Kr. for den her solgte Eiendom er berigtiget ved en af Jens Andersens udstedt Obligation for 150 Kr. saa tilstaar jeg herved for mig og Arvinger ingen Ret at have til Bemeldte Byggeplads, som under Matr. No. 1 Æ Hinnerupbrogaard, Haar By, Haldum Sogn staar for Hartkorn 1 Fj. 1/4 Alb., Gammelskat 42 øre, men samme skal overensstemmende med foranstaaende Kjøbecontract bebygges i 1876 saaledes som medfølgende Kort udviser tilhøre Jens Andersen og Efterkommere til uindskrænket Eiendom med de samme Rettigheder samt Byrder og Forpligtelser hvormed jeg har eiet den. Præstekorntienden udgjør ¼ Fj. Rug aarlig.

Kjøbenhavn, d. 18 de Januar, 1877.

Sign.: Mogens Krag Juel Vind Frijs

I overensstemmelse med Indenrigsministeriets Skrivelse af 25. November 1876 attesteres, at indlemmede Matr. No. 1 Æ rigtig findes anført med Hartkorn i Fjd. 1/4 Alb. og Gldskat 42 øre og haver derfor troet

under henvisning til medfølgende at Matrikelkontoret attesterede Kort Intet over dette Skjøde Tinglæsning at erindre.

Aarhus Stiftsamthus d. 22. Februar 1877

P.A.V.

Sign.: L. Haagerup

Lidt om sted og naboer til skovfogedboligen

Hinnerup by har i dag ca. 5000 indbyggere. Kommunen, den har givet navn til, har godt 10.000 indbyggere. I 1875 var stationsbyen Hinnerup kun 13 år gammel og var efter Frijsenborgs tilskyndelse en stærkt voksende centerby for egnens landsbyer og landbefolkning. Stationen var lagt for enden af Frijsenborgs skove mod øst, således at godset faktisk fik sin egen jernbanestation. Lensgreve C.E. Krag Juel

Vind Frijs, den senere konseilspræsident, var indenrigs- (og trafik) minister, da den nordjyske længdebane blev anlagt. Han havde et meget stort ord at sige, vedrørende hvilke byer der blev udset til at være sæde for stationsbyerne.

Mølballe, der lå i centrum for de gamle og store landsbyer: Søften, Norring, Sabro og Kvottrup var udset til at huse stationsbygningen. Men grevens indflydelse var mægtig, og af ovennævnte grunde blev det altså Hinnerup, hvor der intet var, foruden Hinnerupbrogård, der blev stationsby. Landsbyen Hinnerup lå 1 km derfra mod øst, i en anden kommune og et andet herred. En sjov tanke er det, at var Mølballe nu blevet stationby, ja, så ville Hinnerup kommune nok i dag havde heddet Mølballe kommune.

Hinnerup Brogaard, stuehus fra 1847.

Frijsenborg skulle sørge for, at der kom en by på stedet, og derfor anlagde man en cellulosefabrik i byen og forbandt iøvrigt Hinnerup med Frijsenborg slots hovedtrappe med en 12 km. lang privatanlagt skovvej: »Linen«, der betyder: Den lige vej. Skoven er stor. Frijsenborg ejer alene i Hinnerup kommune 1.127 ha. og er Hinnerup Kommunes største ejendomsbesidder, dengang som nu.

Fra tiden før banens anlæg er der kun tre minder at se i Hinnerup i dag. Skovene og engene lå uberørte hen. Nordligst ved jernbanebommen, Vestergade nr. 2, var et skovløberhus under godset. I dag er det en smuk dyrlægebølg, som det har været i et par menneskealder. Her bor dyrlæge N.O. Ravn. Mod syd ligger Hinnerup Brogård ved jernbanen og amtsvejen ved Søndergade. Den er kendt fra jordebøger og skøder helt fra 1500-tallet. Efter ombygning fra fortidig storhed og mange år som nedlagt landbrug ligger stuehus (fra 1847) og udhus nu og oplever en ny æra, idet Hinnerup kommune har købt huset i 1987 og indrettet dette til egnsarkiv.

Som det sidste minde fra før 1862, da banen blev indviet, står den brune granitsten, med det indhuggede årstal 1812, ved den nedlagte Gl. Hinnerup bro. Denne sten er egentlig Hinnerups dåbsattest som erhvervsby, idet den her for første gang viser tegn på noget officielt. Man kan kalde stenen for et toldstedsskilt, som man ser det på toldsteder og posthuse i dag. Det var nemlig tegnet på, at her skulle der erlægges passagepenge til Hinnerup Brogård for at passere. Deraf navnet Hinnerup Broby, modsat landsbyen »Gl. Hinnerup«, der alene havde landbrug og aldrig håndværk

eller forretninger. Hinnerup Brogård skulle holde broerne i orden for de afgifter, der kom ind ved køretøjers passage over den. Overbroen førte over Haldum bæk mod Norring, Hinnerupbroen mod landsbyerne Hinnerup og Søften. Hvordan Gl. Hinnerup-bønderne betalte, ved vi fra folkemindetesamleren Evald Tang Kristensen, der hos skovfoged Jens Hattemager har nedskrevet: »De Gammel Hinnerupper kørte grevens møg ud for at komme frit over broen«. Det var altså staldgødningen fra Hinnerup Brogård, der blev bragt ud på markerne her.

1812 - stenen.

1812-stenen står stadig nedenfor Søndergade 27, og var her altså, da jernbanen højtideligt blev åbent af Kong Frederik VII og grevinde Danner den 3. sept. 1862.

Fra Lilleåen med 1812-stenen gik vejen forbi det høje bindingsværkshus, Søndergade 27, op mod banen, hvor den gamle Hinnerup Realskole ligger til venstre, Hin-

nerup Kro til højre. Fabriksbyen er mod nord.

Sådan var bebyggelserne stort set i Hinnerup, da købmand Peter Zeuner byggede Hinnerups første købmandsforretning mellem jernbanen og Søndergade. Det skete i 1862-63, og var en slags startskud for byens opvækst som handelsby. I bogen »Jydske Byer og deres Mænd« skriver lærer A. Grønbæk i 1919:

Forretnings- og næringslivet

»Eftersom Hinnerup By mere og mere blev Samlingssted for Egnens Beboere, begyndte ogsaa Forretningslivet at røre sig. Der var ikke stort Opsving, thi i de dage havde man ikke saa megen Brug for Købmænd som nu. Fordringerne var smaa. Købmand Zeuner var vel nok den, der stod

i mest Rapport til Landmændene. Han var Køber af deres Varer og leverede til Gengæld de forskellige Varer, Kaffe og Brændevin og hvad ellers man havde Brug for. Og hans Forretning gik godt en lang tid, men saa kom de stærke politiske Brydninger i Firserne. Zeuner var Højremand og erklæret Estrupper. Landmændene paa denne Egn var Venstremænd og meget stærkt paavirket af den store østjydske Bøndefører Lars Bjørnbak, Viby. Han havde sin store Indflydelse gennem sit Blad »Aarhus Amtstidende«.

De politiske Bølger gik højt og man taalte ikke en Højremand. Det fik Købmand Zeuner at føle. Landboerne blev borte. Det ansaas næsten for en Slags Forrædderi mod Venstres Sag at støtte en Forretningsmand, der var tilhænger af Højres Regering.

1906: Afholdshotel og købmmandshandel t.v., Hinnerup realskole t.h., i baggrunden Søndergade 27.

Zeuners Forretning var ødelagt«.

Da købmand Zeuner således havde måttet bøde for sine konservative overbevisninger, der bragte ham i økonomisk konkurs, trådte hans brødre hjælpende til.

Man købte i 1891 Jens Hattemagers hus lige nedenfor den hidtidige købmandsforretning. Her i Søndergade 27 kunne Maren og Peter Zeuner så bo med deres fem børn og skabe sig en ny tilværelse. Det gjorde de med stor bravour. Jens Andersen Hattemager, som de købte af, var en slags original. Han var enkemand gennem godt 40 år, og derfor måske lidt ekstra interesseret i sin omverden. Han var født i nabobyen Noring. Jens Hattemager var alene med en søn, da han byggede huset i Hinnerup, og det blev snart et samlingssted for hans gamle venner, når disse skulle til Hinnerup. Han vidste meget, og havde fået meget overleveret. Det var således meget naturligt, at det var her i dette hus, Evald Tang Kristensen nedskrev en mængde sagn og fortællinger fra egnen, og ikke mindst en mængde fyndord og mundheld. Det har været fornøjelige stunder i god, jydsk dialekt, som det kunne have været herligt at overvære. Det gjorde kammeraterne gerne og gjorde sig så lystige, at den iltre Tang Kristensen en gang blev så fortørnet i sit selvophøjede arbejde, at han bad gæsterne gå. Dette var en fornærmelse mod Jens Hattemager, og det måtte Tang Kristensen bøde for. Det varede nogen tid, før Jens Hattemager igen ville have besøg af folke-mindedesamleren. Men de forligedes da og fortsatte til fælles fornøjelse med optegnelserne. Her i denne gamle skovfogedbolig blev den første egnshistorie og sagnhistorie fra egnen mellem Århus og Hadsten skre-

vet og bevaret som fortalt i dialekttale. Foruden sønnen, Peder, der var skovarbejder, boede der en tid en kusk, Jens Nielsen + kone og barn, i kælderen. Huset var ret standsmæssigt, og som Tang Kristensen skriver: »det første hus i byen«. Herved tænker han vel nok på, at det var det første i gaden overfor Hinnerup Brogård.

Da familien Zeuner flyttede ind i 1891, kom der mange flere mennesker til huse. Der etableredes en træskoforretning i kælderen, og ovenpå åbnede fru Maren Zeuner en forretning for »finere papir og blade«, som hun fik i kommission fra P. Zeuners bror, der var papirhandler i Vestergade i Århus. Fra en anden bror, der var slagteridirektør i Aalborg, fik fru Zeuner kød og kødben sendt med banen. Så måtte forretningen udvides med saltkød og ben. I familien hjalp man hinanden. Det gik godt.

Maren Zeuner var meget populær i byen og havde snart en forretning, alle kendte og gerne skulle besøge, når man kom udefra. At hun stadig var konservativ, som hendes afdøde mand, der endog havde lidt forretningsmæssig skibbrud for denne politiske overbevisning, ser man af en meddelelse i Randers Amts Avis den 26. februar 1913.

Skjoldelevkredsen

Efter over 25 Aars Dvale har Højre i Skjoldelevkredsen nu paany givet Livstegn fra sig. En kreds af kendte Højremænd har indbudt til Møde i Hinnerup på Torsdag i den Hensigt at faa dannet en Konservativ Vælgerforening for Kredsen. Landstingsmand Poul Rasmussen kommer til Stede for at indlede Mødet, og muligvis vil der også blive taget

Bestemmelse ang. Højres Kandidatopstilling. Fhv. Gaardejer H.B. Horn, Lading, nævnes som Emne.

26-2-1913

Stjoldeløvkredsen.

Efter over 25 Aars Dvale har Højre i Stjoldeløvkredsen nu paangivet Vøstegn fra sig. En Kreds af kendte Højremænd har indbudt til Møde i Hinnerup paa Torsdag i den Hensigt at faa dannet en konservativ Vælgerforening for Kredsen. Landstingsmand Poul Rasmussen kommer til Stede for at indlede Mødet, og muligvis vil der ogsaa blive taget Bestemmelse ang. Højres Kandidatopstilling. Fhv. Gaardejer H. B. Horn, Lading, nævnes som Emne.

Bekendtgørelse i Randers Amts Avis 1913.

Protokollen fortæller, at mødet blev holdt hos »enkefru Zeuner i Hinnerup«.

Dette skete altså 2 år før, der på landsplan var dannet et samlet konservativt folkeparti. Nogle få store købstæder kan vise lige så gamle konservative rødder. Hinnerup var i 1913 kun en samling huse, derfor er partidannelsen her værd at nævne.

Der kan altså fejres 75 års jubilæum for dette grundlæggende konservative møde i Hinnerup i 1988.

Købmand P. Zeuner døde i 1899, men Maren Zeuner boede i huset i 54 år. Her samlede hun hver sommer børn og børnebørn, så de kunne vokse sammen i familiemønstret, der havde betydet så meget for hende. Det fine egetræsspântag lod hun beklæde med tjærepap, og fru Zeuner var så rask og rørig, at hun som godt 70-årig selv kravlede op og tjærede taget. Så vidste hun da, at det blev gjort rigtigt.

Hele huset blev efterhånden omdannet til forretning af denne flittige dame. Der blev bygget en lille ende på mod nord. Her var der udstilling og forretning. Fra 1910-14 boede i stuen til højre »Kommissæren«, der dog sjældent var i Hinnerup. Kommissæren var assurandør for forsikringselskabet Dannevirke. Dette gav anledning til en del mystik, da det fine emaljeskilt med Dannevirkes yndige, sønderjydske pige og hans egen kone, der var menneskesky, ikke helt kunne forliges i folkeviddet.

Kommissærfamilien flyttede, og fru Zeuner tog hele stueetagen i brug til forretning. Der er kælder under hele huset, ialt 72 kvadratmeter. Loftshøjden her var kun 182 cm. Alligevel var der hele to lejligheder i kælderen til omkring 1914. Her boede i den ene halvdel familien Molbech med deres 8 børn. Alle drenge. De blev født her, og voksede op hos forældrene til konfirmationsalderen, hvor de flyttede hjemmefra. De boede altså på ca. 35 kvadratmeter. Måske er det derfor, man kaldte dem »Muldskud«. De var alle ordentlige folk, men der var i de tider en tendens til øgenavne for alle.

I den anden halvdel af kælderen boede snedker Nielsen. Han havde værksted og bolig her. Hans datter var den verdenskendte filmstjerne Asta Nielsen. Der findes et billede, der viser »Die Asta« gående fra sin flotte bil ned i kælderen for at besøge sin far. Chaufføren var i uniform og med kasket og armbind. Filmstjernen gik i sort, stramtsiddende kjole, med stor møllehjulshat på sit smukke hovede. Det var store Hinnerupdage. Men snedker Nielsen gik fallit og flyttede til København, og Asta Nielsen viste sig ikke i Hinnerup igen. Handlende og D.S.B-funktionærer fulgte efter

i kælderetagen. På loftet boede i flere år slagter Mads Peter Petersen, der siden fik forretning, hvor nu »Madværkstedet« har til huse i Jernbanegade 1.

Fru Zeuner blev gammel og lukkede sin forretning i 1940, men hun blev boende og passede hus og have med stor akkuratess. Jeg husker, at hun i min barndom bar sin natpote ud på jordbærerne i haven hver morgen. Hun havde byens bedste jordbær, og de blev jo da skyllet. Kristen Sofussen og fru Wanda flyttede ind i halvdelen af stueetagen, og her boede de, til de solgte huset i 1984. De havde ejet det i 39 år. Købsprisen var knap 10.500 kr. Salgsprisen godt 3000% mere. Inflationen har raset siden 2. verdenskrig. Kristen var savværksarbejder,

og Wanda fulgte fru Zeuners eksempel, idet hun solgte og fordelte ugeblade i Hinnerup i en menneskealder. De passede også huset godt. Ikke meget blev forandret gennem årene. Da »fru Zeuners hus« var det første i byen fra syd, blev den første kobbergadelampe sat op her, da der kom elektricitet i 1908. Måske af samme grund kom der aldrig siden udendørsbelysning. Gadelyset var ene om at oplyse trappe og gadeparti til 1984. Wanda og Kristen havde stuerne om mod gaden i stueplan. Køkkenet var i kælderen, hvor der var 13 forskellige rum og aflukker.

I udlejningslejligheden boede i flere år en bager, og sidst var det Anna og Rs. Helegaard. Da huset blev restaureret, fandt

MALEREN

**BENT
ANDERSEN**

KLØVERVEJ 23 – 8382 HINNERUP
TLF 988034

N.P. Boye-Nielsen
Sandbygård
3332 Hinnerup

Hinnerup, den 25.11.85.

Vedr. Søndergade 27, Hinnerup.

vedr. lejlighed st. th.
tapet afrenset stue 3,26 lag
tapet afrenset stue 4,27 lag
lofter rensede og hvidtede
tapetopsætning og maling
træværk rensed og malet
arbejds løn, 42 timer a 120,- kr.
materialer, tapet, maling

moms 22%

5240,-
1115,-
6355,-
1398,±0
7753,10

Betalt d. 01.12.85.
Bent Andersen
Bent Andersen

Malerregning 1985.

maleren i et par af stuerne flere generations tapettyper. I en stue var der 26 lag, og i en anden 27 lag tapet at fjerne, før væggen kom til syne. Stuerne blev ligefrem større, som maleren sagde.

Da al mur og træværk var friskt og godt, så var restaureringen uden fornyelser i det fundamentære. Alligevel blev der fundet en del af tidshistorisk interesse: Gamle mønter, en fin porcelænsdukke, en eenbenet blysoldat i 1864-uniform, fine glasperler og smukke potteskår. Udenfor kælderens lå 3 flotte munkesten, der blev indmuret i et munkeforbandt i væggen ved siden af. Den gamle, murede brønd i kælderen kom også frem igen, og ved siden af fandt vi et flinteværksted med en hel dyng elegant flinte-

flækker. En brændestegegrube lå i en meters dybde op til dette. Der har altså boet folk her i måske 2000 år. Et solidt sted at bo.

I haven står stadig, som Grev Mogens Frijs betingede det, 10 frugttræer, hvoraf de fire nu er 113 år, for de er plantet på grevens bud i 1875.

Da arkitekten Johannes Exner blev til-
delt Træprisen i 1987, sagde han i sin takketale, om gamle huse, der efter mange år stadig står som værdig arkitektur: »De har ikke bare vist, at de er væsentlige, – de er i sig selv blevet væsener. Ordet »væsener« har noget at gøre med at være, at eksistere, at leve«.

Således også for huset, Søndergade 27, Hinneruphus.

Hinneruphus fra havesiden

I 200-året for de store landboreformer

af J.S. Thomsen

Det er en almindelig opfattelse, at i 1788 fik de forkuede danske fæstebønder deres frihed, og så var alt godt. Helt så enkelt var det ikke. Allerede i 1750'erne havde fremsynede godsejere indset, at fæstevæsen, hoveri og landsbyernes dyrkningsfællesskab var skadeligt ikke blot for bønderne, men for hele samfundet.

Der kom forslag om reformer, uden at noget gennemførtes. Den europæiske frihedsrørelse har vel medvirket, og endelig hen i 1780'erne kom så reformerne, efter at nye folk sammen med kronprinsen (den senere Fr. VI) havde overtaget styret.

Dyrkningsfællesskabet blev ophævet, så udskiftning efterhånden kunne komme i gang. Der kom forbud mod de groveste straffemetoder over for fæstebønderne. 1788 ophævedes stavnsbåndet, så fæstebonden ikke mere var tvunget til at blive på det gods, hvor han var født. I begyndelsen af 1790'erne kom en opfordring til at fastlægge hoveriets omfang ved aftale mellem godsejer og fæstere.

Der var i vide godsejerkredse modstand mod at give bønderne friere kår. Når det alligevel lykkedes kloge, fremsynede statsmænd at få reformerne gennemført, så var foruden hovedmændenes humane indstilling det stærkeste argument helt tydeligt

den samfundsøkonomiske teori: »Jo mere frihed og selvstændighed den enkelte får, jo mere vil han yde til gavn for hele samfundet«. Når disse kloge statsmænd med så stor styrke kunne hævde denne teori, skyldtes det dels gode erfaringer fra udlandet, dels at teorien forlængst var afprøvet flere steder her i landet – overalt med godt resultat.

Man må imidlertid i jubilæumsårets almindelige festrus ikke glemme, at ingen af disse hver for sig smukke og rimelige reformer, over for 80% af landets befolkning, ingen af dem kostede samfundet, staten, noget som helst. Ingen af dem gav fæstebonden nogen som helst kontant fordel – tvært imod, ingen af dem gjorde ham til en ligestillet fri samfundsborger. Selvstændigheden, den fulde frihed, blev den »gulerod«, godsejerne kunne holde frem, nu da muligheden for en virkelig hård udnyttelse af fæstevæsen og hoveri blev begrænset. Men ville fæsteren være selvstændig, måtte han betale, og det havde mange ingen mulighed for, og mange andre satte sig i en så dyb gæld, at det tog generationer at få den bragt ned på et bare tåleligt niveau.

I 1717 så kronen, staten, sig af økonomiske grunde nødsaget til at reducere krongodset, ryttergodset, og derfor bortsolgte

ved offentlig auktion dele af 1. nationale jydsk regimentes jordegods i Vestjylland. Her fik altså rytterbønderne mulighed for at blive selvejere – hvis de kunne betale! Kunne de det, var de fri for pligter over for herskabet, regimentet, fri for militærtjeneste m.v., og da der i flere vestjyske egne ikke var landsbyfællesskab, men fra gammel tid spredt bebyggelse, så var der her heller ikke brug for udskiftning – 70 år før de store reformer! Men – rundt om i disse egne sad der pengestærke opkøbere, som kom bønderne i forkøbet. I et enkelt tilfælde købte en velaflagt kaptajn og regimentsskriver et gods med 22 tdr. hartkorn samt 39 fæstegårde i den nærmeste omegn, og fæsterne af disse gårde var jo altså stadig ufrie. I 1767 solgtes resten af ryttergodset landet over efter samme princip: Har du penge, så kan du få!

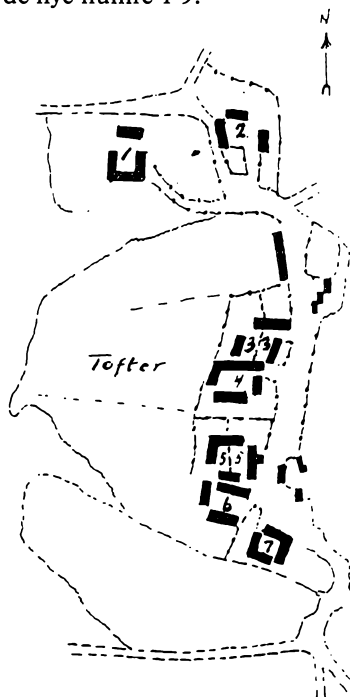
Flere steder, også her i det østjyske, solgte private godsejere ud af deres bøndergods, i nogle tilfælde til fæsterne, som så næsten overalt måtte optage store private lån for at kunne blive selvejere. Hvor det lykkedes, kunne man se bort fra hoveri, landgilde m.v., men fik til gengæld den tyngende gældsbyrde, der tvang bønderne til at udfolde en voldsom aktivitet for at kunne forrente og afvikle gælden. Hvor dette salg skete før 1780'erne, fik landboreformerne altså ingen eller mindre betydning. Hvor bønderne ikke kunne hamle op med pengestærke opkøbere, fortsatte fæstevæsenet ofte længe efter reformperioden, og her fik de mere ordnede forhold jo så som regel en vis positiv indflydelse.

Vi vil se på enkelte konkrete tilfælde.

Landsbyen Snærrild i Odder sogn hørte under Rantzausgave. Der var syv gårde i

landsbyen, fra nord til syd betegnet med nr. 1 - 7 og i flere sammenhænge omtalt i denne rækkefølge. Der var to fæstere i et par af gårdene, og disse blev så delt i to halvgårde helt enkelt ved deling af de eksisterende bygninger, hvilket altsammen ses på kortet. For Snærrild gælder det gårdene nr. 3 og nr. 5, så byen reelt fik ni gårde, og den nye opdeling ses på udskiftningskortet fra 1779.

Gårdene (1-7) med hartkorn og beboer-navne ses i matriklen 1688, i landeværnsmandtal 1701, i fæstebreve 1719 og senere og endelig ved salg til selveje, og da gårdenes hartkorn er forskelligt, men nogenlunde uændret i hele denne periode, er der gode muligheder for at følge de enkelte familier. Først efter overgang til selveje benyttes de nye numre 1-9.

Snærrild by før udskiftningen 1779.

Godsejer, ritmester Ditlev von Pentz til Rodstenseje og Rantzausgave solgte i december 1776 Snærrild by med ni gårde (fem hele, fire halve gårde) til forvalter Rasmus Udby på Stenalt i Rougsø herred. Rasmus Udby tilbød derefter beboerne/fæsterne at købe de enkelte gårde til selveje, og ved kontrakt af 13. november 1777 og endeligt skøde dateret Stenalt 9. juni 1778 solgtes så samtlige byens gårde til deres beboere. Ikke alle var lige hurtige til at skaffe midler til købet. De enkelte skøder er ikke indført i protokollen i nummerorden, men her er de anført således:

I samtlige skøder (undtagen for nr. 1) står følgende, idet et enkelt skødes htk. er brugt som eksempel: ».. skøder til Jens Sørensen halve nr. 5 i Snærrild med htk. ager og eng 1-3-1-1 (+ skovskyld), men nu efter den imellem Snærrild bymænd og på deres egen bekostning gørende ligning og inddeling på hartkorn i byen (nu) består af ager og engs htk. 1-4-0-1 ¹¹/₁₄ (+ skovskyld)...«

Denne sjældne oplysning gentages i skøderne for samtlige gårde undtagen nr. 1, hvis ejer nok ville med i inddelingen (udskiftningen), men ikke ville afgive jord til ligning. Det betyder, at gårdene nr. 2,3,4,5,

Gl. nr.	Kort 1779	Hartkorn	Køber	Pris: Rd.mk.sk.	Udbet.	Lån
1	1	4-2-1-0	Søren Jensen	440-0-0	?	375 rdl.
2	2	3-2-1-0	Morten Rasmussen	664-1-14	122-3	640 rdl.
3	3	2-1-1-2½	Rasmus Rasmussen	656-1-15	112	600 rdl.
3	4	2-1-1-2½	Frands Jensen	656-1-15	122	500 rdl.
4	5	3-4-1-0	Niels Jensen	666-2-4	110	
5	6	1-3-1-1	Maren Pedersd.	330-1-14	56	300 rdl.
5	7	1-3-1-1	Jens Sørensen	330-1-14	?	199 rdl.
6	8	3-2-2-1½	Hans Mortensen	664-4-4	?	599 rdl.
7	9	3-5-1-0	Jens Nielsen	667-2-8		

Kredit for restbeløb: 5 uger!!!

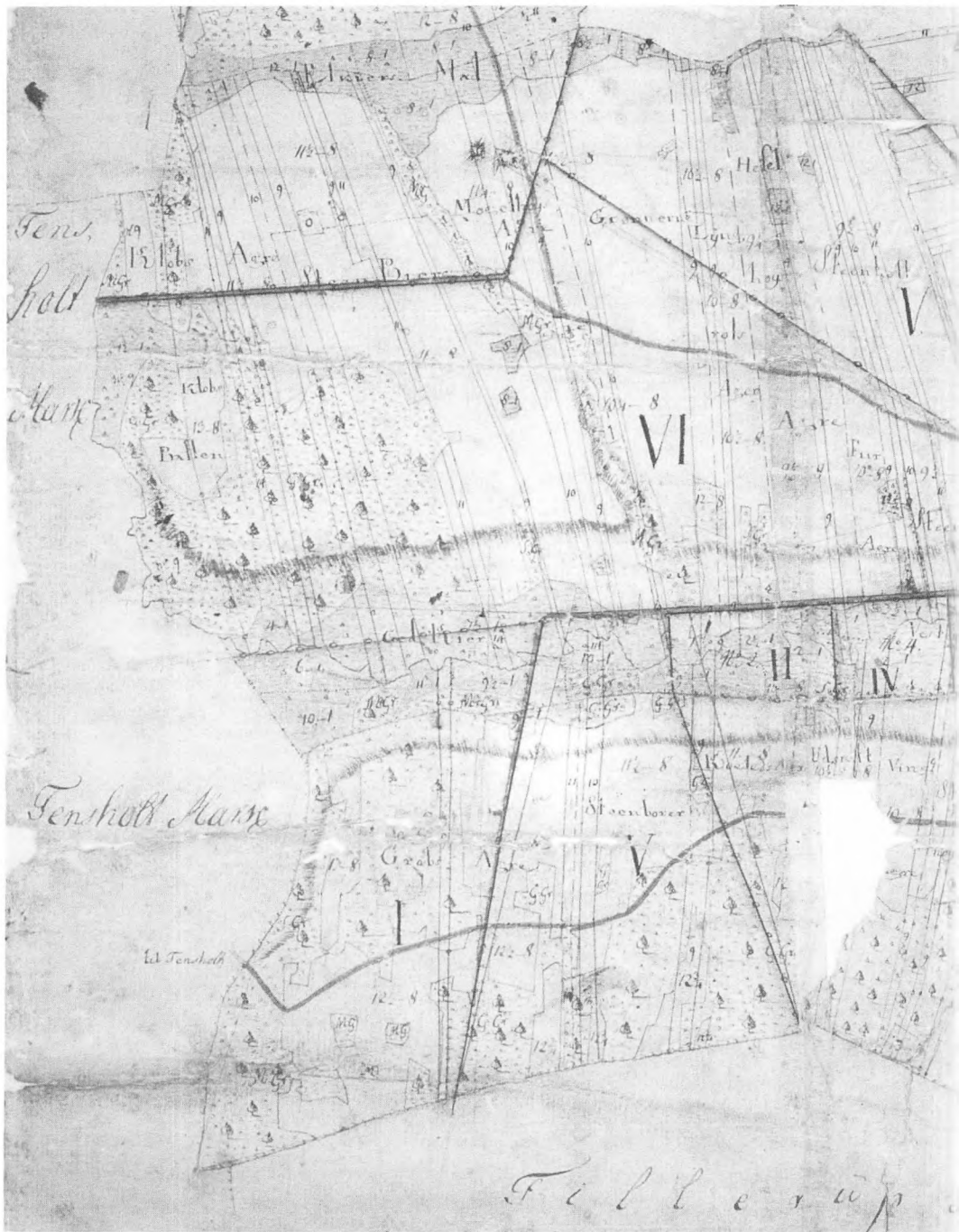
Samtlige købere er beboere i gårdene på nær én: Jens Sørensen i nr. 5 (7). Han bor antagelig i den anden halve nr. 5 (6) og er broder til Maren Pedersdatters netop afdøde mand Søren Sørensen i denne gård. Nu afløser Jens Sørensen den forrige fæster i nr. 5 (7) Peder Rasmussen, der ikke har ønsket eller evnet at købe.

Priserne var formentlig handelspriserne, og de synes i rimelig grad at svare til gårdenes forskellige størrelse i htk. Det gælder dog ikke nr. 1, som tydeligt er solgt til favørpris, og som også på anden måde skiller sig ud.

8 og 9 hver får ager og engs hartkorn 3-0-1-⁴/₇ + skovskyld, mens de to noget mindre gårde nr. 6 og 7 (gl.nr. 5) hver får som nævnt for Jens Sørensen.

De to større halvgårde 3 og 4 (gl.nr. 3) reguleres altså op til samme størrelse som de udelte gårde, og så passer numrene til kortet.

Selv om alt her tyder på en udpræget enighed om at få en ensartet udskiftning gennemført, så var der nu også problemer – bl.a. en gammel meget tæt samhørighed med nabolandsbyen Balle. Her måtte landvæsenskommissionen rede trådene ud og

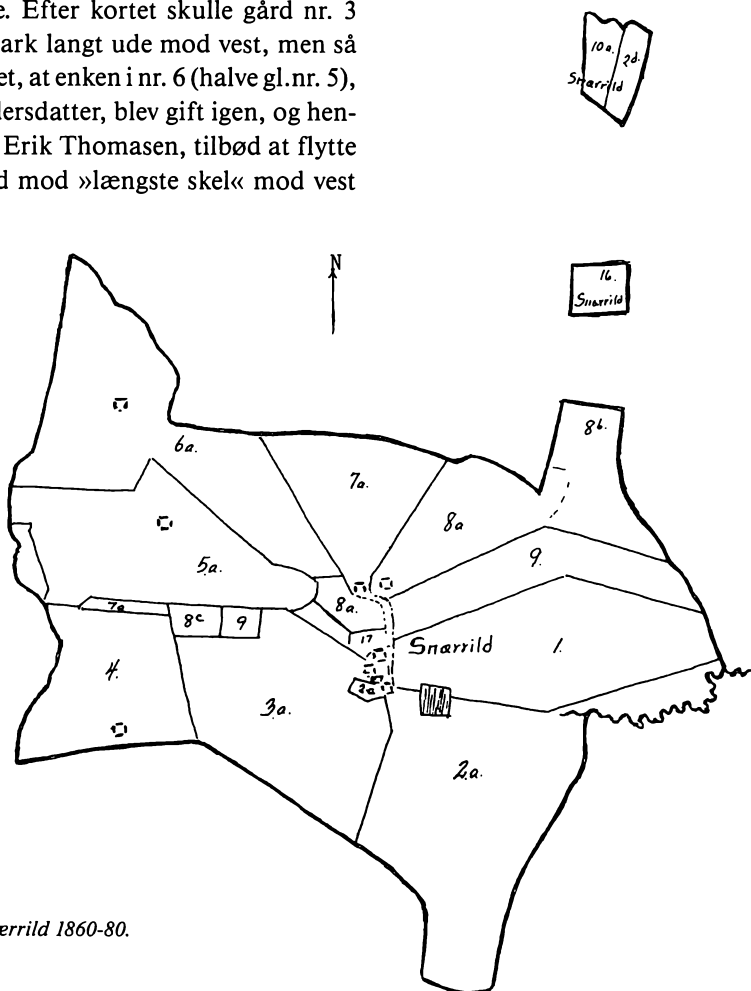

skære igennem med henvisning til, at hvis denne afgørelse ikke blev godkendt af rentekammeret i København, kunne der søges regres (krav om ændret jordfordeling de to byer imellem), og den meget indviklede fordeling op øst for Balle kunne tyde på en sådan senere regulering (se kort 1860-80).

Men nu kunne beboerne i Snærrild alene sammen med landmåler Wesenberg aftale, og betale, den nærmere udskiftning. Opmålingen skete, og kortet blev tegnet, skellene er der og markerne fordelt til de enkelte gårde. Efter kortet skulle gård nr. 3 have sin mark langt ude mod vest, men så skete der det, at enken i nr. 6 (halve gl.nr. 5), Maren Pedersdatter, blev gift igen, og hendes mand, Erik Thomsen, tilbød at flytte sin gård ud mod »længste skel« mod vest

mod at få sin mark samlet der og få hjælp til udflytning.

Ingen var glad for at flytte ud, væk fra fællesskabet, så det tilbud blev antaget af de øvrige beboere, men det betød ændringer af de enkelte markers tilhørsforhold, som ikke fremgår af det allerede tegnede kort, og derfor kan det være svært at se, hvordan man byttede om på markerne for at få »kabalen« til at gå op.

Kort over Snærrild 1860-80.

I hvert fald måtte Erik Thomasen give afkald på sin toft og byggeplads inde i byen og alene beholde husene, som han forventes at flytte med ud, samt træerne (vel frugttræer), hvis han tager dem med ud. Til gengæld lover beboerne hjælp med arbejdskraft ved udflytningen og med tømmer fra skoven.

Kun de to af de ni fæstere ses ikke umiddelbart at låne til køb, mens syv må optage lån udtrykkelig anført »til køb af gård«. Disse lån svarer ca. til hhv. 60, 76, 85, 90, 91 og i ét tilfælde 96% af købesummen. Det virker dristigt – eller desperat! Selv om der nok her er tale om særdeles gode gårde i det »fede« Hads herred, så er der virkelig tale om et meget højt spil for at vinde den dyrebare frihed og selvstændighed.

I 1796 døde Niels Jensen i gården nr. 5

(gl.nr. 4), og gården blev på auktion solgt til to, der åbenbart ønskede »at gøre den i penge«, for allerede 1797 solgte de af dens mark op mod nordvest hartkorn 1-5-1-1 + noget skov og tillige gårdens stuehus og 5 fag udhus, alt til Erik Thomsen i nr. 6. Han optog et lån på hele købesummen, 899 rdl., og har nok så flyttet et par formentlig gode huse ud til sin gård, der antagelig allerede ved udflytningen i 1779 havde fået navnet »Vesterskov«. Når også dette tilkøbte areal fra nr. 5 fik samme nr. som gårdens øvrige tilliggende, skyldes det ny matrikulering efter 1800, og det er et tilfælde, at »Vesterskov« både før og efter den nye matrikulering fik nr. 6.

Her i Snærrild blev beboerne altså selvejere i 1778 og foretog selv og på egen bekostning (ved en lønnet landmåler) opmåling

»Vesterskov« på samme plads som ved udflytningen 1779 - samme slægt som dengang.

og udskiftning af byens mark – altsammen 10 år før regerings- og personsiftet i København banede vej for de store reformer. Her fik bønderne muligheden og var fremsynede og dristige nok til at vove en endog særdeles høj pris for selvstændigheden. Nogle magtede det. Andre måtte enten sælge fra af jord og skov eller sælge hele gården som i eksemplet med nr. 5.

Landsbyen Lyngby i Hasle herred ligger centralt omtrent midt i sognet. Her var i middelalderen 10 gårde, hvoraf en enkelt med 16 tdr. hartkorn, nok oprindelsen til den senere hovedgård Lyngbygaard. Med tiden indroges flere gårde under hovedgården, så den nåede op på 40 tdr. htk., ca. halvdelen af sognets hartkorn, og det passer godt med, at der tilbage i landsbyen ved kirken blev fem gårde med tilsammen 42

tdr. htk. Derved kom hele sognets vestlige halvdel under hovedgården, så den oprindelige landsby kom til at ligge i et fremskudt hjørne af sin mark, delvis omsluttet af hovedgårdens mark.

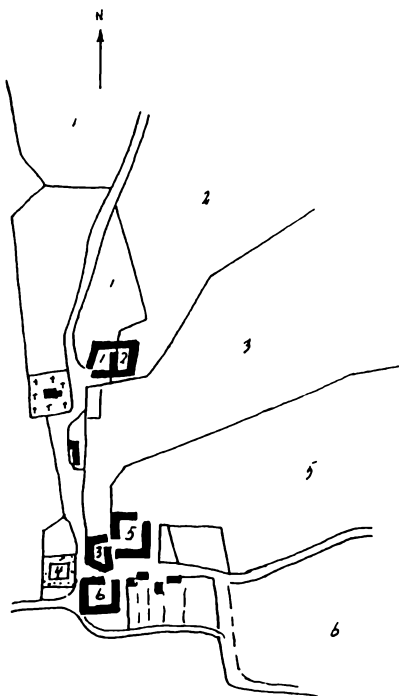
Denne uheldige placering betød ikke så meget i fællesskabets tid, men var særdeles uheldig i tilfælde af udskiftning. Den største af byens gårde, »Kirkegaard«, med godt 10 ½ tdr. htk. lige øst for kirken blev engang før 1724 delt i to, og derefter havde byen seks gårde, tre store helgårde og tre halvgårde, som alle hørte til Lyngbygaard.

1766 døde ejeren af Lyngbygaard, krigsråd Johan Arnt Althalt, og derefter styredes gården i godt 40 år på fortrinlig vis af hans enke, Anne Elisabeth Lassen, »den gode frue« på Lyngbygaard.

Til gården hørte dengang enkelte fæste-

Lyngbygård.

Lyngby 1816. Nr. 4 er udflyttet, men den gamle plads i byen ses.

gårde så langt borte som i Kolt og Lemming, og i 1767 ved ryttergodsets salg købte fru en ryttergård bl.a. i Labing, så næsten hele denne nære landsby kom under Lyngbygaard.

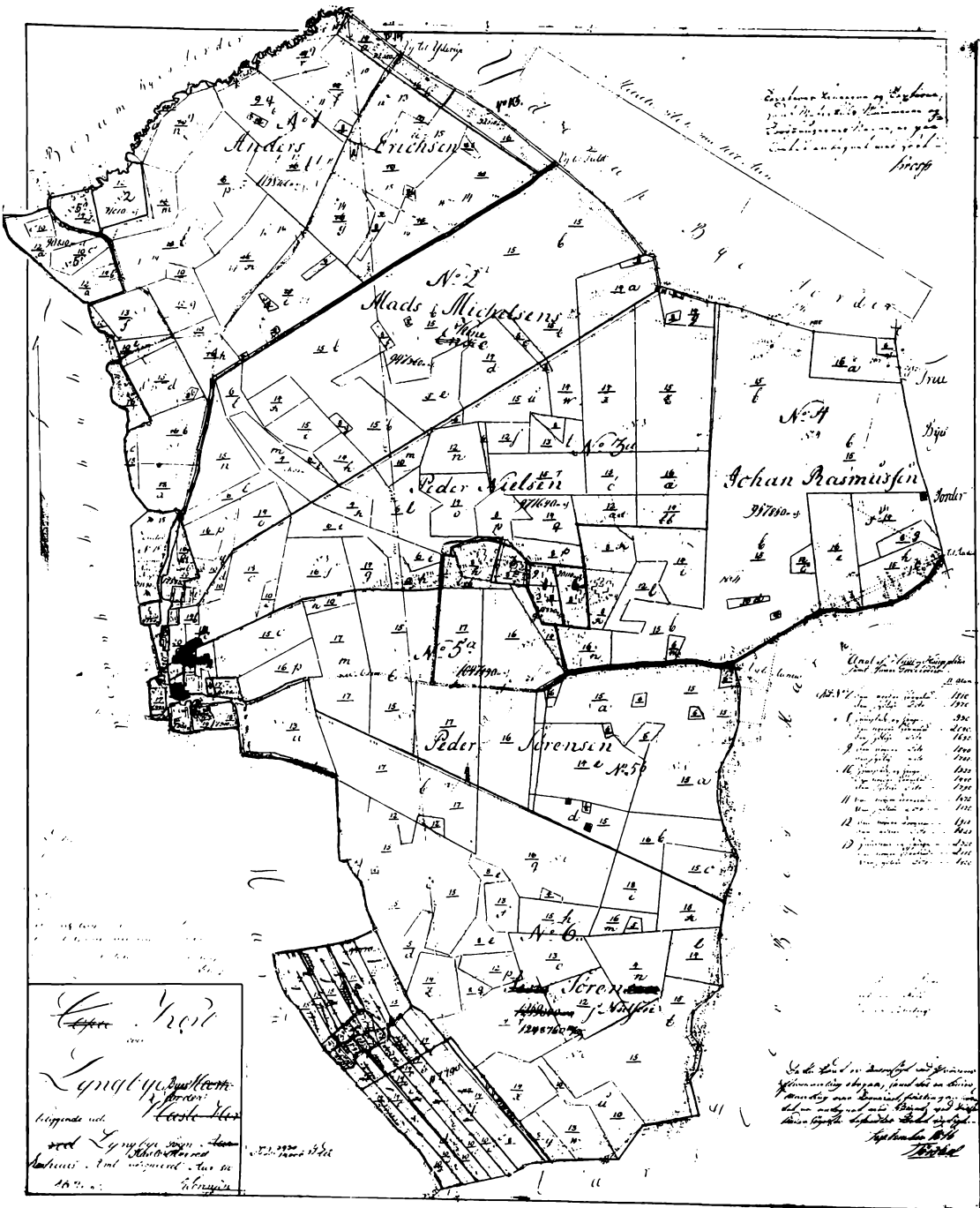
Længe før den store landbokommission fik indført ensartede og mere humane regler for hoveriet, havde fru en på Lyngbygaard truffet den aftale med sine fæstebønder – i tillid til deres pålidelighed – at de nok skulle yde forskelligt i afgifter efter gårdenes hartkorn, men at de uanset størrelse (htk.) blev ligestillet med hensyn til hovararbejde. Men her forregnede fru en sig. Når der altså var travlhed i såtid og høst, så mødte folkene fra halvgårdene med heste og redskaber på hovmarken, mens arbejdet

derhjemme måtte vente. Fra de store helgårde mødte nogle folk med nogle heste og redskaber på hovmarken, mens andre folk og heste og redskaber på samme tid var til rådighed derhjemme, og var vejret så lunefuldt, jorden bekvem eller hø og korn tjenligt til hjemkørsel fra de smalle agre rundt i bymarken, så var det jo fristende at gå i gang derhjemme, selv om det ville betyde, at man uvægerligt kom til at skade naboens smalle agre eller afgrøder.

Det skuffede meget den gode fru. Hun lod udfærdige og oplæse en alvorlig skrivelse til sine fæstere, hvori hun pålagde helgårdene at vente, til alle var færdige på hovmarken, så de alle efter gammel skik samlet kunne gå i gang hjemme på bymarken. Kom der klager igen, ville hun pålægge helgårdene dobbelt hoveri i forhold til halvgårdene. Alle lovede højtideligt med underskrift at rette sig efter påbud.

Loven er ærlig – holden besværlig! Når nu jorden var bekvem, kornet tjenligt, udsigt til regn ...!

Fruens næste udspil var besked om, at nye overtrædelser kunne betyde, at hun ville gøre gårdene lige i hartkorn, lige store, og er der noget, bonden nødig vil, så er det, at man forgriber sig på hans jord. Samtidig foreslog fru en, at man inddelte de enkelte vange og marker lidt anderledes, så der ikke i hver mark blot var en enkelt ager eller strimmel til hver gård, men 6-8 agre eller strimler samlet for hver gård. Det ville gøre ulemperne ved fællesskabet mindre. Al forandring »fra oven« vækker mistro og skepsis. Der må være sket nye overtrædelser, for nu gennemførtes en ligning, så gårdene blev gjort lige store med hver godt 7 tdr. hartkorn.

Udskiftningskort Lyngby, rettet 1816. (Matrikelarkivet).

Denne ligning har ikke været populær, men så fik beboerne tilbud om regulær udskiftning af fællesskabet, så hver gård fik sin mark samlet. Imod en så radikal ændring fremførte beboerne »byens beliggenhed i den ene side af dens mark – kunne altså ikke få dens jorder ud af fællig uden udflytning, hvilket ingen af beboerne havde kræfter til at påtage sig«.

Argumentet om beliggenheden er rigtig, men man får her det indtryk, at fæsternes vilkår under Lyngbygaard – ikke mindst under den gode frue – var så gode, at der ikke var noget større ønske om forandring, heller ikke da fruen senere reducerede hver gårds hartkorn med to skæpper, som blev tildelt gode veltjente faste husmænd under Lyngbygaard med deres små huse mellem gårdene i byen.

1793 blev byens marker opmålt og udskiftet af fællesskabet, og alt tyder på, at gårdene da igen fik deres gamle ulige størrelse. En af gårdene »Amhøjgaard« blev samtidig flyttet ud længst mod øst og fik al sin mark samlet der. Den øvrige bymark blev, som det ses på kortet, delt op i vifteform, så en smal kile af hver mark nåede ind til gården inde i byen. Der skulle gå mere end et halvt århundrede, før den næste gård flyttede ud.

Såvel her i Lyngby som i Labing var der ingen hast med overgang til selveje. Også det vidner om lempelige vilkår og godt forhold mellem ejer og fæstere og ingen særlige ønsker om reformer. De kom jo, de nye reformer, men her omkring Lyngbygaard – især i den gode frues tid – har man næppe mærket nogen forandring.

Gamle huse i Lyngby.

Ved overgangen til selveje 1853-54 ses endnu et udtryk for rigtigheden i teorien: »Større frihed, større udbytte«. Lyngby bønderne slap igennem de hårde kriseår omkring 1813 – 1820'erne uden personligt ansvar, idet de stadig var fæstere, og selv om også de ved køb til selveje måtte optage lån – her i øvrigt hos godsejeren – så var de sluppet lempeligere gennem omstillingen fra fællesdrift til hver gård sin egen mark, og fordelene derved ses på to områder: Kun en enkelt solgte væsentligt fra af sin jord, og i 1853, da de store udmarker var godt i drift, viste den nye vurdering, at samtlige gårdes hartkorn var sat væsentligt op, en samlet stigning for de seks gårde fra 42 tdr. til noget over 50 tdr. htk., svarende til en ekstra helgård eller knap 20% stigning i skattegrundlag!

4. juli 1783 var lodsejerne i Over- og Neder Kolt byer samlet på Constantinsborg, nemlig forvalter Høyer for stamhuset Constantinsborg, overinspektør Bagge for grevskabet Frijsenborg og borgmester og hospitalsforstander Rohde for Århus hospital. Her besluttede man, at kgl. beskikket landinspektør Fr. Wesenberg skulle opmåle de to byer Over Kolt (Kunnerup) og Neder Kolt (Kolt) og udarbejde plan for udskiftning og tegne kort over de to byer. Hans betaling herfor skulle være 7 mark pr. tønde hartkorn. Når udskiftningen var tilendebragt og de enkelte lodder afpælet, skulle han have yderligere 7 mark pr. td. htk., og lodsejerne skulle betale i forhold til deres andel af bymarken. Der aftaltes andre detaljer, og hele denne indledning fylder tre foliosider i Havreballegaard amts landvæsenskommissionsakter.

1. okt. 1783 møde i Kolt by på begæring

af landinspektør Wesenberg: For amtmand, kammerherre Gersdorf mødte hans fuldmægtig Mads Kiærulf, Vosnæsgård. Som landvæsenskommissærer mødte birkedommer Müller, Skieringgaard, og birkeskriver Foetmann fra Holme i de virkelige landvæsenskommissærer borgmester Rohdes og byfoged Tranes svagheds forfald. Endvidere mødte landinspektør Wesenberg og for lodsejerne forvalter Høyer, Constantinsborg, overinspektør Bagge, Frijsenborg, forpagter Hasselbalch, Vilhelmsborg, for hospitalet, og hr. Møller, sognepræst i »Wormslev« på sin annexbondes vegne.

Alle disse høje herrer var mødt for at bestemme delingsplanen, såvidt det benefice-rede (hospitalets og præstens) gods angår, mellem Kolt og Kunnerup byer. Fra forvalter Brandt, Vilhelmsborg, forelå skrivelse angående 6 skp. 2 ½ album hartkorn på Kolt mark beliggende og Vilhelmsborg gods tilhørende.

Man vil af denne omstændelige indledning forstå, at her var forskellige økonomiske interesser, som det gjaldt om nøje at varetage og overvåge. Fra Frijsenborgs side ønskedes en stor gård i Kolt og part af en gård i Kunnerup specielt opmålt og udlagt samlet. Vilhelmsborgs lille areal, som hørte til en af de store gårde i Kolt, ønskedes udskilt som en ejendom for sig. Constantinsborg som den største lodsejer var imod begge dele. Der er ni foliosider i et yderst artigt og diplomatisk omstændeligt sprog, hvor parterne trods artigheden står stejlt på egne interesser. Hele denne forpostfægtning var nødvendig på grund af de mange lodsejere, før selve udskiftningen kunne sættes i værk, og man ser for sig landin-

spektøren tålmodigt afventende udfaldet, så han kunne komme i gang med at trække kæder i landskabet og linier på sit kort.

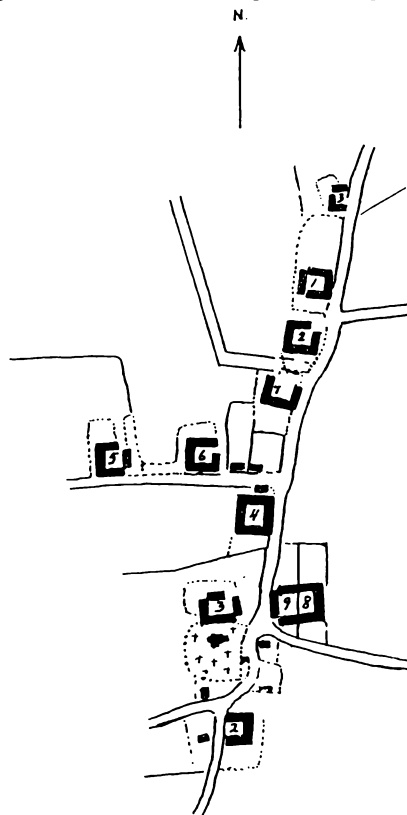
3. oktober samme år samles igen førnævnte høje herrer i »Chr. Müllers hus i Århus«. Det må være hos birkedommer Müller. Her bestemmes, at Kolt skole i stedet for fri græsning på den fælles bymark nu skal tillægges 3 tdr. land »til bedste jord beregnet på såkaldte »Bag Baunhøj Agre« og »Kroget Agre« hen til Rasmus Mortensens haug«. Vilhelmsborgs ønske om at få sine godt 6 skp. udskilt fra Mads Sørensens gård i Kolt blev ikke accepteret. På kortet ses disse 6 skpr. markeret med en skellinie yderst i Mads Sørensens udmark mod Hasselager (betegnelsen matr. nr. 6 b er påført efter 1800).

Herefter følger på fem foliosider selve udskiftningen med hver enkelt gårds nye mark. Man begynder med en linie fra Kolt by ud mod Lemming skel. Den linie danner skel mellem Kolt og Kunnerup bymarker, og nord for linien begyndende fra øst tildeles Kunnerup-gårdene deres lodder. Man går vestpå, til Kunnerup-gårdene har fået deres marker, og fortsætter med Kolt-gårdene – hele tiden med linier fra punkter inde i byen ud mod bymarkens skel mod Ormslev, vestpå mod Edslev, sydpå mod Bering og Katstrup og slutter med de såkaldte »skovmål« ude langs Lemming skel. Her gårds lod (hjemmemark ved gården, evt. udmark og evt. skovmål) nøje bestemt efter gårdens hartkorn, hvor den gode højt takserede hjemmemark tæller mest i htk., mens der i den lavere takserede udmark kræves større areal pr. td. htk. Skolens og husmændenes lodder fastlægges ligeledes. Vejene bestemmes, både den nye vej mod

Ormslev mellem ny matr. nr. 6 og 7, den nye vej ud til skovmålene og Hasselager, vejene til fælles vandingssted samt de veje, der forbliver uændrede.

Lodsejerne bifalder delingsplanen og kortet, som indsendes til godkendelse hos stiftamtmand og biskop for så vidt det beneficerede gods angår. Selve udskiftningen godkendes af de herrer lodsejere den 10. oktober 1783.

Så vidt så godt. Endnu har vi ikke hørt fra bønderne, som sikkert har set undrende til, mens landinspektøren og hans hjælpere gik rundt og plantede pæle på tværs af alle gamle hævdvundne og fornuftige regler

Kolt og Kunnerup 1783. Nye matr. nr. er påført 1816.

med hensyn til god og mindre god jord, tør og fugtig jord og alle de mange andre rimelige og fornuftige regler, man hidtil altid havde fulgt, for at alle kunne være rimelig ens stillet i den fælles bymark.

Da man omsider blev færdig til at indkalde fæstebønderne, viste dem kortet og forklare dem inddelingen for at få deres godkendelse, så kom klagerne over denne mærkværdige opdeling. Der var klager flere steder, men netop i Kolt blev tonen efterhånden særdeles skarp, og det kom til et kompliceret og langvarigt tvotvækkeri mellem specielt Constantinsborg gods og de fæstebønder, der hørte hertil, og det skulle vise sig, at der var gode grunde til utilfredsheden og protesterne.

Constantinsborgs ejer, etatsråd Ambrosius Carisius, ønskede at gøre gårdene lige i hartkorn og samtidig tillægge husmæn-

dene lidt jord. Mange steder var en sådan ligning gennemført, mest af praktiske, mindre af humane grunde. Her i Kolt var den umulig – af flere grunde.

Frijsenborg ville som ejer af byens to største gårde absolut ikke afgive jord. Annexgården kunne ikke inddrages, hospitalets gårde i Kunnerup heller ikke, så fuld ligning var udelukket, og så måtte forsøget virke urimeligt. End ikke Constantinsborgs egne gårde kunne gøres lige, idet de mindre gårde i Kunnerup i så fald slet ikke kunne få jord nok i Kunnerup, men måtte tildeles så meget Kolt jord, at også det ville være uheldigt. Man valgte så at give Kunnerup gårdene hver htk. 4-0-0-0, mens Kolt gårdene hver fik htk. 4-6-0-0. Samtidig handlede godsejerne indbyrdes. Det ses, at gård nr. 1 i Kunnerup gik tilbage til hospitalet, og de to gårde 1 og 2 i Kunnerup fik ens hartkorn,

Gårdene i Kolt og Kunnerup før udskiftningen.

Gl. nr.	Navn	Hartkorn	Ejer	Nyt nr.
Neder Kolt = Kolt				
1	Nørregaard	6-1-3-2½	(⁵⁻³⁻³⁻⁰ 0-6-0-2½) Constantinsborg, Vilhelmsborg	6
2	Vestergaard	6-4-0-2½	Frijsenborg	5
3	Storgaarden	11-2-2-½	(^{5-5-1-¼} 5-5-1-¼) Constantinsborg, Constantinsborg	8 Østergaard 9 Bakkegaard
4	Kirkegaard	4-1-3-2	Constantinsborg	3
5	(nr. 4)	6-5-0-0	Frijsenborg	4
6	Annexgaard	5-3-3-1	(⁴⁻¹⁻⁰⁻¹ 1-2-3-0) Frijsenborg, Constantinsborg	2 Søndergaard
Over Kolt = Kunnerup				
1	Kunnerupg. 1	3-4-3-1	Constantinsborg	1
2	Kunnerupg. 2	3-7-3-1	Århus Hospital	2
3	Lindegaard	3-5-1-0	Constantinsborg	7 (Kolt) 4 (Kunnerup)
4	Boelet	2-2-3-½	(⁰⁻⁴⁻²⁻¹ 1-6-0-2½) Constantinsborg, Frijsenborg	3

hvad de også havde ved matriklen i 1688.

Den jord, der skulle bruges til udligning i begge byer, blev taget alene fra tre gårde i Kolt: Nørregaard (Mads Sørensen), Bakkegaard (Knud Michelsen) og Østergaard (Niels Jensen) og altså langt det meste fra den største, nemlig Nørregaard. Den forsøksbehandling sammen med flere uheldige og urimelige forhold ved ligningen gav anledning til så stærke protester, at hele landvæsenskommissionsforretningen i forbindelse med udskiftningen først kunne afsluttes i 1791 efter otte års bitre stridigheder, der her formentlig ganske overskyggede mulige rygter om reformplaner i det fjerne København. Måske gjaldt disse reformer slet ikke her!

Fæsteren i Nørregaard, Mads Sørensen, var født og opvokset i en selvejergård i Ravnholt. Forvalteren på Constantinsborg kaldte ganske vist beboerne i Ravnholt »såkaldede selvejere«, og nok havde de pligter og ydelser til godset og måtte betale fuld pris for deres gårde ved overgang til fuldt selveje, men til »bondeejet«, jorden, havde de fuldt selveje. Mads Sørensen var ældste søn i en sådan selvejergård og skulle vel afløse faderen engang, men fik så i en moden alder en anden mulighed. En voksen søn i Kolt Nørregaard døde, og Mads Sørensen blev gift med datteren i den ret store gård i Kolt. Her blev han lægdsmand og synes i det hele taget at have nydt almindelig respekt. Det kan ikke undre, at netop han protesterede skarpt, da han langt mere end nogen anden ramtes af udligningen og ramtes af det for ham utænkelige at blive frataget jorden – i så stor stil.

De to andre fæstere, der mistede langt mindre, bøjede sig og tav, og de fæstere, der

fik tillagt jord, var naturligt nok tilfredse. Kun én støttede hele tiden Mads Sørensen, nemlig hans nærmeste nabo i Lindegaard, Jens Nielsen, som ellers selv fik fordel af ligningen.

Man må gå ud fra, at Mads Sørensen og Jens Nielsen har indgivet klage over ligning og udskiftning ret omgående, og det ses, at kommissionen tog klagen absolut alvorligt. Det fremgår bl.a. af, at der blev rettet henvendelse til det kgl. rentekammer om klare regler i en sådan sag. Rentekammerets svar forelå i april 1786. Når der tilsyneladende i lang tid ikke skete noget og ikke holdtes møder i kommissionen, er forklaringen nok forholdene på Constantinsborg.

Her var den sidste af slægten Carisius død uden at efterlade sig sønner, og stamhuset gik derefter over til en dattersøn, tysk rigsgreve, generalkrigskommissær Hans Friederich de Fædder, der ved overtagelsen af stamhuset blev dansk greve med navnet Fædder Carisius. Det er rimeligt, at under en fremmed godsejer, der næppe har kendt de nærmere omstændigheder ved udskiftningen, da blev det mest godsforvalteren, der kom til at forhandle på godsets vegne.

Sagen toges op den 9. marts 1791 ved et landvæsenskommissionsmøde på gæstgivergården i Århus.

»Forvalter Hjersing af Constantinsborg forelagde fortegnelse over hartkorn og landgilde for stamhusets gods i Over- og Neder Kolt. De i fortegnelsen nævnte bønder var også til stede«. Fortegnelsen slutter: »Imod denne ligning har især Mads Sørensen i Neder Kolt i henseende anførte landgilde vist sig misfornøjet og nægtet derefter at svare, som har forvoldt, at de øvrige har

og tilbageholdt og alene svaret så lidet, som de har lystet, desårsage indstilles foranstående til den høje landvæsenskommissions ligning og bestemmelse, hvad enhver skal og bør svare såvel for den forløbne tid siden udskiftningen som og for eftertiden, at stamhuset kan fremdeles nyde i afgift og hoveri, hvis (hvad) det forhen nydt haver, og hvilket alene det attrår og påstår.

Bønderne vedstod, at hartkornets inddeling, som ved byens udskiftning for syv år siden, rigtig er sket, og at det anførte hoveri før udskiftningen også er i overensstemmelse med fortegnelsen. Landgildet før udskiftningen er også rigtigt anført.

Forvalteren fremlagde skrivelse fra det kgl. rentekammer af 15. april 1786. Commissionen forelagde bønderne den af forvalter Hjersing i fortegnelsen anførte inddeling på landgilde af det hartkorn, de var tildelt ved udskiftningen. Jens Pedersen, Knud Michelsen, Niels Jensen og Mads Mortensen sagde, at de var fornøjet med nævnte inddeling, men Jens Nielsen og Mads Sørensen mente derimod, at de ikke burde svare så meget, som for dem er anført, da den ene, nemlig Mads Sørensen, mente, at han burde svare landgilde i penge ligesom naboerne Knud Michelsen og Niels Jensen, og den anden, nemlig Jens Nielsen, ville svare af htk. 3-5-1-0 den landgilde, han før har svaret, og af det ham tillagte hartkorn hvad derpå kunne falde i proportion af landgilden for de steder, samme var frataget.

Forvalter Hjersing modsagde Mads Sørensens her givne svar som ganske ugrundet og urigtig i det hele, forhåbende commissionen gunstigt tog den fremlagte proportion eller ligning, der alene grun-

dede sig på tingenes natur og billigheds sande sammenhæng, i behagelig betragtning, da stamhusets ejer udi ingen del attrår eller søger nogens fornærmelse, men alene dets tilkommende rettigheder conserveret.

Commissionen gjorde adskillige forslag til quæstionens mindelige afgørelse, men de blev ikke antagne af Mads Sørensen og Jens Nielsen, der vedblev deres forrige indvendinger.

Ved bøndernes enstemmige forklaring blev det oplyst, at Over Kolt og Neder Kolt var to forskellige byer, som dog blev udskiftet under ét.

Med samtykke af samtlige bønder blev dernæst fastsat, at en halv gårds hoveri i landgilde ligningen kan, uden fornærmelse for nogen af beboerne, antages af værdi 10 rdl. Således blev det omventilerede optagen til commissionens bedømmelse«.

Af bøndernes forklaring fremgår:

- a) at stamhusets to bønder i Over Kolt eller Kunnerup er tillagt ved udskiftningen htk. 1-7-2-½ mere, end de havde før, og at dette htk. tilligemed htk. 0-6-2-2, som er tillagt husmændene i begge byer, er taget fra de gårde i Neder Kolt, som beboes af Mads Sørensen, Knud Michelsen og Niels Jensen, samt at disse gårde endvidere er frataget htk. 0-4-0-1, som er tillagt Mads Mortensen.
- b) at de tre gårde følgelig har afgivet htk. 3-2-1-½, nemlig Mads Sørensen 1-3-3-0, Knud Michelsen 0-7-1-¼ og Niels Jensen 0-7-1-¼.
- c) at bønderne i de to byer ikke er afkrævet mere landgilde og hoveri efter udskiftningen end før udskiftningen, men at det er fordelingen heraf, der kritiseres. To af

gårdene i Neder Kolt (Knud Michelsens og Niels Jensens) er blevet hoverifri, og de kan iflg. skrivelse fra rentekammeret ikke igen pålægges hoveri. Mads Sørensen er stadig hoveripligtig, og den forsøksbehandling protesterer han skarpt imod.

Commissionen finder, at stamhuset har ret til at gøre sine to gårde i Over Kolt lige i hartkorn og byrder, men commissionen kan på den anden side ikke bifalde stamhusets inddeling, da samme dels ikke findes nøjagtig nok, og dels ikke giver Mads Sørensen noget vederlag for hans hoveri, der er ansat som før, selv om hans hartkorn er væsentligt reduceret. Commissionen påpeger, at stamhuset har lignet Mads Sørensen med gårdene i Over Kolt, hvilket er urigtigt – også iflg. rentekammerets skrivelse – da gården hører til Neder Kolt.

Der følger så en yderst nøje og omstændelig beregning af ydelsen af det hartkorn, som især Mads Sørensen, men også Knud Michelsen og Niels Jensen, har måttet afgive. Disse uretmæssigt opkrævede ydelser pålægges det nu de to gårde i Kunnerup samt husmændene og Mads Mortensen at udrede hver i forhold til det ham tildelte ekstra hartkorn – med tilbagevirkende kraft.

Herefter følger nøje specifikation over de enkelte ydelser for alle Constantinsborgs fæstere i Kolt og Kunnerup, og her slutter landvæsenskommissionen så endelig sit arbejde. Mads Sørensen som den mest forurettede og mest ihærdige klager opnåede altså dog nogen oprejsning – efter syv, otte år – men dermed er der absolut ikke tale om nogen endelig eller tilfredsstillende afslutning på den lange strid.

På kortet ses gårdenes hartkorn efter udskiftningen 1783. Kortet er ved rettelsen 1816 påført nye matrikel numre.

Kolt

Nr. 2	Annexg./ Sønderg.	htk.	5-4-1-0
Nr. 3	Kirkegaard	htk.	4-6-0-0
Nr. 4	»nr. 4«	htk.	6-5-0-0
Nr. 5	Vestergaard	htk.	6-4-0-1½
Nr. 6	Nørregaard	htk.	$\begin{pmatrix} 3-7-3-1/2 \\ 0-6-0-2/2 \end{pmatrix} = 4-6-0-0$
Nr. 7	Lindegaard	htk.	4-0-0-0
Nr. 8	Østergaard	htk.	4-6-0-0
Nr. 9	Bakkegaard	htk.	4-6-0-0

Kunnerup

Nr. 1	Kunnerg. 1	hkt.	3-6-1-1
Nr. 2	Kunnerg. 2	hkt.	3-6-1-1
Nr. 3	Boelet	hkt.	4-0-0-0
Nr. 4	se Kolt nr. 7, som her regnes til Kolt.		

Det skyldes, at nr. 3 er tillagt så meget Kunnerup jord, at kun en del bliver tilbage til Lindegård, som altså får temmelig meget Kolt-jord og får nyt matr. nr. 7 af Kolt og 4 af Kunnerup.

Til nr. 6 i Kolt regnes stadig som før udskiftningen en mindre del, htk. 0-6-0-2½, som oprindelig ejedes af Vilhelmsborg, men blev købt af Constantinsborg. Lægger man nu alene 2 ½ alb. herfra til Mads Sørensens gård, så får den nøjagtig htk. 4-0-0-0 som Kunnerup gårdene, og som forvalteren ønskede, men som han blev irettesat for af kommissionen. Tager man derimod det hele med, som vist på kortet, får gården netop htk. 4-6-0-0 som de andre Kolt gårde, og som kommissionen krævede. Disse to muligheder kunne Constantinsborg spille på – og gjorde det, som det

KOIT og KUMMERUP MARKER

Boliggende ud
Herhuus
HAVERBALLEGAARS AMT
MAG² HERRET

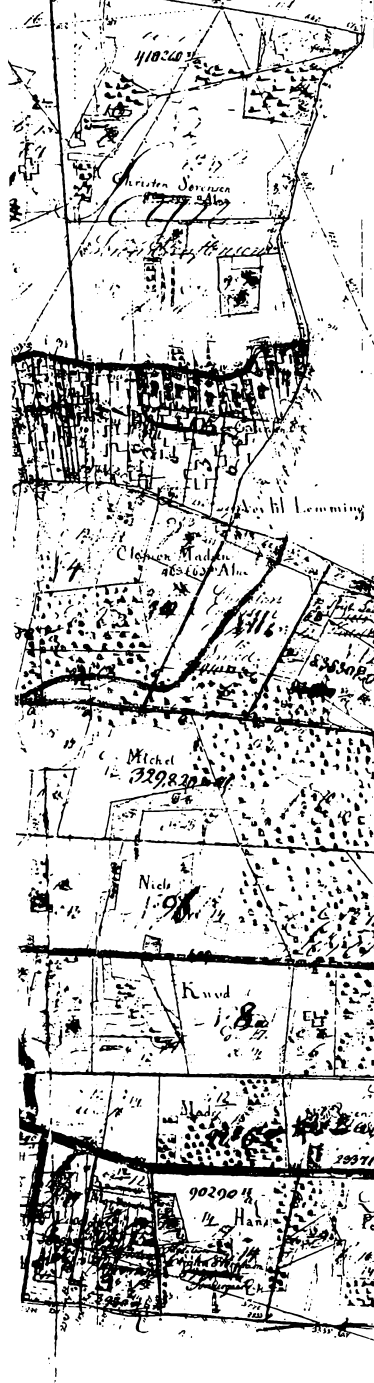
KOIT og KUMMERUP SOGAE
 Opmaalte i Julie måned Aare 1785, og samme Aar
 af

Ludvig Wessenberg
 Landmæster

Frederick Wessenberg
 Land Inspector

CARTE TEGN og FORELÆRING

	Huse		Fæng		Vand Dæmme
	Manger		Rive meade		Asien meade
	Græder		Pusker		Axe søm og saer smeltn
	Jerd Diger		Ud Gledt leud		Lindene
	Slees Diger		Haye Bach		Ladskiel
					Axe anlagte Ase

LEMMING

*Med et grund og de gamle fænger
 1785. Aare 1785. Aare 1785. Aare 1785.
 af de gamle fænger. Aare 1785. Aare 1785.
 af de gamle fænger. Aare 1785. Aare 1785.*

MARK

*En gammel mark og en del af
 den gamle mark og en del af
 den gamle mark og en del af
 den gamle mark og en del af*

HASEL

Niels H. Andersen
 Niels H. Hasselager

MARK

*En gammel mark og en del af
 den gamle mark og en del af
 den gamle mark og en del af*

AGER MARK

Nærskovet
 Kunderup Parkherd Højstads Mølle, 322 6/11
 Christen Jørgensen 3 6
 Christian Jørgensen 3 6
 Boel Jensen 3 6

vil ses senere. Et nederlag til en fæstebonde glemmes ikke i hast, og endnu var Constantinsborg jo altså ejer.

Kolt var ikke det eneste sted i Constantinsborgs store godsområde, hvor der var problemer med at erkende, at også bønder var en slags mennesker, der kunne have almindelige rettigheder.

De »såkaldte selvejere« i Ravnholt ønskede nok udskiftning, men de ville ikke gå med til ligning, så gårdene blev ens i hartkorn, og her måtte man bøje sig for selvejernes ret til »bondeejet«, jorden, i så høj grad, at da man fra Constantinsborgs side ønskede at tillægge bysmeden i Ravnholt lidt jord, måtte det tages af Ingerslev jord ind til Ravnholt skel, »da der i Ravnholt, som er selveje, ikke er jord at få!«

1. juni 1790 læses et interessant skøde ved Marselisborg birketing. Det drejer sig

om en broder til Mads Sørensen i Kolt.

»Jens Sørensen og hustru i Ravnholt tilskødes af sine forældre Søren Madsen og hustru Ingeborg Michelsdatter ibidem (sammesteds) selvejerrettigheden udi den af os her i byen sidst beboede og til ham afstandne og nu beboede gård/hvorudi stamhuset Constantinsborg ingen herligheder/står for hartkorn i ny landmålingsmatrikel 4-6-2-2 således som det os efter derpå haft og samme hermed overdragende tre skøder af 29. marts 1664, 28. april 1711 og 21. sept. 1736 har været tilhørende, og som vor kære søn Jens Sørensen for samme selvejerrettighed ikke alene har fornøjet og betalt, men endog vore øvrige børn imod lovlig afkald for den anpart i dette selvejerrettighed med hvad videre disse i et og alt ved vores dødelige afgang kunne tilfalde, med den summa 300 rdl.«

»Lindegaard« - samme plads som i 1783 - samme slægt som dengang.

Besyderligt nok er forvalter Høyer fra Constantinsborg til stede i retten og forlanger skødet tilført påtegning om Constantinsborgs påståede rettigheder i samme gård. Alligevel måtte godset altså ved salg til selveje respektere de »såkaldede selvejerres« gamle rettigheder.

Også i Borum var der problemer med selvejerne, og forvalter Stilling på Frijsenborg skriver: »...når commissionen behager at lægge mærke til, at disse selvejere er af det slags, som kuns ejer bondeejet, men hvoraf herligheden henhører under grevskabet Frijsenborg. De må alle tage husbondhold eller fæste hos herskabet og svare landgilde til samme, så deres selvejerrettigheder er langt fra ikke nogen ejendomsrettighed, men så meget mere indskrænket, som man ikke af lovgivningen selv kan

udfinde, hvorvidt denne ufuldkomne rettighed strækker sig«.

Commissionen havde imidlertid lært af de nye toner fra København, så ved udskiftningsforretningen i Borum underskriver som lodsejer otte selvejerbønder i byen, mens forvalteren på herskabets vegne skriver: »uden at tilstå de såkaldte selvejere mere ret, end loven hjemler, underskriver Stilling«.

De langvarige og besværlige forhandlinger omkring udskiftningen i Kolt sammen med de nye signaler fra København har mulig medvirket til, at stamherren på Constantinsborg besluttede at ansøge kongen om tilladelse til at bortsælge bøndergodset og omdanne stamhuset til et fideicommiss, og ved skrivelse af 26. okt. 1796 gives der allernådigst kgl. bevilling til stamhusets udstyk-

Nordlige udlænge til »Lindegaard«. Skel mellem Kolt og Kunnerup går langs gennem huset.

ning. Der er en række betingelser, men her vil vi alene se på salg af bøndergods. Herom hedder det i betingelserne:

»Fæstebøndernes gårde og huse sælges uden auction hver for sig så vidt mulig til beboerne selv efter taxation confereret med godsets jordebog, og der må accorderes med enhver fæster især om en efter omstændighederne passende pris. Om nogle fæstere enten ikke vil eller ikke kan købe deres steder, disse må da sælges sammen med hovedgården, og hoveriet bestemmes efter billighed (rimelighed) ved en egen forretning, ifald den ventende almindelige bestemmelse ikke imidlertid bliver fuldført«.

I september 1798 er der aftale om salg af i alt 328 tdr. hartkorn til 77.500 rdl. Den 18. september 1798 er der samling på Constantinsborg, hvor liebhaverne mand for mand bliver fremkaldt. De enkelte nævnes ved navn, hartkorn og købspris. Den 14. november 1798 er der atter samling på Constantinsborg med en ny række købere, og her bestemmes, at hovedgården tillige med det bøndergods, som indtil da ikke er solgt, skal sælges ved offentlig auktion på Århus rådhus 27. marts 1799 kl. 11 formiddag.

Ved de mange aftaler om salg savnes stadig Mads Sørensen i Kolt. Han havde sikret sig lån som de allerfleste andre, men tøvede altså stadig. Han havde landvæsenkommissionens afgørelse for, at han ikke måtte lignedes med gårdene i Kunnerup á htk. 4-0-0-0, men burde lignedes med de andre gårde i Kolt á htk. 4-6-0-0. Hans gård var ved udskiftningen tillagt htk. 4-6-0-0, som fæstegård! Men ejeren var jo altså stadig herren til Constantinsborg.

Mads Sørensen fik nu tilbud om at købe gården til selveje med htk. 4-0-0-0. Resten

skulle fortsat være fæstegods med tilhørende byrder og pligter. Som vi senere vil se, var der også knyttet andre betingelser til købet. Om de var lovlige eller ikke, kunne Mads Sørensen næppe vide. Fra en senere tid vides det, at Chr. V.s »Danske Lov« af 1683 fandtes i gården, men heri har næppe været noget at hente i denne sag. Tilbage var enten at fortsætte som fæster eller købe på godsets betingelser, som sært nok bl.a. betød, at herren til Constantinsborg og hans gæster, antagelig med heste og hunde, kunne fortsætte med at drive jagt også på de marker, der nu ellers betegnedes som bøndernes egne, og der var andre ubehagelige betingelser.

Kort før auktionen 1799 kom de sidste købere, bl.a. i Kolt: Mads Sørensen, htk. 4-0-0-0, købesum 900 rdl. – og altså stadig en ydmygende afhængighed af godsejerens eller forvalterens forgodtbefindende.

Ved auktionen blev Constantinsborg hovedgård med godt 27 tdr. hartkorn + skov- og mølleskyld samt endnu tilhørende godt 215 htk. bøndergods med skov- og mølleskyld alt opråbt for 45.000 rdl. Højstbydende blev besidderen H.F. de Fædder Carisius med 71.100 rdl.

Alle de afhændede gårde er indført i skøde- & panteprotokollen med købers navn, gårdens hartkorn, købesum m.v., og så er rækkefølgen ellers her som ved salget i Snærrild, blot langt mere omfattende og endnu mere markant: skøde, panteobligation (lån), skøde, lån, skøde, lån – undertiden flere lån til samme køb, altid med prioritet i købers »selvejergård«! Nu var disse mange tidligere fæstebønder altså »frie« og »selvstændige« prioritetsbestyrere, og var belåningen høj i Snærrild, så var den

det afgjort også her – undertiden 100%.

Det er vanskeligt i dag at vurdere, hvordan den hastigt følgende inflation og statsbankerot med efterfølgende kriseår influerede på disse mange bønders utroligt hårde økonomiske vilkår.

At mange ikke magtede det ses bl.a. deraf, at det blev så almindeligt at sælge parceller fra gårdene, at en kgl. forordning af 25. januar 1800 påbød, at intet frasalg måtte ske uden rentekammerets godkendelse, at gårdens hovedparcel ikke måtte gøres mindre, end at en gårdmandsfamilie kunne leve af den.

Den udvikling kunne man ikke forudse i 1798-99, og det kan måske undre, at så mange ikke købte til selveje dengang. Det kan skyldes frygt for en uvant gældsbyrde. Mange har måske også ved på nært hold at følge den hårde udvikling i Kolt foretrukket at vente og se tiden an. Det ses, at de to brødre Knud Michelsen i Kolt og Niels Michelsen i Katstrup sammen med overraskende mange i Ormslev, Åbo og Lemming valgte at fortsætte som fæstere indtil videre. Måske handlede de rent økonomisk klogest ved at fortsætte som fæstere med den afhængighed af godset, det medførte. Selvejerkontrakternes besynderlige indhold og ikke mindst Mads Sørensens eksempel fristede ikke til at handle med Constantinsborg. Mads Sørensen havde nu som fæster i 16 år opdyrket og kultiveret bl.a. også den fjerneste udmark ud mod Hasselager, men da det kom til spørgsmålet om køb til selveje, fik han altså ikke lov til at få den del af gårdens tilliggende med. Herren til Constantinsborg var jo ejer og bestemte selv, hvad han ville sælge og til hvem uden

hensyn til irrettesættelse fra landvæsenkommission og bestemte retningslinier fra det fjerne rentekammer i København.

Rent økonomisk er der ingen tvivl om, at beboerne i Lyngby og Labing, som ventede med overgang til selveje til længe efter kriseårene, slap langt lempeligere igennem overgangen, end tilfældet var i Kolt og Ravnholt og Snærrild. Men med i billedet hører også de forskellige godsejeres vidt forskellige behandling af fæstebønderne og altså også meget forskellige opfattelse af, hvorvidt man skulle tage de nye reformer bogstaveligt eller f.eks. administrere dem efter eget forgodtbefindende.

At hospitalets bønder i Kunnerup og bispens bønder i bl.a. Hasselager ikke havde noget hastværk med at få selveje er indlysende. De havde ingen hovmark at passe, og deres pligter var så absolut til at overse. I det hele taget er billedet meget broget og ikke egnet til at sætte faste årstal på.

Der er eksempler på, at fæstere under Lyngbygaard kunne låne ret store beløb ud med pant i gårde rundt på egnen. Der var velhavende familier i Skibby og Tåstrup og naturlig forklaring på, hvor de fik deres midler fra.

Ophævelsen af stavnsbåndet gav større bevægelighed, mulighed for at etablere fordelagtige ægteskaber i et større område, mulighed for at søge til byerne, etablere sig eller knytte handelsforbindelser og opnå økonomiske fordele. Der er eksempler på, at fæstebønder begyndte at købe ledig jord, så de på den måde blev både fæstere og selvejere. Endog husmænd ses at have kunnet skaffe sig indtægter eller lån, så de kunne købe jord og på den måde blive selvejere.

Dengang som nu var der »samlere« og »spredere«, familier, der var ramt af sygdom, familier med mange børn at forsørge og andre, hvor kun en enkelt arving betød bedre økonomi.

En ting var ens overalt: Den økonomiske side var det helt overladt til bønderne selv at klare, og der er nok ingen tvivl om, at den hårde kamp for at magte overgangen til selveje, de undertiden særdeles mærkbare forskelle, selv i samme landsby under samme gods, har slået dybe skår i det gamle landsbysammenhold – et sammenhold, som nok først andelsbevægelsen og kampen for folkestyret igen kunne etablere.

Men for Constantinsborgs bønder var der ved salg til selveje en særlig side, som først kom frem i 1803-1804, og først derefter kunne man håbe på, at den bitre strid, der begyndte i 1783, havde fået en nogenlunde tålelig afslutning efter 21 års grove ydmygelser og ulovligheder.

I december 1803 skriver stiftamtmand kammerherre Guldencrone, at det kgl. rentekammer har tilskrevet ham: »at man har bragt i erfaring, at ejeren af Constantinsborg, generalkrigskommissær Fædder Carisius i købekontrakterne har betinget sig jagt- og fiskerirettighed i det solgte, hvilket hr. kammerherren tjenstligt anmodes om at tilkendegive godsejeren ved påtegning i skøderne at frafalde«.

Iflg. ny skrivelse fra rentekammeret til stiftamtmanden 1804 «...har rentekammeret bragt i erfaring, at ejeren af Constantinsborg, generalkrigskommissær Fædder Carisius, i købekontrakterne har betinget sig rejser (kørsel) af de til selveje solgte steder, hvilket er aldeles stridende imod det kgl. rentekammers resolutioner om bøn-

dergodsets afhændelse fra hovedgårde i Danmark, i hvis følge vedkommende beboere fra den tid af, at stederne er afhændede fra hovedgården, skal være fri for alt, hvad som bærer navn af hoveri eller på nogen måde dertil kan henføres. Rentekammeret skal tjenstligt anmode hr. kammerherren, at De ville behage at tilkendegive godsejeren, at såfremt han agter at beholde sin frie hovedgårds taksts rettighed for Constantinsborg, må han ved påtegning på skøderne frafalde hans påstand til de af ham ved skødekontrakten betingede rejser, hvorfor De tillige vil tilholde ham i det seneste inden dette års udgang at bevisliggøre for rentekammeret, at skøderne såvel ved denne som ved den dem allerede givne påtegning, hvorved han har frafaldet jagt- og fiskeretten, som han ligeledes havde forbeholdt sig, og hermed vilkårene angående, at stederne ikke må afhændes for at complete nogen hovedgård med videre, er bleven skøderne påførte, påny er tinglæste.

I øvrigt må vi tjenstligt anmode Dem om, at De vil behage at tilkendegive bemeldte generalkrigskommissær og rigsgreve Fædder Carisius, at hans ansøgning om moderation i det stemplede papirs brug til de købekontrakter og skøder, der herefter oprettes med og udstedes til beboere på Constantinsborg gods, beror, indtil fornævnte oplysninger hertil indkommer, og denne sag er afgjort«.

Stiftamtmanden forsyner så denne skarpe skrivelse med følgende: »Ved at communicere Deres højvelbårenhed foranstående til behagelig efterretning skulle jeg tjenstskyldigst anmode Dem behagelig at ville foranstalte og iværksætte det fornødne alt i overensstemmelse med indbe-

meldte kgl. rentekammers resolution, om hvis indholds bekendtgørelse jeg lige tjenstskyldigst beder, at Deres højvelbårenhed ville behage at meddele mig tilståelse.

Århus stiftamt d. 30. nov. 1804. Gùlden-crone«.

Man tager ikke fejl af den bidende skarpe tone i denne meget alvorlige tilrettevisning. Derefter følger i skøde- & pante-protokollen:

Deklaration.

»Ligesom jeg ifølge det kgl. rentekammers skrivelse af 24. dec. 1803 har frasagt jagt- og fiskerettighed på alle de fra Constantinsborg hovedgård bortsolgte ejendomme, hvor sådant var reserveret, og derhos ved påtegning på ethvert skøde tilføjet, at ingen af de afhændede ejendomme må sælges eller bruges til at completere nogen hovedgård eller derunder henlægges for at forrette hoveri, således bliver dette endvidere skrevet egenhændigt ... Constantinsborg d. 28. 4. 1804. Fædder Carisius«.

Denne påtegning får altså også bønderne i Kolt, men flere, bl.a. Mads Sørensen, Peder Hansen og Mads Mortensen, får tillige følgende: »De ved købekontrakten betingede to rejser vorder hermed iflg. det kgl. rentekammers skrivelse af 24. 5. 1804 frafaldet. Constantinsborg d. 12. 1. 1805. Fædder Carisius«.

Nu følger så side efter side i protokollen: påtegning, påtegning, påtegning... et sted er der 20 sådanne påtegninger lige efter hinanden med frafald af disse uretmæssige betingelser i skøderne, og dermed må man så håbe, at mere end 20 års bitter kamp imod uret og magtmisbrug omsider var til ende.

Hvad det rent menneskeligt har kostet bøn-

derne at føle sig afmægtige over for disse ydmygelser og ulovligheder, at gå i mange, mange år med en følelse af, at de reformer, man påstod var gennemført, at de nok alligevel ikke gjaldt, ja, det kan ikke måles eller gøres op i dag. Til den nedværdigende behandling kom jo så samtidig også her en knugende gældsbyrde. En hård og ond tid har det været på denne egn.

Tilbage i 1700-tallet synes der ellers at have været et godt forhold mellem fæstebønderne og familien Carisius på Constantinsborg. Forværringen begyndte med det umulige forsøg på ligning i Kolt og Kunnerup, og den blev alvorligt forstærket under en fremmed tysk rigsgreve, der vel må formodes at være vant til en særdeles diktatorisk herrementalitet i forholdet til den gemene almue – en indstilling, som skiftende forvaltere muligvis har støttet. Her som så mange steder i vort folks fornedrelsestider var forholdene værst, hvor de fremmede, mest tyske, herrer huserede med ophøjet foragt for dansk mentalitet.

Det blev ikke et festskrift i jubilæumsåret, men en nøgtern beskrivelse af situationen dengang. De titusinder af danske landmænd, som i disse år fratages den frihed og selvstændighed, som deres forfædre så dyrt købte og kæmpede for, de føler næppe heller nogen grund til at feste.

Det blev til tre tidsbilleder fra et afgørende vendepunkt i vort folks historie, en hård brutal overgang til et nyt samfund, en frigørelse af vældige hidtil bundne kræfter i vort folk, en forbitret kamp for frihed og ligeværd, som var med til at skabe det økonomiske og åndelige grundlag for det samfund, vi bygger på i dag.

I Snærrild synes overgangen at være sket rimelig gnidningsløst uden indblanding udefra. De økonomiske tømmermænd og store ændringer bagefter kan man læse om i de digre protokoller – også fra den egn.

I Lyngby lyser navnet »den gode frue« på Lyngbygaard over en lang og rimelig god periode uden store omvæltninger, og først længe efter de svære kriseår kom overgangen til selveje. Typisk for denne gode udvikling er, at endnu midt i 1800-tallet er gårdene udelte, og selv om det også her var nødvendigt med lån ved køb til selveje, så var tiderne nu langt gunstigere.

I Kolt og flere steder under Constantinsborg er der tale om 20 års hård og bitter og urimelig kamp for at nå frem til en form for almindelig respekt og menneskevær, som

vi i dag uden videre betragter som en selvfølge.

For 200 år siden kunne få kloge fremsynede statsmænd gennemføre reformer, der trods modstand og mangler blev til uvurderlig gavn for hele det danske folk langt frem. Vi har også i dag kloge fremsynede enkeltpersoner. Det er blot ikke længere nok. I dag er det nødvendigt, at et solidt flertal kan enes om, hvad der er til gavn for hele samfundet, for hele det danske folk, og i den retning kan vi helt tydeligt ikke måle os med de kloge statsmænd i 1788. Der er en menneskelig og samfundsøkonomisk dybt alvorlig baggrund for en kendt østjysk borgmesters ord i anledning af jubilæet:

»Vi er mange, der vil benytte 200-året til ... eftertanke!«

Kilder:

Lyngbygaard gods: Diverse 1682-1870
Havreballegaard amts matrikel 1688
Skanderborg Åkjær amts matrikel 1688
Århus hospitals fæsteprotokol 1697-1834
Skanderborg Åkjær amts landeværnsmandtal 1701
Århus hospitals jordebog 1719
Hads Ning herreders skøde- & panteprotokol 1757-1793
Lyngbygaard gods fæsteprotokol 1770-1850
Skanderborg Åkjær amts landvæsenskommissionssager 1777-1793
Havreballegaard amt: landvæsenskommissionssager 1780-1783

Matrikelarkivets kort over Kolt/Kunnerup 1783-1816
Lyngbygaard gods: vedr. udskiftning 1793
Hads Ning herreders skøde- & panteprotokol 1793-1809
Dokumenter vedr. Constantinsborgs udstykning 1798-1799
Protokol over Constantinsborgs udstykning 1798-1803
Matrikelarkivets kort over Lyngby 1816
Hasle m.fl. herreders skøde- & panteprotokol 1851-1856
Århus Stifts årbog 1951.

Forsvaret i Århus – dengang og nu

af John Arentoft

Århus – der jo har sit navn som byen ved åens udløb – Aros – er en af Danmarks ældst kendte byer. Den var beliggende ud til havet, hvor skibe og både var de vigtigste samfærdselsmidler, dengang landet var dækket af store skove, og der praktisk talt ikke var fremkommelige veje.

I dag er Århus – som Danmarks næststørste by – en særdeles driftig by med universitet, teatre og musikhus, industri og handel og ikke mindst en stor moderne havn med linietrafik til hele verden. At Århus også har en kongelig residens – Marselisborg Slot – omgivet af vore pragtfulde skove, nævner jeg kun for fuldstændighedens skyld.

Selv er jeg ikke indfødt århusianer, men som orlogskaptajn blev jeg i maj 1963 tilkommanderet Søværnets Operative Kommando (SOK) som leder af operationsrummet, og familien flyttede til Århus. Siden da er jeg blevet »århusianer« med liv og sjæl, og jeg kunne ikke tænke mig nogensinde at flytte herfra.

Om jeg så er den rette til at skrive om »Forsvaret i Århus – dengang og nu«, det må læserne afgøre, men med adgang til en del kildemateriale og stor hjælp fra major G.H. Stjernfeldt har jeg søgt at gøre mit bedste.

Man ved, at Århus i året 948 blev gjort til bispestad, og man ved også, at datidens bisper havde krigsfolk i deres brød.

Byen var omgivet af en byvold, men byens rammer blev i de følgende århundreder sprængt på grund af byens udvidelser.

Vi skal helt frem til 1559, før man har egentlig kendskab til de første soldater, der blev indkvarteret i Århus. Det var 50 knægte af Jens Kaas' fænnike. De blev suppleret med 25 bøsseskytter i 1568.

Århus by blev pålagt at underbringe soldaterne og forsyne dem med »nødtørfdig mad og øl«, hvilket blev udlagt som »to måltider mad om dagen og i det højeste 6 potter øl«. Da der ikke fandtes egentlige kaserer, som vi kender det i dag, var der tale om privat indkvartering hos byens borgere. Det var ikke lige velset af alle, og soldaterne var ofte henvist til kældre, udhuse og loftsrum, og en del af de bedrestillede borgere kunne betale sig fra at have indkvartering.

Først i 1683 – 23 år efter enevældens indførelse – blev der udstedt forordninger om de fordringer, der skulle stilles til byen med hensyn til vagtbygninger, stalde, vognparker m.v.

Her er vi vel fremme ved de første spæde skridt hen imod en form for kaserering,

idet der samme år i rådhuset på Store Torv blev indrettet en hovedvagt, der fungerede som garnisonens samlingspunkt. Her mønstredes tropperne, der i 1728 omfattede 4 kompagnier på i alt 244 mand. De var fordelt på 166 indkvarteringssteder, og foruden soldaterne selv var der på det tidspunkt også indkvarteret 64 soldaterhustruer og 66 soldaterbørn.

Faktisk regnes Århus fra denne tid som værende en fast garnisonsby.

At det var en økonomisk belastning for byen og dens borgere er selvsagt, men for at bøde på dette skulle de byer, der var fritaget for indkvartering, betale en såkaldt »Indkvarterings- og hjælpeskat« til garnisonsbyerne. (Man kunne kalde det datidens »Kommunale udligningsfond«).

I øvrigt var der i 1744 udstedt en forordning om, at der højst måtte være 15 soldaterhustruer ved et kompagni, og soldaterne måtte kun indgå ægteskab med særlig tilladelse i form af en »Friseddel«. Som nævnt oven for har 64 soldaterhustruer i 1728 ved de 4 kompagnier været accepteret.

Fra slutningen af 1700-tallet indrettedes såkaldte »Rytterbarakker« i byens gårde, og i 1785 kom den første indkvartering af infanteri formeret i et regiment, der fik navnet »Aarhusianske Regiment til fods«. Navnet blev dog allerede i 1790 ændret til »1. jyske Regiment«.

Under Napoleonskrigene var en afdeling fransk infanteri indkvarteret i Århus i 1808. De blev samme år afløst af et spansk rytterregiment – »El Rey«, som vi i Århus bli-

Mindegades kaserne. (Foto: Troels Nørlem).

ver mindet om hvert forår, når løgplanterne med den karakteristiske lugt kommer frem i Risskov. Indkvarteringsstederne for de franske soldater blev kaldt »Corps de Garde«, og ligesom i St.St. Blichers historie om »Messing-Jens« fordanskede man de franske navne og talte om »Kordegårde«.

I tiden fra 1785 til 1816 havde Århus 10 kompagnier af »1. jyske Regiment«, og i 1819 rykkede »Prins Frederik Ferdinands Dragon Regiment« ind og var i Århus til 1853. I »Den gamle by« har vi et minde herom i »Prins Frederiks Café«. De blev løst af af »3. Dragon Regiment«, der forblev, til det i 1932 flyttede til Randers.

Fra 1881 blev garnisonen forøget med »3. Feltartilleriafdeling«, og med flere artilleri-afdelinger dannedes »3. Feltartilleri Regiment«, der senere fik navnet »Nørrejyske Artilleriregiment«. Dette regiment havde til huse på Vester Allé's kaserne, indtil regimentet den 26. september 1969 under kommando af regimentschefen, oberst Niels Lunn, flyttede til den nybyggede kaserne i Skive.

Men vi må en tur tilbage i tiden igen og se på kasereringen fra 1820 og indtil begyndelsen af 1870'erne.

I 1823 blev der etableret en kaserneordning for Århus, og på initiativ af driftige forretningsfolk og endog en officer indrettedes en række mindre kaserner.

Købmandsfirmaet Meulengracht & søn indrettede i Mindegade 10-12 det, der helt frem til 1879 hed »Mindegades kaserne«. Her var bl.a. mulighed for at huse 40 mand i 20 dobbeltsengesteder. Af analerne fremgår det også, at der var hø- eller tangmad-rasser i sengene, der var forsynet med to

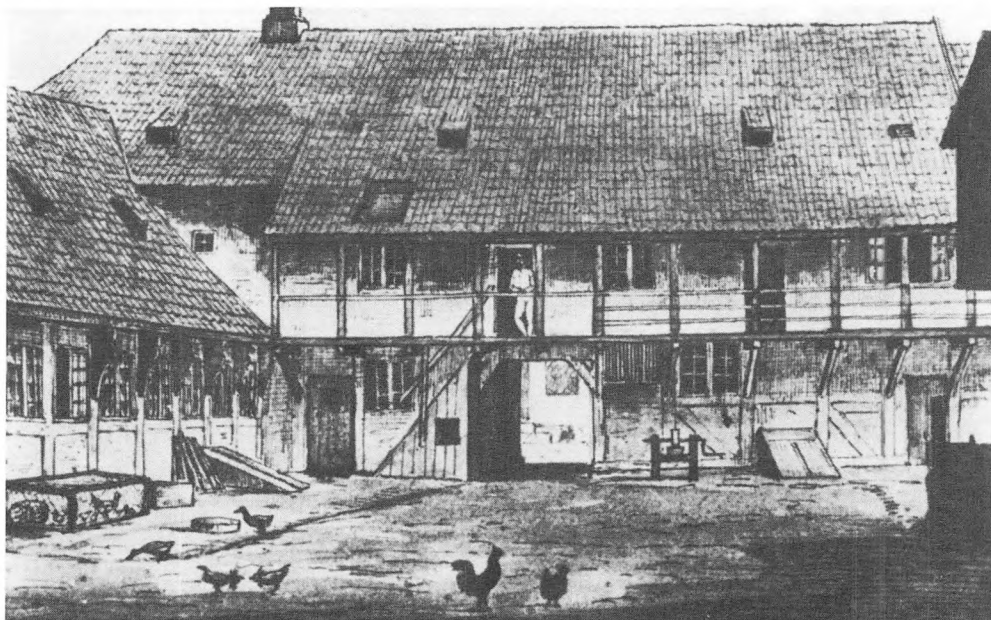
uldne dækner og to lagner. Endvidere blev der opsat 520 knager, 20 fyrreskrin, spytbækker m.v.

I 1847 byggede tobaksfirmaet Anders Grarup et pakhuis i gården Mejlgade 55. Nogle år senere indrettedes pakhuset til indkvartering af 140 mand, men forholdene har været ualmindelig ringe, især på grund af de sanitære forhold, og utallige klager over væggetøj har ikke gjort livet særlig behageligt for soldaterne. Alligevel blev »Grarups kaserne« brugt helt frem til 1881.

I maj 1857 blev en kaserne med navnet »Bauditz kaserne« taget i brug. Det særegne var, at bygherren var Major Gustav

Ridderstræde. (Foto: Troels Nørlem).

Grarups kaserne. (Foto: Troels Nørlem).

Sukkerhuset. (Foto: Troels Nørlem).

Bauditz, der som chef for en eskadron for egne midler lod kasernen opføre. Den var – efter datidens forhold – velindrettet med både gas og vand og rummede kvarter for en officer, en gift og fire ugifte underofficerer, 33 underkorporaler og menige samt staldrum til 61 heste med tilhørende magasiner og munderingskammer. Man kan forestille sig, at en chef, der personligt sørgede godt for sine folk, fik et særligt forhold til disse. Gustav Bauditz, der døde som oberst i 1866, var også meget respekteret og vellidt af alle – også af sin søn, den senere meget bekendte forfatter Sophus Bauditz.

Fra 1867 blev den bygning, der gik under navnet »Sukkerhuset«, benyttet til kaserne for 70 mand, 30-40 korporaler og 11 underkorporaler af fodfolket frem til 1879, og fra

1881 til 1889 indkvarteredes dele af det førnævnte »3. Feltartilleri Regiment« her.

»Sukkerhuset« blev opført i 1852 af klædefabrikant Mads Pagh Bruun til indretning af klædefabrikken »Ny Bruunshaab«, idet han allerede havde bygget en klædefabrik tidligere i Viborg, der bar navnet »Bruunshaab«. I 1857 overgik bygningen i Århus til anvendelse som sukkerraffineri. Det varede dog kun 6 år, og 1867 overgik bygningen, som nævnt ovenfor, som kaserne indtil 1881.

Bygningen står den dag i dag og anvendes af Aarhus Oliefabrik A/S som lagerbygning.

For fuldstændighedens skyld bør nok nævnes yderligere nogle indkvarteringssteder, der dog kun husede relativt få mand,

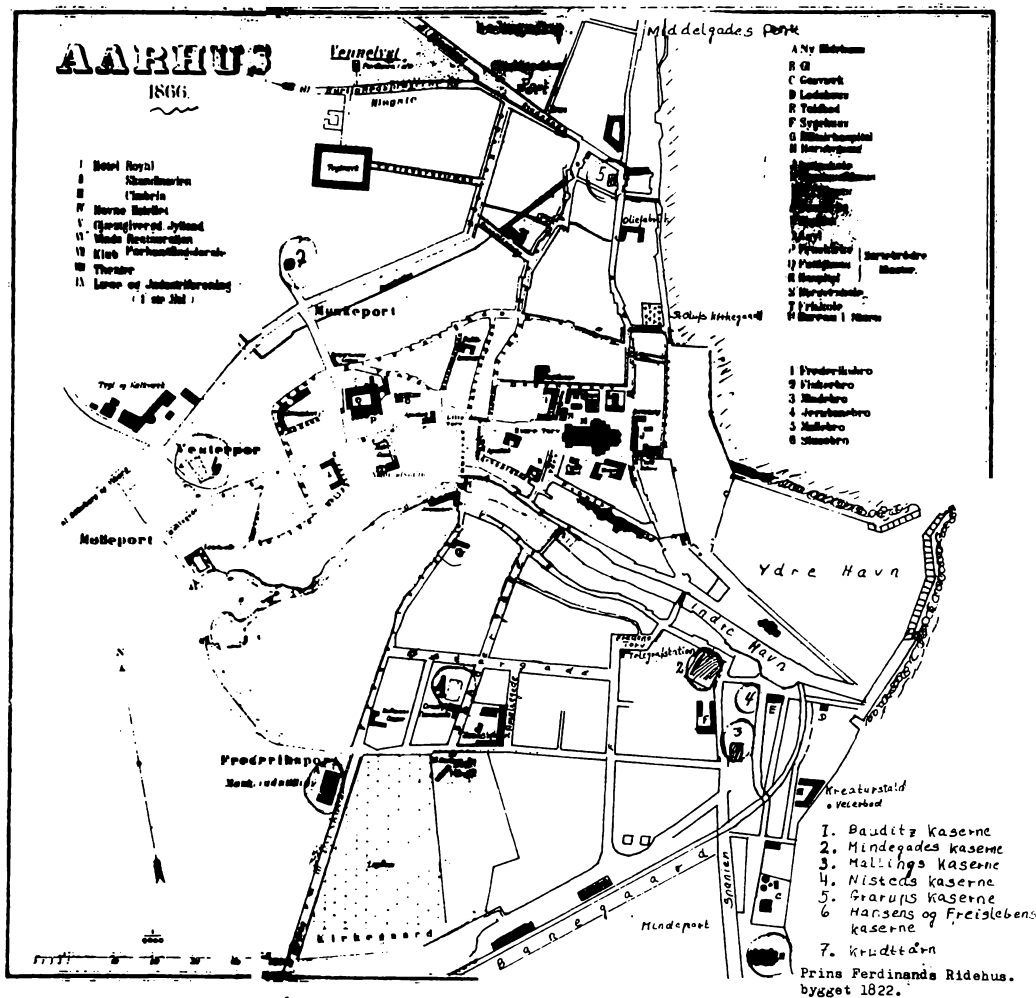
Hansen & Freislebens kaserne (Foto: Troels Nørlem).

og derfor næppe kan betegnes som egentlige kaserner.

Det er »Skibsmægler Nisted's kaserner«, der lå i den gamle toldbod. »Kollektør Hansens gaard« i Vesterport 6-8, »Mal-

ling's gaard«, der lå over for den nuværende svømmehal, »Fru Mallings kaserner« i Dynkarken samt »Hansen og Frøisleben's kaserner i Vesterport.

Af det foranstående fremgår det vist med

Kort over Århus 1866. (Foto: Troels Nørlem).

megen tydelighed, at indkvarteringsforholdene i Århus for hærens personel ikke var de bedste. Dette førte til – efter en besigtigelse i 1873 – en overenskomst mellem Indrigsministeriet og Århus by om bygning af to store kaserne til det garnisonerede fodfolk og rytteri. Det førte til opførelsen af henholdsvis »Høegh Guldbergsgades kaserne« (Infanterikasernen) og »Vester Allés kaserne« (Dragonkasernen).

Da 3. Feltartilleri i 1881 kom til Århus og blev forøget til først »3. Feltartilleri Regiment«, der senere fik navnet »Nørrejyske Artilleriregiment«, blev det besluttet at opføre en tredje kaserne, der fik navnet »Artillerikasernen«, der senere er ændret til »Langlandsgades kaserne«.

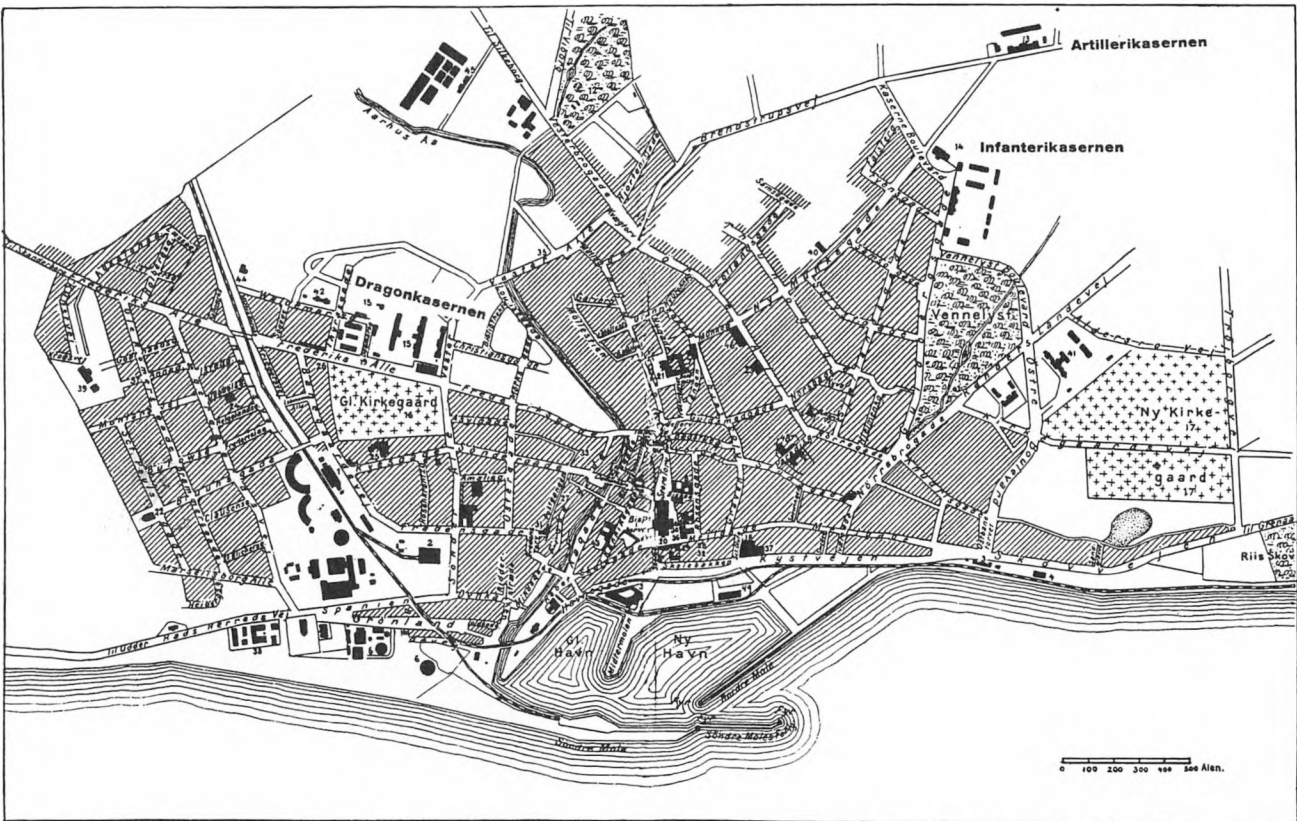
Det fremgår af »Kort over Aarhus ca. 1899«, at alle tre kaserne var placeret i udkanten eller uden for byen – men Århus er

vokset betydeligt siden da, og i dag ligger det, der er tilbage af kaserne, langt inde i byen.

»Vester Allé's kaserne« (Dragonkasernen) blev opført i årene 1875-1879 af arkitekt C. Lang. Den rummede beboelsesbygninger, staldbygninger, magasiner samt ridebane og ridehus. Det sidstnævnte, der blev bygget allerede i 1860, er endnu bevaret og kendt af alle århusianere med sin beliggenhed lige ved Århus Rådhus og nærmeste nabo til det bekendte Musikhus, der blev indviet den 27. august 1982 på den tidligere kasernes arealer. Her er nu kun bevaret ridehuset og den tidligere hovedbygning, der en overgang var skolekaserne for dragoner og senere husede administrationskontorer, officersbeboelse og -messer m.v., og som i dag anvendes til fritidsformål.

Vester Alles kaserne, ridehuset.

Kort over Århus 1899.

Kommandantbolig, Høgh Guldbergsgades kaserne.

Langelandsgades kaserne.

»Høegh Guldbergsgades kaserne« (Infanterikasernen) har også lidt en krank skæbne. Den blev ligeledes opført i årene 1875-1879 af arkitekt C. Lang, idet man dog allerede i 1874 havde ladet opføre depotbygning, bøssemagerbygning og vognskur på kasernearealet.

I 1981 påbegyndtes nedrivningen af kaserne, der som nabo til Århus Universitet har afgivet sine arealer til udvidelser af universitetet. Af alle bygningerne er nu kun kommandantens bolig bevaret, og den er i dag indrettet som hovedkvarter for Hjemmeværnet, Marinehjemmeværnet og Kvindeligt Marinekorps i Jylland.

»Langelandsgades kaserne« (Artillerikasernen) blev først taget i brug i 1889. For opførelsen i de foregående år stod arkitekt Müllers. Som kaserne for hestetrukne batterier var der foruden beboelsesbygninger og depotbygninger også staldbygninger, ridehus (Eksercerhus) og ridebane. Den sidstnævnte er forlængst inddraget til bybebyggelse, medens resten af kaserne stort set står uændret. I dag beboes den af »Jyske Telegrafregiment«s stab med garnisonskompagni, Hjemmeværnet m.v.

Under besættelsen i 1940-1945 beslaglagde tyske tropper alle tre kaserne, og de få danske, der skulle vedligeholde depoter og magasiner, blev indkvarteret rundt i byen, og de danske styrker blev forlagt til Randers og Svendborg.

Ved englændernes luftangreb mod Gestapohovedkvarteret på Århus Universitet den 31. oktober 1944 blev hovedbygningen på kaserne ramt og svært beskadiget. Den blev senere fuldstændig repareret, hvilket man kan overbevise sig om, når man i dag kører forbi ad Langelandsgade.

Derimod kan man ikke se den tidligere kommandantbolig, der lå lige til venstre for kaserneindkørselen. Den blev ødelagt ved det samme luftangreb og senere revet ned.

Efter befrielsen blev Århus igen garnisonsby for danske styrker, men reelt varede det kun knap 25 år, før der ikke var ret meget tilbage udover hovedkvarterer for »Vestre Landsdelskommando« og »Søværnets Operative Kommando« samt dele af »Jyske Telegrafregiment«.

»Jyske Division« eller »Jysk-Fynske Kommando«, som det hed under besættelsen, førte fra maj 1945 til 15. marts 1947 en omtumlet tilværelse. Lederen af den danske modstandsbevægelse i Jylland, Generalmajor V. Bennike oprettede først hovedkvarter på Lyngbygaard vest for Århus for allerede den 6. maj 1945 at flytte ind på »Hotel Ritz«. Knap en måned efter flyttedes til det, tyskerne havde kaldt »Tøndergades kaserne« – og som ikke eksisterer mere – for den 8. januar 1946 at flytte ind i lejede lokaler på Kommunehospitalet i Nørrebrogade. Det var der ikke megen begejstring for hos byrådet, så der måtte findes en anden løsning.

Den 21. december 1946 fik »Hærens Bygningstjeneste« og »Jyske Division« meddelelse om, at Folketingets Finansudvalg havde givet tilslutning til at erhverve »Studentergaarden«, Marselis Tvævej 4 af Århus Universitet samt nabovillaen, Marselis Boulevard 9. Nu fik man et blivende sted for en årrække, og i 1950 ændredes navnet »Jyske Division« til »Vestre Landsdelskommando«, der fortsat har til huse samme sted, og villaen på Marselis Boulevard – der en årrække var generalsbolig – er nu ind-

draget i komplekset, der samlet kaldes »Kommandobygningen«.

Men hvor længe?

Helt fra 1974 har der været talt om at flytte »Vestre Landsdelskommando«. Der har været talt om Randers, men efter forslag i »Garnisonsundersøgelsen for det jyskfynske område« 1987 skal »Vestre Landsdelskommando« flyttes til Viborg inden for de næste 4-5 år.

Den samme garniseringsplan siger også, at »Jyske Telegrafregiment«s stab m.v. flyttes til Haderslev inden for 2-3 år.

Det vil sige, at om få år er der kun Søværnet og Hjemmeværnet tilbage i Århus.

Egentlig var det først fra befrielsen den 5. maj 1945, at Søværnet etablerede sig i Århus. Det kan – efter min mening – have flere årsager. Først og fremmest ligger Århus centralt placeret i Danmark og har sin store havn, der stadig udbygges. Dernæst kunne man overtage de to store bunkersanlæg, tyskerne havde anlagt i Havreballeskoven, samt det, der tidligere benævntes »Marinekasernen« på Sumatravej, og som nu benævnes »Søværnets Operative Kommando«. Under krigen havde den tyske marine et hovedkvarter i Århus under kommando af »Admiral Skagerak« og derfor blev marinekasernen bygget.

Før krigens afslutning havde man forbedret etableringen af 3 danske marinekommandoer og et antal marinedistrikter, så allerede den 5. maj kunne »Jyske Marinekommando« og »Marinedistrikt Jylland Øst« etableres i »Mercatorhuset«, Havnegade 4. (Jeg kan endnu huske som søkadet i 1945, når vi kom sejlende til Århus og gik til kaj i Bassin I, stod personellet oppe i vinduerne i »Mercatorhuset« og vinkede velkom-

men til os). »Mercatorhuset« findes ikke mere – det lå der hvor BP-huset senere er blevet bygget.

I slutningen af 1945 flyttede Søværnet til den istandgjorte marinekaserne. »Jyske Marinekommando« blev 1. april 1951 ændret til »Bælternes Marinekommando« og bevarede denne benævnelse indtil 1. juni 1961, hvor det nuværende »Søværnets Operative Kommando« (SOK) blev oprettet.

Fra sin oprettelse fik SOK kontorer i BP-huset, Europaplads 2 på 11. etage, og den 1. april 1973 flyttede SOK – efter en større ombygning – sine kontorer ud på marinekasernen på Sumatravej.

De to bunkersanlæg, hvorfra den operative ledelse foregår, omfatter bl.a. farvandsovervågningen og søredningstjenesten. Sidstnævnte, der omfatter flere hundrede redningsaktioner om året, er vel nok den største berøringsflade mellem forsvaret og civilbefolkningen. De fleste mennesker i dette land ved, hvad »SOK«, Århus står for.

Siden SOK's oprettelse i 1961 har chefen været kontreadmiral med bolig i »Villa Senta«, Strandvejen 92. »Villa Senta« blev også overtaget fra tyskerne i 1945 og var fra overtagelsen og frem til 1961 bolig for chefen for marinekommandoen.

Flyvevåbnet, der jo som selvstændig værnsenhed først oprettedes i 1949, har aldrig haft til huse i Århus, men er for århusområdet lokaliseret på »Flyvestation Tirstrup«, som også blev anlagt af tyskerne under besættelsen.

Men alligevel skal den store afdeling af »Flyverhjemmeværnet«, formeret som »Luftmeldedistrikt Århus«, nævnes. Det blev oprettet den 1. april 1953 først med domicil på »Høgh Guldbergsgdes kaserne« og

fra 1956 i den tidligere transformatorstation, Viborgvej 55. Distriktet har siden sin begyndelse for 35 år siden været dygtigt ledet af major i Flyverhjemmeværnet C.M. Jensen, der fratrådte i foråret 1987.

Som det fremgår af det her skrevne har forsvaret – og i dette tilfælde hæren – ført en omtumlet tilværelse i Århus med utallige ændringer og flytninger, men Århus har trods alt været en garnisonsby i mange hundrede år med sin garnisonskommandant og hvad dertil hører.

Med udflytningen af »Nørrejyske Artilleriregiment« den 26. september 1969 fra »Vester Allé's kaserne« til Skive forsvandt en meget stor del af det militære islæt fra Århus by.

I dag er der »Vestre Landsdelskom-

mando«, Søværnets Operative Kommando« og dele af »Jyske Telegrafregiment« samt hjemmeværnet tilbage.

Med de foreliggende planer om ændret garnisonering skal »Jyske Telegrafregiment« flytte til Haderslev og »Vestre Landsdelskommando« til Viborg i løbet af 2-5 år.

Siden 1969 har chefen for »Jyske Telegrafregiment« været garnisonskommandant i Århus, men om få år har Århus ingen enheder af hæren tilbage. Søværnet må da føre de stolte traditioner videre, og Århus' æra som egentlig garnisonsby er slut. Om Århus by og dens borgere i den sidste ende vil fortryde denne udvikling, skal jeg lade være usagt – men jeg personligt tror det.

Litteraturhenvisninger:

»De jysk-fynske styrkers domiciler«

Vestre landsdelskommando, juni 1976.

»Århus dengang og nu«

Udgivet af Århus byhistoriske udvalg

Universitetsforlaget i Århus 1971.

»Århus-mosaik« af Emanuel Sejr

Universitetsforlaget i Århus 1967.

»Århus Garnisons Officersforening 1871-1971«

Festskrift i anledning af Officersforeningens 100-års jubilæum.

Udarbejdet af Major G.H. Stjernfelt, 1971.

Artikler i VAABENBRODEREN nr. 1 og 3, 1987 af Major G.H. Stjernfelt.

Udskiftningen i Nim

af Svend Nørregaard Hansen

Baggrunden

Nim var krongods fra arilds tid. Byen nævnes som kongeleve i Valdemars Jordebog fra 1231. Engang – i hvert fald før 1525 – var Nim Birk blevet oprettet. Fra Frederik den Andens tid til hen mod slutningen af 1600-tallet optræder Nim sogn, der var identisk med birket, i adskillige kongebreve. Omved 1680 blev Nim som andet krongods udlagt til ryttergods. I 1721 blev Nim sammen med andet ubelejligt beliggende ryttergods solgt til private. Auktionen over Nims gårde afholdtes i Horsens. Køberne var mest købmænd fra Horsens, der senere handlede indbyrdes med gårdene. Enkelte af bønderne blev selvejere, men først omved 1780 skete det store skred, hvorefter der kun var få fæstere tilbage. Blandt Nims gårde dominerede den meget store gård på over 12 tønder hartkorn, der i kongebreve i 1600-tallet kaldtes kongelig majestæts Gæstegård i Nim. Senere kaldtes den Kongegården og ved udskiftningen Storgården. Helt op imod nutiden optræder den som Nim kro, dog efter at være blevet udstykket omved 1800.

Matriklen 1683

Allerede 100 år før udskiftningen findes

en beskrivelse af Nims marker: Der var 13 hele gårde i Nim, heraf var 2 halvt øde. Desuden var der 1 øde bol og 4 gadehuse. Markerne bestod af 4 vange, nemlig Rugvangen, Vestervangen, Nørrevangen og Fælled. Rugvangen lå dette år sydvest for byen. Den bærer i 3 år, 1. år med boghvede, derefter 2 år med rug, hvorefter den hviler i 3 år. Vestervangen ligger nordvest for byen. Den sås i 2 år med boghvede, lidt byg samt rug og havre. Hviler derpå i 3 år. Nørrevangen ligger nord for byen. Den fredes til høbjergning og tøjrbede. Den er sået i nordvest med en lille del byg og havre. Skal hvile i 6 år. Fælled. Den er i år Syvhøjsvangen, der ligger sydøst for byen. Den sås med (ulæseligt) og en ringe del boghvede.

Vestervangen og Nørrevangen såvel som Syvhøjsvangen må naturligvis være faste betegnelser. Derimod er Rugvangen og Fælled. Den er måske unævnte, roterende, der flyttes fra den ene vang til den anden med nogle års mellemrum. I de år, en vang ligger i hvile, er det sandsynligvis den, der kaldes Fælled. Den er, d.v.s. fælles græsning. At Nørre-marken fredes betyder måske, at den er udenfor rotationen. I så fald passer billedet bedre med det traditionelle trevangsbrug. Fire vange som her nævnt er usædvanligt.

Udskiftningen

Først i 1771 høres nyt om Nims marker. Det sker i et brev fra jægermester H.F. Pultz og en anden med et ulæseligt navn til amtmanden. Brevet er ret uforståeligt. Amtmanden havde sendt de to herrer til Nim for at »tage begreb over Kongegården der ibiden«. Tilsyneladende er der tale om et for-søg på udskiftning af en enkelt gårds marker, nemlig Kongegårdens. Det er i sig selv ganske mærkeligt, efter som samme gård havde været i private hænder i 50 år. Måske var det hele derfor en fejltagelse, der måske var opstået af den omstændighed, at amtet tidligere havde haft opsynet med denne gård i et par hundrede år. Der kommer da heller ikke andet ud af sagen end dette besøg.

De to underskrivere skulle altså se på Kongegårdens marker med henblik på at få dem samlet på ét sted ved gården. Lodsejerne, der var indkaldt, var højst uvillige til at gøre nogen forandring i den bestående tilstand, men de var dog villige til at vise, hvor gårdens marker lå. Det viste sig, at de lå på tre forskellige steder. Det tyder på, at Kongegården fra gammel tid har haft en fortrinsstilling, idet byens øvrige gårde ved udskiftningen havde deres marker liggende på ikke mindre end 141 forskellige steder. Man gør sig tanker om, at Kongegården for fremtiden skal have sine marker samlet mod nordvest i tilknytning til et stort enemærke, som den i forvejen havde på ungefær 40 tøn-der land sædejord og dertil en stor del eng og tørvemose på andre 30 tøn-der land. Når gårdbeboerne, især de mindre fæstere, havde så meget mod en forandring, var det fordi »de har ved Kongegårdens græsning besynderlig tilhold«. – »Da vi nu så, at alle lodsejerne brugte alle udveje og kvinter, ja,

siger at det skulle blive fast ugørligt, at Kongegården skulle kunne få sin jord for sig selv beliggende«, så foreslog de to herrer amtmanden, at han udenom tinget beskikkede to mænd, eller om det ville være ugørligt, da at lade dem udmelde af retten. Bedst ville det dog være at undgå tingets indblanding, »da det i så fald vil blive en fuldkommen regel over at tage iagt«. Det må antagelig forstås på den måde, at man anbefaler, at sagen ordnes underhånden for at undgå lovens og rettens vidtløftighed. På grund af de korte dage (29. dec.) anbefales det dog at vente til foråret. Der skete imidlertid ikke noget, før udskiftningen af hele byen kom i gang 6 år senere.

Det var to tilflyttere, der satte sagen i gang. Det fremgår af et brev, som de skrev til byens øvrige lodsejere. De to nye selvejere i Nim var Jens Thomsen og Anders Juul. Brevet indledtes med:

»Til højædle, velbårne, velfornemme, velærværdige, højstfornemme samtlige højstærede lodsejere udi Nim by.

Da vi tvende mænd nylig er kommet til Nim by og dér har tilkøbt os vores påboende gårde til arv og eje...«

ønskede de deres gårde og jorder udskiftet af fællesskabet med de øvrige beboere i byen i henhold til forordningerne af 2. juli 1767 og 12. maj 1776. I brevet lovede de højtideligt, at de intet ulovligt, umuligt eller ubilligt ville foretage.

Brevet bærer en række påtegninger, der viser, at det har cirkuleret mellem lodsejerne: Bygholm, der ejede 1 gård, handelsmanden Lorentz Lorch i Horsens, der ejede 3 gårde, en anden Horsens-købmand, Rasmus Toxen, der ejede det meste af Østerby, endnu en købmand fra Horsens, Didrik

Cortsen, ejede 1 gård, provst Schytte i Nim og Rasmus Lucassen ejede hver en halvdel af Storgården, endelig var der selvejer Søren Hansen Vagtmester i den sidste gård. Alle lodsejerne udtalte sig positivt for en udskiftning.

Dermed var signalet givet til en proces, der først sluttede 10 år senere efter utallige klager fra fornærmede bønder og lodsejere, lige så mange svar fra forskellige øvrighedsinstanser, adskillige retsmøder, mange landvæsenskommissionsmøder og endelig om-taksering ved »dobbelte« mænd, det vil sige 8 mod de sædvanlige 4 vurderingsmænd. Sagen belyses af en tommetyk stabel af breve, papirer og dokumenter i Landsarkivet i Viborg. (B5A-532).

Amtmanden var prisværdigt hurtig i vendingen. Han bestemte dagen til den 20. juni 1777. Landvæsenskommissionen med bl.a. jægermester Pultz og kammerråd Høerchend startede fra Eldrup om morgenen klokken 5 i 3 velbespændte vogne, der skulle gøre kørsel til Nim.

Landmåler Ole Munch havde på forhånd udarbejdet en betænkning som et første udkast. Han indledte med en række principielle betragtninger om forskellen mellem god og ringe jord, om fordelingen af samme og om nødvendigheden af, at Nims gårde for fleres vedkommende måtte få deres jord på to eller flere steder, da Nim i udpræget grad har både god og ringe jord. Problemet var, at den gode jord findes i den lille Nørremark mellem byen og skoven, mindre end en fjerdedel af arealet. Bønderne ville alle have del i den, og det kunne de ikke få. Efter disse indledende betragtninger fremlagde landmåleren en fordelingsplan, der i de store

træk kom til at bestå. Landvæsenskommissionen antog planen som arbejdsgrundlag.

Det næste skridt var opmålingen af de enkelte gårdes mange markstykker. Herom kendes ingen oplysninger, men noget tyder på, at den fandt sted allerede i 1777. Landinspektør Haar indberettede nemlig i 1778, at der endnu manglede betaling fra flere, således skyldte provst Schytte for præstegården 20 rigsdaler 3 mark 4 skilling. Beboerne af Storgården, hvoraf provsten ejede den halve, skyldte 41 rd. 1 m. 6 sk. Conferenceråd Cortsen skyldte for sine to bønder, Knud Jensen og Julius Hansen 17 rd. 1 m. 10 sk., og endelig manglede der betaling fra selvejer Søren Hansen Nimb (Søren Vagtmester) 18 rd. 1 m. 12 sk. Efter en rykker svarede de pågældende, at når landinspektøren havde afleveret kortet, skulle han nok »nyde betaling«.

To år senere, nemlig den 12. juli 1779, holdt landvæsenskommissionen nyt åstedsmøde med alle de indkaldte lodsejere. Der var nu kommet mere fasthed over planen og mere præcise angivelser. Det oplyses f.eks., at skellet mellem indmarkslodderne og udmarken skulle gå omtrent øst-vest ved den nuværende Søballevej. Bjerres Mølle vej nævnes (nuværende Hedelundvej). Enner Blokker og Havrehøjs agre i den anden ende af skellinien ligger i Sletkær et godt stykke syd for Horsens-landevejen. Torpens Made er den kraftige lavning syd for byen. Hyrdeengen gennemskæres af den nye landevej ved gården Søvang, og søen ligger der stadig. Nord for byen blev skellet mellem skovskifterne og agerjorden draget fra den markvej, der stadig findes fra byen til skoven, og som må være den Tingvej, der ofte nævnes, østpå til ejendommen Karoli-

nelund. Herfra drejede skellet sydøstpå til Enner skel øst for Lundgård. Disse kendte stednavne bidrager senere til at placere marknavnene i store træk.

Lorentz Lorch kunne ikke tiltræde kommissionens plan. I en klage til amtmanden stillede han nogle nærgående spørgsmål: Hvorfor skal min gård, der ligger nord for byen, henvises til at tage hele sin jord syd for byen? Hvorfor skal Bygholms gård, der ligger sønden i byen, have en lod i Nørremarken, og hvorfor ville amtmanden og de andre herrer ikke høre på dette ved det sidste møde, da der blev gjort indsigelse derimod? Lorch tilføjede, at ved kommende møder bør alle lodsejere møde for at se, hvad der sker ved ansættelsen, så ingen fornærmelse ved egen nyttighed skal finde sted, (det er en anfægtelse af landinspektørens upartiskhed, der senere kommer til stærkere udtryk i andre klager). »Og kan da bedre ske approbation på åstedet end i sr. Lucassens stue«. Det er endnu en finte: Lucassens stue var kroen.

Ikke ret længe efter døde Lorentz Lorch. Ved auktionen over hans dødsbo købte de seks bønder i hans tre gårde hver deres halvgård til ejendom, et par af dem dog ved mellemmand, så der var opstået en ny situation, da landvæsenkommissionen holdt sit 3. åstedsmøde i Nim den 7. marts 1780. Der var indkommet klage fra de to selvejere, der havde sat sagen igang for 3 år siden, Jens Thomasen og Anders Juul. Kommissionen begyndte med at enes om, at selvejernes klage var ubegrundet, »så intet kan være derpå at reflektere«. Man gennemgik den reviderede plan for hver enkelt gård. Efter mindre ændringer holdt man fast ved den oprindelige plan. Der sluttes: »Vi formener,

at hr. landinspektør Haar såvel på kortet som på marken nu udsætter lodderne efter Rentekammerets påberåbte foranstaltning«.

Det var det, bønderne havde ventet på og efterlyst. Håndgribelige mærker i marken. Før de stod der, kunne man ikke vurdere, hvordan den nye markfordeling ville blive i praksis. Hvor det før havde været lodsejerne, der havde klaget, stemte de enkelte bønder nu i med.

Der gik to år, nemlig til den 12. juli 1782, inden amtmanden indkaldte til nyt åstedsmøde i Nim. Han havde alle de indkomne klager med til nærmere behandling. Drøftelserne varede det meste af dagen, og bagefter tog kommissionen på rundtur til de klagendes marklodder for at vurdere dem ved selvsyn. Man fandt afgrøderne derpå i god og anselig tilstand. For at imødegå de mange klager over manglende græsning og høavl, opmuntrede kommissionen beboerne til at så og avle kløver, hvilket ville blive dem til stor fordel og nytte. Da det blev klart, at dagen ikke ville strække til, anmodede landinspektøren om at få klagematerialet til nærmere eftersyn. Især var han fornærmet over provst Schyttes beskyldninger om partiskhed. Han ville nøje gennemgå de enkelte klageposter og derefter indsende sin indstilling til kommissionen.

Landinspektøren var rimelig hurtig i vendingen. Et par måneder senere indkaldte amtmanden til nyt kommissionsmøde, men denne gang i Skanderborg. Klagerne med landinspektørens kommentarer blev gennemgåede på ny. Der var 5 klager fra selvejere og 1 fra Conferencerådets fuldmægtig på de 2 fæsteres vegne, desuden et pro memoria fra den største lodsejer, Rasmus To-

xen i Nim Kloster, der ejede de fleste gårde i Østerby.

Provst Schytte klagede over, at han havde mistet sin forrige gode jord og fået skarp og ringe jord i stedet. Hertil svarede kommissionen, at provsten nok kunne have nogen ret i dette, men til gengæld havde han fået erstatning i form af mere jord, som ville kunne forbedres ved gødskning og god behandling. Desuden havde man jo set ved det sidste møde i Nim, at der på præstegårdsmarken fandtes en sand velsignelse af korn og græsning. Provsten havde også påklaget selve taksationen, men denne klage blev afvist som for sent anbragt. Endelig havde præsten klaget over for sin del af Storgården, at han var blevet udelukket fra græsningen i skoven, idet denne var tildelt Rasmus Lucassen. Kommissionen svarede hertil, at han jo stadig havde rådighed over træerne i skoven, og den manglende græsning havde han fået erstatning for andetsteds. Provstens klager blev altså afvist.

Den næste klage var fra Marcus Nielsen og Christen Rasmussen. De boede i den samme gård og klagede begge over, at de havde mistet det meste af deres tidligere høavl og græsning. De krævede begge at få en lod i Nørremarken. Kommissionen svarede, at hvad de før havde i eng, det havde de nu fået i agerjord, og ved ret behandling ville de kunne avle hø der.

Enevold Christensen klagede over, at han havde fået sin nye jord sydpå fra byen, skønt han lå allerbedst for Nørremarken. Desuden kunne han ikke indhegne sin jord, fordi tre af hans naboer skulle passere over den for at komme til deres egen. Kommissionen var imidlertid i besiddelse af en erklæring, som han havde underskrevet, da han havde

købt sin gård af Rasmus Toxen. Her var han gået ind på at indordne sig under de betingelser, som landvæsenskommissionen måtte finde rigtige i forbindelse med udskiftningen, så her fangede bordet. Desuden havde han efter flere udsagn i det sidste par år avlet så megen rug, at han kunne betale sin gårds gæld, så man mente ikke, at Enevold Christensen havde grund til klage.

Conferenceråd Cortsens fuldmægtig, forvalter Borch på Boller, klagede på fæsternes vegne over den dårlige jord. Hertil fik han det samme svar som de øvrige, at hvis der manglede noget i kvalitet, havde de fået kompensation i kvantitet. Men herfra kom også en mere speciel klage. Ved udskiftningen var planlagt en ny vejføring for landevejen mod Brestenbro, netop over Knud Jensens mark. Desuden gik Bolunds kirkevej over Julius Hansens mark, begge dele til stor ulempe for bønderne. Kommissionen svarede, at landevejen var anvist på det mest hensigtsmæssige stræk, men det betød jo ikke, at Knud Jensen fik vedligeholdelsespligten, det ville blive en fælles opgave for de rette vedkommende. Bolunds kirkevej kunne Knud Jensen gerne forlægge til skellet, når han kun sørgede for, at den kunne fortsætte over naboens marklod. Kommissionen kommenterede ikke den åbenlyse selvmodsigelse at klage over jordens ringhed og samtidig kalde den for den bedste jord, når landevejen skulle gå over den.

Jørgen Hansen Lillerup havde købt Anders Juuls gård, så den ene af udskiftningens ophavsmænd boede nu ikke mere i Nim. Jørgen Lillerup klagede over, at hans udmarkslod lå for langt borte og bestod af mager og skarp jord. Kommissionen erkendte, at der var langt til Jørgen Lillerups

udlod ved Kodalen, men gjorde opmærksom på, at hans hovedlod til gengæld lå lige udenfor hans dør og i Nørremarkens bedste jord, så det kunne gå lige op.

Rasmus Toxen havde intet at klage over for sig eller for sine bønder. Tværtimod erklærede han, at de var bedst tjent med delingen, som den nu var. Derimod var han betænkelig ved de gentagne krav, der lød om en ny taksation. For det første var det en dyr foranstaltning, og for det andet var han i fuld gang med at rense sin jord for sten. Han havde allerede rejst stendiger mellem sine marker og naboernes med en stor bekostning og et stort arbejde, som ville være spildt, hvis der imod hans forventning skulle blive tale om en ny inddeling.

»Således har vi (kommissionen) da eragtet enhvers klageposter, som vi underdanigst indsender til det højlovlige Kammerkollegiums endelige godkendelse«.

Hvis man troede på den, måtte man tro om igen.

Da landvæsenkommissionens afgørelse blev kendt i Nim, greb flere af de vrede og utilfredse lodsejere fjerpenen og gav deres følelser luft i en ny række klager, der nu næsten blev til anklager, dels mod kommissionen, dels mod landinspektøren og dels mod hinanden.

Provst Schytte fandt, at landvæsenkommissionen var partisk: »Da hele landkommissionen kun søger at retfærdiggøre inspektøren, og at sr. Toxen med hans bønder kunne beholde al den gode jord for sig selv«. Hvad kommissionens sidste eftersyn angik, beskyldte præsten den for kun at have set marklodderne fra landevejen. »Endnu må jeg erindre om det løjerligste, at

kommissionen ville give opmuntring til at så kløver i sand! – Dette behøver ikke mere besvarelse«. – Man hører næsten præstens foragtelige fnys. Hans brev sluttede: »Hvis det ikke var partisk gjort, behøvede landkommissionen med inspektøren samt sr. Toxen ikke at være så meget imod eller bange for en anden taksation og udskiftning. Men de frygter derved, at inspektørens uretfærdighed skulle komme for dagen. Der er mere, som burde besvares, men den korte tid tillader det ikke. Som gammel mand på 80 år og endnu mere som præst vil det vel ikke være rimeligt, at jeg skulle klage uden skyld«. Nim Præstegård den 30. september 1782. Hans Schytte.

Rasmus Toxen i Nim Closter tog til gennemgåelse mod præstens beskyldninger. Han afviste, at han og hans bønder skulle have fået den bedste og meste jord. Tværtimod har han fået en stor del af den mest stenede jord, hvilket har gjort det nødvendigt at grave dem op og samle dem i stendiger. 140 favne er sat og 150 favne til er repareret. Han har ladet bekoste en stenvogn, som 4 mænd bruger til at køre sten sammen til 3 andre, der arbejder med opsætningen. 7 mand, heste og vogn – det har allerede kostet ham mange penge. Dertil var yderligere 400 favne planlagt, men når præsten anklager ham for dette arbejde, får det vel vente.

At kommissionen ikke kom udenfor landevejen er usandt. Selv mødte han den midt i Østermarken langt fra landevejen. Så går Rasmus Toxen også til angreb. Præsten tror alt, hvad hans brodersøn, studenten mons. Schytte og Jens Hansen, såkaldt Vagtmeister, siger ham. Vel har præsten nok sat sit navn under, men det er ikke så underligt, at

en mand på 80 lader sig lede af sine fortrolige. Vinkelskriveren Jens Vagtmester trøster også de misfornøjede bønder med, at alt nok skal blive lavet om. Det er også usandt, at hans bønder skulle have fået så meget bedre jord end de andre, »men jeg kender bønder i almindelighed, de får aldrig jord nok, før der klappes efter«.

Rasmus Toxen imødegår beskyldningerne om, at han frygter en ny udskiftning, fordi landinspektørens uretfærdighed derved ville komme for dagen. »Jeg har en god samvittighed. Jeg har ikke på nogen måde fået eller tilsunget mig noget ved inspektøren«, men han har allerede én gang betalt for taksering, opmåling og udskiftning, og den bekostning vil han ikke have én gang til. »Jeg kunne skrive mere desangående, men da det er imod min sognepræst, skal jeg skåne ham. Men hvad jeg her har sagt, har jeg ikke kunnet holde inde med, for at ikke sandhed skulle blive gjort rent til løgn«.

Rasmus Toxen fortsætter sit lange brev med at forklare, at han kun har været landmand et par år, har ellers været borger og købmand i Horsens. Nu havde han slået sig til rolighed på dette sted, som han selv har ladet opbygge i skoven, hvor han mindst tænkte, at misundelsen kunne grassere så stærkt, som han nu erfarer. Han var også aldeles ubekendt med marken, da den blev udskiftet for 2 år siden, da han som sagt først da var tilflyttet fra Horsens.

Også forvalter Borchs pro memoria indeholdt flere principielle betragtninger. Borch var forvalter ved Boller og vist også herredsfoged, i denne sag var han talsmand for konferensråd Cortsen i Horsens, som ejede gården vest for kirkegården. Den var

allerede delt i to halvgårde og beboedes af Knud Jensen og Julius Hansen.

Forvalter Borch angreb landinspektøren for ikke at have afgivet den beregning, han efter forordningen var pligtig til. Ingen kan se, om bøndernes tildeling af jord svarer til den, de før havde. Selv kan de kun skønne efter deres udsæd, at de er blevet fornærmede både i kvantitet og kvalitet.

Når den efterlyste beregning kom frem, ville det også vise sig, om landinspektøren havde fået betaling for skoven. Hvis han alene har fået betaling for ager og engbund, har han vist fordret mere end han har været berettiget til. Landinspektøren har også lagt jord til mange af skovskifterne for at få lige linier. Derfor må han også være pligtig til at afmærke disse nye skel, da ingen andre end han er i stand til det.

Også den nye landevejsføring gennem byen fandt Borch var en dårlig idé. Selv om bygaden fik tilført nogle hundrede læs fyldning, ville den aldrig blive så god for de rejsende som den gamle vej. Desuden gik den lige gennem to mænds eng. Hvis vejen dér skulle gøres passabel, ville byens borgere få et arbejde, der ville koste dem næsten lige så meget som udskiftningen.

Taksationen er ikke almindeligt godtaget, skrev Borch. Udskiftningen blev foretaget imod de fleste lodsejeres vilje og minde, (det var nu ikke rigtigt). Efter jordens beskaffenhed kan udskiftningen kun blive til fordel for dem, der får den gode jord. Landkommissionen, landinspektøren og sr. Toxen har dirigeret det hele fra den første tid, hvormed de øvrige måtte lade sig nøje.

Landvæsenskommissionen behandlede naturligvis også de nye klager, inden sagen

påny blev indsendt til Rentekammeret. Selv om kommissionen udadtil holdt masken og bevarede det glatte ansigt, røber et brev fra amtmanden – antagelig en følgeskrivelse til sagen – at man indadtil var godt træt af de stridige bønder i Nim. Amtmanden skrev bl.a.: «... at vi på det nøjeste har undersøgt og forsøgt at berolige de klagende over de lodder, som enhver er udsat og tildelt, har al vores bemøjelse til de urolige og misfornøjedes tilfredsstillelse været forgæves, skønt det for største delen skyldes gammel misundelse og forudfattede meninger. Hvad sognepræsten hr. provst Schyttes klage angår, da er den lige så ubegrundet som ubeviselig, hvorfor det formodes, at han for sin grove, uanstændige og utilladelige skrivemåde må blive anset med en følelig mulkt«. Amtmanden nævnte også forvalter Borchs besværinger som tildels sagen uvedkommende. »Især hans påstand, at vejen ikke efter forordningen må gå gennem byen, er latterlig, idet den kun tager sigte på at forhindre spredning af kvægsyge, om sådan måtte florere«. Desuden nævnte Borch ikke den anden landevej fra syd til nord (Vejle-Skanderborg), som også går igennem Nim.

Så gik der igen to år, inden Rentekammeret havde »overlagt« med landvæsenkommisarierne og med landinspektør Munck, der blev udnævnt til at undersøge og afgøre de klagepunkter, som provst Schytte og andre lodsejere i Nim havde besværet sig over.

Amtmanden indkaldte til åstedsmøde, det femte i rækken. Den 12. august 1784 skulle lodsejere, selvejere og fæstere møde kl. 9 slet. Man fornemmer, at amtmanden nu tager den stramme maske på: »Til- og

frabefordring bliver det Nim by at udrede, nemlig for mig 2 par forspandsheste (det betyder tilsyneladende, at amtmanden har haft sin egen rejsevogn til firspand). For hr. jægermester Pultz en bespændt vogn med 2 agestole, (jægermesteren skal ikke sidde ved siden af bonden), som møder her i byen bemeldte dags morgen velbetids. På Rantzausegave møder en bespændt vogn aftenen tilforn (vistnok til Lang, også kommissionsmedlem) og for landinspektør Munck en anden bespændt vogn, som møder hos hr. inspektør Bentzen i Horsens, alle for at gøre kørsel til Nim«.

Mødet fandt sted som berammet. Som specielt udpeget af Rentekammeret var det landinspektøren, der førte ordet. Han så det som sin første opgave at finde ud af, om der i forbindelse med den første taksationsforretning var sket formelle fejl som påstået af flere med provst Schytte i spidsen. Han spurgte derfor lodsejere og jordbrugere, om de havde underskrevet taksationsTINGSVIDNET, og om de havde været indkaldt til at høre forretningen afhjemlet ved tinget? Søren Vagtmester og Laurs Enevoldsen vidste ikke rettere, end at de havde underskrevet, selv om deres navne ikke fandtes på tingsvidnet. Rasmus Lucassen havde ikke underskrevet, men havde på den anden side ikke haft noget imod at gøre det. De øvrige havde ellers alle været fæstere dengang og var derfor ikke blevet spurgt, men de havde intet at indvende mod forretningen. Med hensyn til tingsvidnets afhjemling havde ingen af dem været indkaldt. Landinspektøren har nok måttet overlade til Rentekammerets afgørelse, om der var tale om rettergangsfejl.

Så var der klagerne. Provst Schytte var

repræsenteret ved sin brodersøn, Mogens Schytte. Det var ham, Rasmus Toxen havde kaldt en såkaldt vinkelskriver. Mogens Schytte sagde på sin farbrors vegne, at han var generelt utilfreds med, at de gode jorder var ansat for lavt og de slette for højt. Han nævnte nogle eksempler, men fandt det for vidtløftigt at opregne alle stederne ved denne lejlighed. De andre tre klagende ankede også over taksationen men mest over mangelen på enge. Da avlede alle for lidt hø. Det var især præstens klage, der tillagdes vægt, og Mogens Schytte blev pålagt at indsende en nøje specifikation over klageposterne inden 14 dage.

Provstens klage forelå den 20. august. Heri opregnedes ca. 20 navne på markstykker, der efter hans mening burde regnes for bedste jord til 8 mod 8. Også Sletkærs jorder var efter provstens mening ansat for ringe, idet der flere steder her var lige så god jord som inde ved byen. Generelt klagede han over, at der ved udsætningen af lodderne var taget mere hensyn til beliggenheden for gårdene end til boniteten.

Antagelig var det dog ikke provstens anfægtelse af taksationen, der blev afgørende for Rentekammerets afgørelse, men snarere hans påvisning af, at landinspektøren ikke havde overholdt den procedure, der var foreskrevet i forordningen. Dels var det påvist, at han ikke havde sørget for at få alle de impliceredes underskrift om godkendelse og dels ikke havde sørget for at få alle indkaldt til overværelse af sagens behandling ved herredstinget. Endelig hævdede præsten, at Rentekammeret havde været vildledt, fordi landinspektøren ikke havde indsendt alle sagens dokumenter.

Så gik der atter 2 år, før hjulet var drejet

en omgang. Den 7. april 1786 var sagen atter tilbage hos herredsfoged Andreas Flensborg. Han udsendte en meget omfattende stævning, hvoraf det fremgik, at der i mellemtiden var blevet foretaget et oversyn af dobbelte mænd, og at deres forretning ville blive afhjemlet ved Vor-Nim herredsting den 21. april. "Skønt den kongelige forordning siger, at hvis en ny taksation tilstås, skal den afhjemles uden at nogen lodsejers tilståelse må indhentes" – så indkaldes de alle til dette tings behandling af sagen. Det er tydeligt, at herredsfogeden bestræber sig på at tage hensyn til alle eventualiteter, belært af tidligere erfaringer.

Den 5. juli 1786 indkaldte amtmanden til det 6. åstedsmøde i Nim. Det skulle foregå den 11. juli kl. 9 slet ved Kongegården. Som sidst stillede amtmanden krav om befordring for kommissionsmedlemmerne. Det indskærpes tillige, at alle beboere i Nim skal indkaldes, og hvis nogen forsømmelse sker, er de selv ansvarlige. Denne indkaldelse med alle beboeres navne påtegnet som kvittering for indkaldelse, skal leveres amtmanden tilbage ved mødet.

Her lige før klokken falder i slag, dukker et nyt brev op fra en uventet kant. Det var fra selvejer Jens Thomasen, den ene af de to mænd, der satte det hele i gang for snart 10 år siden. Jens Thomasens nerver kan ikke holde til mere. Han beskriver, hvordan han har slidt med at brække sin jord op i udmarkslodden, som lå alleryderst ude i Sletkær. Han havde ryddet lyngrene på 10-14 alens bredde og kørt flere hundrede læs sten sammen på unyttige steder. Han havde dyrket og gødet sin jord over sin krafts evne. Han må forrente så mange penge, at han er kommet helt på knæene, så han har ikke

råd til at holde det nødvendige tjenesteydende men må hjælpe sig med sine børn og sin svagelige hustru. Da denne del af hans mark ligger så langt borte, at hans kreaturer ikke kan holde til at trækkes så langt frem og tilbage, har han været nødt til at bygge hus til dem derude, også for deri at samle gødning. Da han ikke kunne holde det ud mere, havde han været nødt til at sælge halvdelen af udlodden tillige med 12 fag hus. Det var den lange vej fra gården (Keldhøjgård) nordligst i byen til udmarken, der var ødelæggende for ham. Han skulle igennem 5-6 andre mænds marker for at komme til sit. Disse havde også ryddet sten af deres marker og henlagt dem på den vej, som han skulle benytte, så han kunne ikke komme frem hverken med korn, hø eller kreaturer. Nu ville disse mænd have en ny taksation for at fratage ham og den stakkels mand, der havde købt halvdelen, mange tønder land. »Efter min ringe mening må det være avindsyge mod mig arme mand, fordi det var dem så hårdt imod, at markerne skulle udskiftes, og jeg var den første autor til fællesskabets ophævelse«. Jens Thomasen bad så mindeligt amtmand, kommissarier og landinspektør om at blive forskånet for mere ulejlighed både her og andre steder.

Jens Thomasens brev afslører den kiv og strid, der hersker mellem bønderne i Nim, noget vi også har fornemmet af andre breve. Skøde- og panteprotokollen bekræfter handelen med Mads Christensen, som han selv nævner. Men også, at han allerede i 1779 havde solgt hele sin gård til en Jens Sørensen Ovesen, man da denne døde et par år senere, købte Jens Thomasen sin

gamle gård tilbage fra arvingerne. Det hedder i skødet:

Vor kære svoger Jens Thomasen.

Som indvarslet af amtmanden mødtes den sædvanlige skare den 11. juni, dog med den undtagelse, at landinspektør Haar havde sendt afbud og sendt landinspektør Munck i sit sted. Mon det var amtmanden, der her brugte et velkendt trick at sende en anden, når den første havde gjort sig upopulær. Heller ikke landinspektør Munck var ukendt med forhandlingsteknik: Han indledte med en lille indrømmelse, nemlig at de klagende kunne have nogen ret i, at engenes fordeling kunne være bedre. Han foreslog en meget indviklet plan til ny fordeling af engene. Nogle, mest dem der klagede højest, fik små stykker eng her og der. De mere fremkommelige, der herved kom i klemme, gav han erstatning i den gode agerjord, og de der mistede noget her, fik erstatning i udmarken.

Det lykkedes virkelig inspektøren at snakke alle om ikke til tilfredshed så dog til tavshed. Præstegården og de tre andre klagende havde ingen indvendinger til den nye plan.

Allersidst og for sent begærede degnen, at han ved denne lejlighed måtte få udlagt et stykke jord til græsning som andre degne og skoleholdere. Han fik det svar, at da planen nu var lagt, og da han som skoleholder var tilstået græsning i lodsejernes marker til en ko og nogle får, så kunne kommissionen ikke reflektere noget på hans begæring.

Det har sikkert været med en stor lettelse, at amtmanden og landvæsenkom-

missionens medlemmer sammen med de hidtil klagende bønder nu kunne underskrive referatet af dette sidste møde om Nim markers udskiftning.

Men alligevel – degnens krav om skolejord har åbenbart fået kommissionen til at tænke sig om og erkende, at det afslag man gav degnen, ikke var velovervejet og holdbart. Efter en fem år gammel forordning havde degne og skoleholdere faktisk krav på at få udlagt græsning til 1 ko og 4 får. Denne bestemmelse overså man altså i første omgang, men måtte senere samme år tage op. Dette hører vi først om 8 år senere.

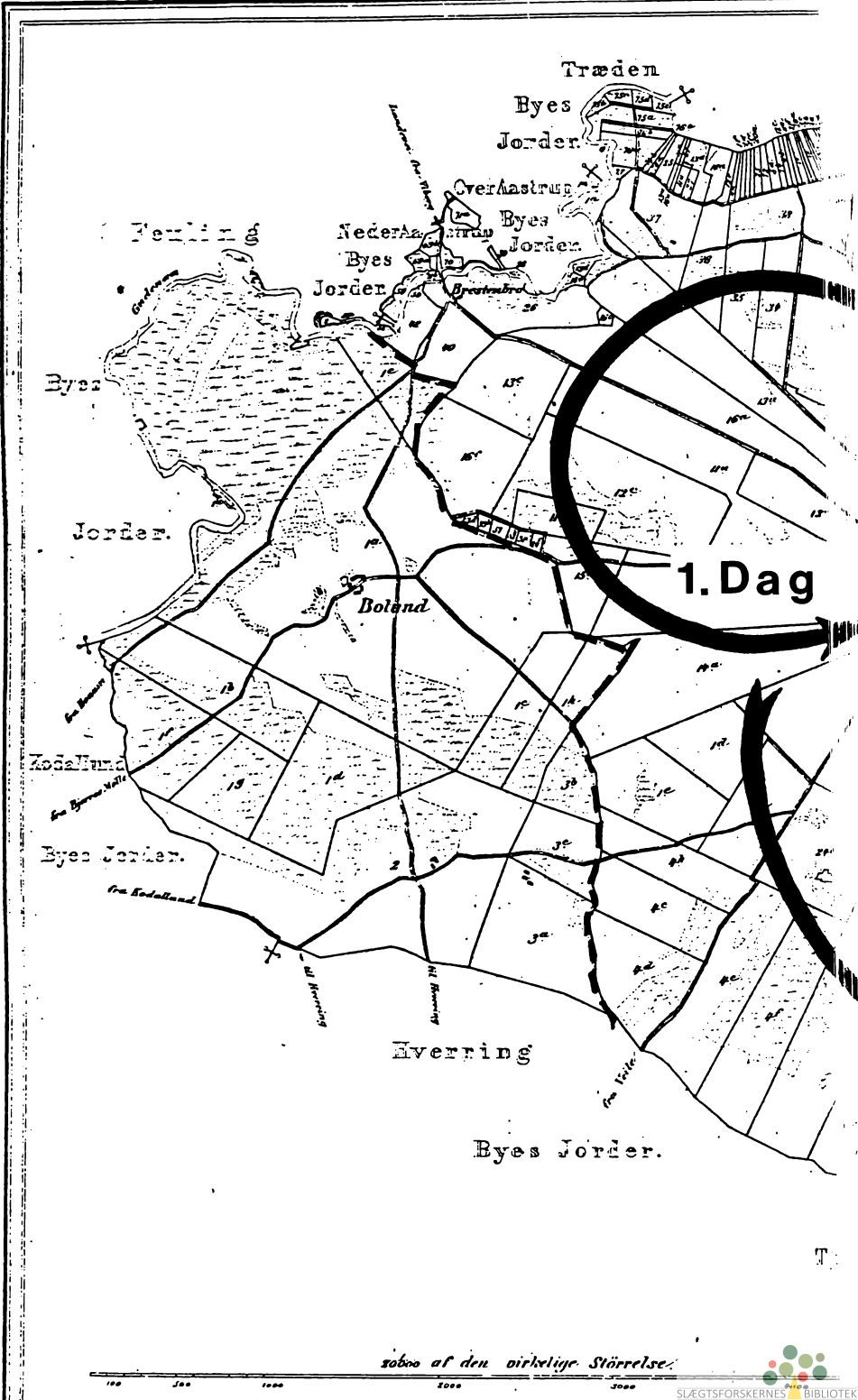
Efter pålæg fra Rentekammeret var Skanderborg Amts landvæsenkommission forsamlet i Nim tillige med bønderne, der nu næsten alle var selvejere, den 27. september 1795. Det fremgår af mødereferatet, at der den 26. november 1787, altså kun et halvt år efter, at man troede at være færdig med de besværlige bønder i Nim, havde måttet lade taksationsmænd udlægge jord til en skolelod til degnen i Nim. Degn og skoleholder Andreas Fischer døde i 1790, 78 år gammel. Det må altså have været ham, der rejste spørgsmålet i første omgang og fik afslag. Dog havde han fået oprejsning, idet han i stedet for omgangsgræsning hos bønderne – én dag ad gangen for hver tønde hartkorn – fik sin egen lod på 4 ½ tønde land. De nærmere omstændigheder fremgår ikke, og oplysningerne synes at være lidt modstridende. Det var vist noget med, at skolejorden i første omgang blev lejet.

Da Rentekammeret nu i 1795 krævede, at der blev bragt orden i sagerne, mødte kommissionen den sædvanlige modstand fra

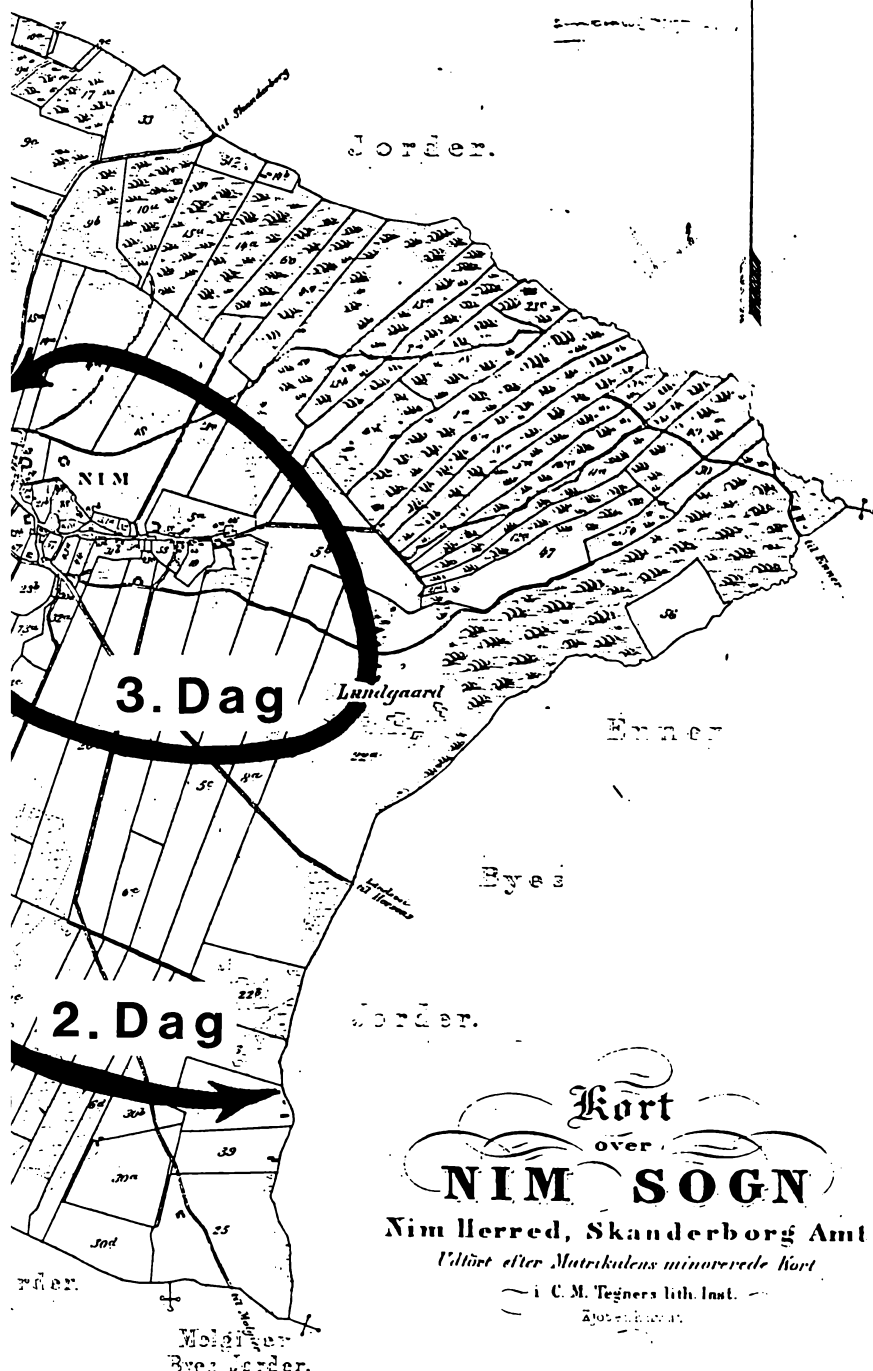
bønderne. Det var især »Hr. Schytte«, der gik imod. Da den gamle provst Schytte var død for flere år siden, må det have været kommissionens gamle modstander, Mogens Schytte, der havde arvet halvparten af Kongegården og selv købt en anden gård. Men også de øvrige protesterede mod at få deres marker forrykkede endnu engang. Nu var de fleste af dem indhegnede med stendiger eller grøfter. Kommissionen indså, at modstanden denne gang var berettiget og foreslog derfor at udlægge en marklod til skolen, hvorefter hele byen skulle stå sammen om at betale et vederlag til den, der måtte afgive jord. Forslaget vandt almindeligt bifald. Jens Thomsen var ikke sen til at tilbyde sin udmarkslod ved Nordre Enner blokker. Den kunne fås for 12 rigsdaler om året. Efter nogen tingen om prisen gik alle ind på at betale dette beløb til Jens Thomsen til hvert års Mikkelsdag. Derfor kom skoleloden til at ligge i Sletkær i fortsættelse af Lundgårds jord mod syd. Den nye degn, Daniel Been erklærede sig tilfreds, og den nye præst, Onstorg, mente, at degnen kunne være tjent med denne ordning. Så kan man spørge, om det ikke var en gentagelse af den gamle lejeordning.

Siden har der vist ikke været landvæsenkommissionsmøder i Nim.

Efter de »dobbelte« mænds overtaksation blev opstillet en »ekstrakt«. Heri nævnes alle Nims marker, 141 ialt. Taksationen varede 4 dage.

rup Byes

Kort
 over
NIM SOGN
 Nim Herred, Skanderborg Amt
 Udtøst efter Matrikulens minderevne Kort
 i C. M. Tegners lith. Inst.
 Apotekerat.

1. dag:

Lille Møllebjerg, Store Møllebjerg, Kors-høje agre, Hørets agre, Gledhøjs agre, Hi-ordhøjs agre, 3. mål i Grønsig, 2. mål i dito, 1. mål i dito, Folkkiærs agre, Kaals agre, Sva-nesø agre, Nedre Svanesø agre, Store Aab- lokker, Aa blokker, Aa agre, Skiden agre, Postkiærholm, Postkiærholm østre styk- ke, Lille Loddenhøjs agre, Blokkerne i lyn- gen, Store Loddenhøjs agre, Gorre agre, Grurrende agre, Torne blokker, Stoltenki- ærs agre, Svanesø blokker, Gammel agre, De korte dito østen de fem første, Dynd- gravs agre, Indlands blokker, Indlands agre, Grisbierre agre, Jens Thomasens Grishøj, Blokkerne vesten vejen, Klevenhøjs blok- kerne, Dals agre, Østre Sausrøgel, Vestre Sausrøgel, Frue Toft, Krog agre, Stierne- mose agre, Lausdals agre, Små Lausdals blokker, Over Krog agre, Krog agre, Neder Krogagre, Stakelstoft agre, Små dito blok- ker, Flaakiærs agre, Vestre mål over Bolunds vej, Mellemste mål over dito, Østre dito, Ve- stre Blæsbiærg agre, Mellemste dito.

2. dag:

Præstemose agre, Fra nord til Præstemo- sen, Fra Præstemosen til Møllevejen, Fra Møllevejen og sønderpå, Sovedals agre, Nore agre til Møllevejen, Dito sønden vejen, Mellem agre i Horums vang, Dito sønden Møllevejen, Mellem agre i Horums vang, Dito sønden Møllevejen, Horums agre, Vildtbanestens blokker, Østre Tyges Dage, Vestre Tyges Dage, Barnehøjs blokker, Provstens vestre fald, 5., 4., 3., 2., 1. Mål i Heden, 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. og 8. Mål i Ko- dal, Qvarterhøjs blokker, Nederste Qvarter- højs agre, Qvarterhøjs agre, Høvets agre, Halle Maal, Små Hødams agre, Storgår-

dens fald, Provstens fald, Store Hødams agre, Havehøjs agre, Små Havehøjs agre, Små Sider agre, Bredblokker i Sletkær, Stor- gårdens Bredblokker, Langlede agre, Blok- kerne i Hedekrogen, Anneholm blokker.

3. dag:

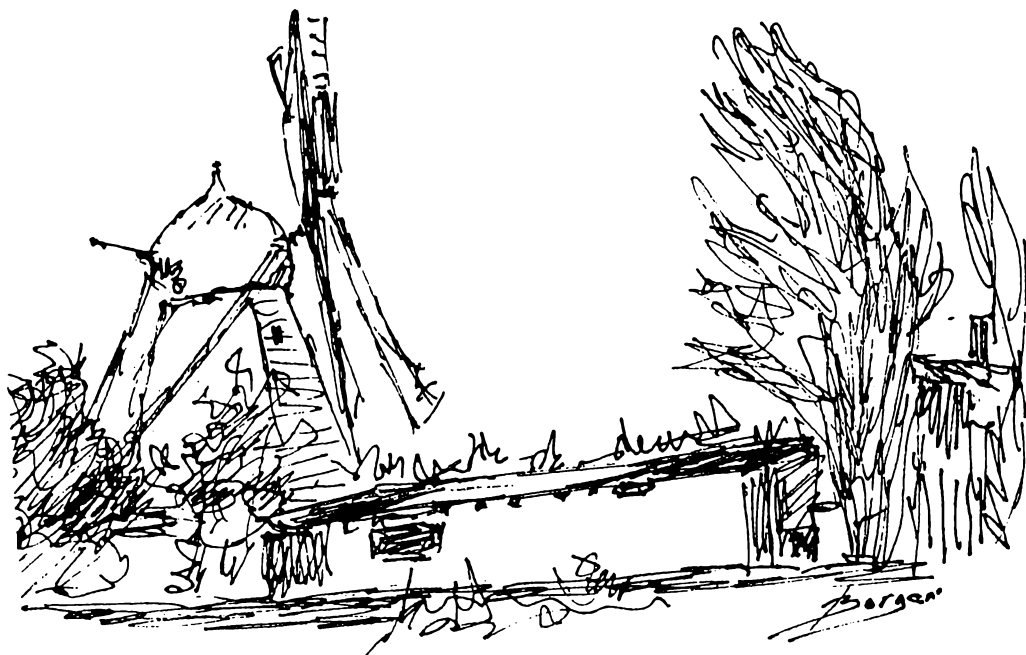
Sø blokker, Provstens østre fald, Vestre Gallehøjs agre, Mellemste Gallehøjs agre, Østre Gallehøjs agre, Forreste og bagerste Skidenballe, Hundel agre, Syvhøjs agre, Su- der agre, Enner blokker, Nordre Enner blokker, Kiørs eller Sletkær agre, Høvets agre, Vestre Tohøjs agre, Annebiærg agre, Marcus Lemiches agre, Østre Storgårdens fald, Søren Vagtmeisters blokker, Den ovrigt Langballe mose, Marcus Lemiches krog, Østen for Raae, Vestergårds krog, Inderste og yderste Raae, Bavnehøjs agre, Nordre Raae, Kokkemose blokker, Envold Chri- stensens krog, Hiulgårdens krog, Ellekiærs made, Gunderrøgel, Gådekiærs blokker, Riishøjs agre, Tingvejs agre, Lammehøjs agre, Kielderhøjs agre, Norden Hiulgårdens toft, nogle blokker nord for Laurs Ene- voldsens og Søren Pedersens skov, tvende agerholme udi Postkiær.

Den 4. dag gik med at taksere skoven- gene, hvoraf der var mange i Nim skov. Det var gammel skik, at overskoven, d.v.s. de store gamle træer, tilhørte herskabet. Lav- skoven måtte bønderne bruge i hver sit skov- skifte, og græsning og høslet i skovengene deltes mellem bønderne uanset i hvis skifte, de lå.

Jorden fordeltes til de enkelte gårde i for- hold til deres hartkorn. Ager og eng taksere- des efter det princip, at den bedste jord ved byen ansattes til 8 mod 8 skæpper (8 skæp- per = 1 tønne). Al anden jord var altså

ringere. Det vil sige, at når et stykke jord ansattes til f.eks. 16, skulle der dobbelt så stort et stykke til for at give samme hartkorn. Tørvemoserne deltes efter alen (kvadratalen) mod 1 alen, således at der af

mosejord til f.eks. takst 3 skulle 3 gange så stort et stykke til for at opveje 1 alen af bedste tørvejord. Landmålerens arbejde med beregningerne må have været meget omfattende.

Egs Mølle . 10/6.1946

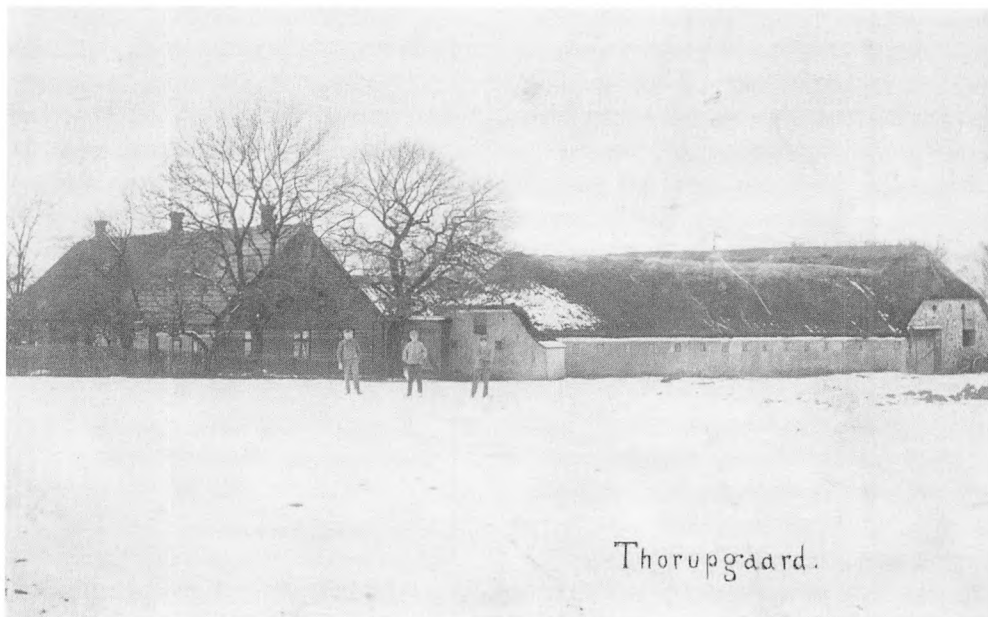
Slægtsgården Thorupgaard i Voel

af Henry Hansen

Dyrskue i Silkeborg 1968: Chr. B. Rasmussen, Voel, er som sædvanlig en af de interesserede gæster. Hos denne – tidligere ejer af Thorupgaard – er interessen for landbruget stadig levende. En formiddags grundig gennemgang og eftersyn af skuet giver appetit, og da Chr. Rasmussens datter, Aase Kusk, er involveret i madlavningen i husholdningsforeningernes madtelt, køber vi

ved middagstid et par portioner »Brændende kærlighed«. Vi slår os ned for at nyde maden, og Chr. Rasmussen tager sin hat af, før vi begynder at spise. »Hvorfor tager du egentlig hatten af, når du skal spise?« – »Jo – det er såmænd af respekt for maden!«

Dette svar er korrekt og typisk for Chr. Rasmussen. Respekt for maden, respekt for

Thorupgaard omkring 1820.

livet, respekt for de virkelige værdier kendetegner den aldrende, men stadig opvakte Chr. Rasmussen, man fornemmer det i samtaler med ham; man ser det i hans stue, hvor der på væggen over det gamle chatol hænger det kendte billede af Grundtvig og på væggen over skrivebordet slægtsbilleder.

Chr. Rasmussen gjorde et stort arbejde for at fremskaffe og få nedskrevet oplysninger omkring slægtsgården »Thorupgaard«. Han følte det som en æressag, da det var ham, der afhændede gården uden for slægten i 1955, efter at den havde været i slægtens eje i 130 år gennem fire generationer. Det var Chr. Rasmussens oldefar, Jens Jensen, der i 1823 erhvervede sig ejendommen med et par hundrede tønder land, hvoraf det meste lå hen i hede.

Respekten og interessen for slægten har blandt andet givet det resultat, at Chr. Rasmussen på sin 85 års fødselsdag d. 3. september 1977, fik den glædelige meddelelse fra konsulent Hove, Hedeselskabet, at ansøgningen, foranlediget af Chr. Rasmussen, om en mindesten i Kongenshus Mindepark over hans oldeforældre, som opdyrkede »Thorupgaard«, var blevet antaget. I dag er mindestenen over Jens Jensen og Ane Kirstine, Thorupgaard, at finde ved Gjern herred stenen i Kongenshus Mindepark.

Det er både år og dag siden foranstående »billede« af Chr. B. Rasmussen er tegnet; men det forblev uforandret hele livet, indtil en blodprop satte punktum, og han døde hjemme i sin stue 25. februar 1979.

Kongenshus Mindepark 1978. Chr. Rasmussen ved mindet for hans oldeforældre Ane Kristine og Jens Jensen, Thorupgaard.

Slægten på Thorupgaard

1. Jens Jensen f. 07.12.1792 d. 27.02.1876 Åremål på gården
gift med: 1823 - 1960
Ane Kirstine Jensdatter f. 24.01.1804 d. 27.09.1871
Børn: Jens, Rasmus, Peder, Kresten, Søren

 2. Kresten Jensen f. 27.04.1836 d. 21.06.1910
gift med: 1860 - 1900
Kjersten Bertelsen f. 11.09.1831 d. 28.06.1885
Børn: Jens, Kirstine, Mette, Mine, Marie Kirstine, Bertel

 3. Mette Kristensen f. 07.11.1865 d.10.12.1936
gift med: 1900 - 1921
Thøger Rasmussen f. 29.08.1865 d. 23.06.1938
Børn: Christian, Kirstine

 4. Christian Rasmussen f. 03.09.1892 d. 26.02.1979
gift med: 1921 - 1955
1) Margrethe Jensen f. 24.02.1894 d. 03.06.1942
Barn: Aase
2) Ane Rasmussen (1946) f. 04.12.1890 d. 15.01.1967
-

Thorup nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog (1230-60) og kaldes da »Thorethorp«. Senere, da Thorup bebyggelsen er gået til grunde, er marken og heden blevet fælles mark og overdrev til Skellerup i Linå sogn. I 1664 hedder det, at bønderne i Skellerup har skattet af Thorup jord og haft det til »fælditz fægæng«. I Voel sogn (oprettet 1898), som det pågældende sted grænser op til Linå sogn, er der i dag to gårde, der har Thorup navnet, nemlig »Thoruplund« og »Thorupgaard«.

Da ungkarl Jens Jensen i Mollerup ved auktionen som højstbydende købte Thorupgaard for 910 rdl., var jorden til begge disse gårde samlet under Thorupgaard. Auktionen og dermed købet af gården

fandt sted 15. september 1823. Skødet blev, som det ofte ses, først tinglyst langt senere, nemlig 1. november 1824, men overtagelsen er jo altså i følge auktionsvilkårene sket i september 1823.

Af disse auktionsvilkår fremgår, at gården, som er på 210 tdr. land, var ansat til hartkorn ager og eng 2 tdr. 6 skpr. og skovskyld 2 skp. 1 fdk. og 1 album, at der på gården hvilede en opholdskontrakt fra 1818, som køberen måtte overtage.

En gammel pligt til at udrede »plovhavrepenge« til Århus hospital viser, at gården engang har tilhørt hospitalet, som altså ved salgtet har forbeholdt sig denne årlige (sikert beskedne) afgift.

En lejekontrakt fra 1817 gav sælgeren ret

til at grave tørv i en mose på Thorupgaards mark. Disse betingelser overtager køberen.

»Thoruplund« blev først fraskilt og bebygget omkring 1860 og tillagt 95 tdr. land, mens de resterende 115 tdr. land forblev under Thorupgaard.

Jens Jensen, »bette Jess«, begyndte det grundlæggende arbejde med opdyrkning og kultivering samt opbygning af Thorupgaard. Det blev sagt, da han kom til »gården«, at

»dæ'r wa' hwærken Kok æller Klok,
aa' han spi'est si' næ'te ve' en Biblok«.

Kostald blev bygget af utilhuggede kampesten. Men der blev lavet teglværk, så man selv kunne brænde sten på ejendommen af ler fra en grav i nærheden. Der var også mergel i nærheden. Den blev trukket op af mergelgraven ved et par stude. Jens Jensen købte for 10 rigsdaler en hest, der var så fed, (absolut ingen anbefaling for en hest), at hvis man hældte vand på manken af den, så løb det ikke ned ad siderne, men ud over halen.

Et dige, som man endnu kan se et langt stykke af ved skellet mod Linå sogn, blev gravet op og lavet af Jens Jensen og hans fem sønner – måske en efterligning af de fynske stendiger om de store gårde.

Jens Jensen, som var født 1792 i Mollerup, var blevet gift med Ane Kirstine Jensdatter f. 1804 i Laven, datter af Jens Sørensen Dyhr og Mette Christensdatter. Ved folketællingen 1834 havde de to sønner: Jens f. 1830 og Rasmus f. 1832, senere fik de endnu tre drenge: Peder, Kresten og Søren.

Sønnerne blev alle landmænd, og det blev

Kresten, der overtog Thorupgaard, da den ældre broder, Rasmus, der måtte vælge først, foretrak den nybyggede Thoruplund, der var skilt fra med 95 tdr. land.

Kresten Jensen overtog gården i 1860 og blev gift med Kjersten Bertelsen fra Trust. De fik to sønner og fire døtre: Jens f. 1862, Kirstine f. 1864, Mette f. 1865, Mine f. 1868, Marie Kirstine f. 1873 og Bertel f. 1877.

Jens Jensen og hans kone blev boende på aftægt på Thorupgaard, fra de afstod den, indtil de døde, Ane Kirstine d. 27. september 1871, 68 år og Jens Jensen d. 27. februar 1876, 84 1/2 år.

Kresten Jensen fortsatte med og fik gennemmerglet markerne. En daglejer, der var på gården i over 30 år, gravede mergelen løs, begyndte kl. 3-4 om morgenen. Den blev så læsset og trukket op af graven ved et par stude, da hestene ikke kunne stå fast, men gled. Derefter blev det kørt ud med to spand heste – op til hundrede læs pr. td. land. Markerne blev efterhånden også gennemdrænet.

Kresten Jensen gjorde meget ud af besætningen, især hestene. Der blev solgt føl til Sjælland til store priser.

Kreaturerne gav meget mælk, de 13 køer gav 80.000 pund om året, men de blev også fodret hårdt. Man skar hakkelse med vindkraft, og der blev malet korn sammen med rapskager og ærter til grutning. Foderet blev blandet i en stor firkantet kasse, først et lag hakkelse, så vand, grutning raps + korn + ærter, så igen vand, et lag hakkelse, vand, grutning, vand o.s.v., til kassen var fuld. Der var blevet bygget en vindmølle med klude-sejl, og i 1873 blev laden bygget. Den var så stor, at flere mente, at den aldrig ville blive fuld; men det blev den dog og mere til.

Stuehus blev bygget i 1875

Efterhånden som børnene drog af gårde, fik de hver 10.000 kr. Det blev datteren Mette, gift med Thøger Rasmussen 30. 10. 1891, der kom til at overtage sin fødegård. Før deres giftermål havde Thøger købt Voel kro, hvor der tillige var købmandshandel og et malttørreri. De havde kroen i tre år; men da Mette ikke syntes om krolivet, flyttede de til en lille ejendom på ca. seks tdr. land i Røgen. Der var friskole i samme hus. Der var fire køer, lidt ungreaturer og en hest, som Mette havde fået hjemmefra.

I året 1900 overtog de Thorupgaard. De havde da fået de to børn, som de fik: Christian f. 3. 9. 1892 og Kirstine f. 14. 7. 1898. Da de den 12. juli 1900 flyttede til Thorup-

gaard fra Røgen, var det tordenvejr. Den syvårige Christian havde sin ged stående foran på vognen. Alle naboer i Røgen kørte hver et læs. Drengens farmor fra Voel Nygaard havde givet ham en tømme med bjælder, da de var i Røgen, så han kunne køre med geden; men da de kom til Thorupgaard, blev der andet at bestille. I Røgen havde drengen også haft megen fornøjelse af en violin, som hans morfar havde givet ham. Ved at stå ved vejkanten og spille fik han ofte en toøre eller femøre af folk, der kom forbi.

I de år, familien havde ejendommen i Røgen, blev Hammelbanen anlagt, og deres marker blev skåret tværs over af banen. Mette havde »kostgængere« fra banen.

Børn og tjenestefolk på Thorupgaard 1908. Chr. Rasmussen i døren mellem to tjenestepiger, hans søster Kirstine til højre i mørk kjole. Den lille pige er Kirstine Bonde. Hendes mor døde tidligt, og den lille pige voksede op på gården og blev betragtet som datter af huset.

Hun havde en ung pige, som også hjalp til ude. »Kostgængerne« boede og spiste hos dem. Det var Jens Pedersen fra Voel og »Estrup«, en fin mand, som havde været kammertjener hos Estrup, deraf navnet. Han var kvartalsdranker, men han var dygtig og havde det fineste pudsearbejde ved banen.

Mette og Thøger gav 50.000 kr. for Thorupgaard med en besætning på 13 malkekøer og 10 ungkreaturer. Mælken blev leveret til Linå mejeri, som Thøger var formand for et par år. Han var ikke meget interesseret i det offentlige, men var dog i planteavlssudvalget i Silkeborg Landboforening og repræsentant i Handels- og Landbrugsbanken i Silkeborg.

Mælkeleverancen til Linå fortsatte nogle

år, efter at der i november 1907 var oprettet et mejeri i Voel. Det samme var tilfældet med de omliggende gårde, Højgårdene, Nygården, Lykkesholm m.fl. Det skyldtes, at man fra Linå mejeri hentede mælken i gården. Det ville man ikke fra Voel mejeri, og det blev først ændret i 1913, da Linå mejeri blev flyttet til den anden side af byen, så fik Voel mejeri leverancen fra alle gårdene i sognet.

Da Thøger og Mette i 1921 overdrog Thorupgaard til deres søn, Chr. B. Rasmussen, først i forpagtning i to år og derefter til eje for 80.000 kr., var der 22 malkekøer og 20 ungkreaturer. De flyttede ind til Voel by i en ejendom, som Thøgers far havde erhvervet sig. Senere blev købt jord fra Hjortgården og en ny ejendom blev bygget, som de hav-

Bryllup i Voel Østergaard 18.10.1921. Brudeparret Margrethe Jensen og Chr. Rasmussen stående t.v. derefter mod højre hans forældre, Mette og Thøger Rasmussen, og hendes forældre, Ane og Jens Jensen.

Familiebillede 1923. Forrest fra venstre: Chr. Rasmussen og hustru Margrethe og datter Aase, Mette og Thøger Rasmussen. Bagved fra venstre: Chr. R.s søster Kirstine og hendes mand Niels Krogh Poulsen, derefter Mettes søskende: Bertel, Marie Kirstine, Stine og Mine - alle født på Thorupgaard.

de til 1938, da Thøger døde. Så blev den overtaget af datteren Kirstine, gift med smed Niels Krogh Poulsen, og de solgte den i 1957 til Poul Knudsen fra Tørring for 92.000 kr.

Samme år, som Chr. Rasmussen overtog Thorupgaard, blev han d. 18. oktober 1921 gift med Margrethe Jensen fra Voel Østergaard. De fik i 1922 datteren Aase. I 1923 blev der indlagt elektricitet. I 1925 blev gården ombygget, så der blev plads til 60 kreaturer i en ny kostald og 150 svin i svinestalden. Den vestre længe blev omdannet til stald for 10 heste – med selvfodring. Bagved blev der bygget maskinhus, senere også brændehus og et hønsehus til 250 høns. I 1927 solgtes 2 x 15 tdr. land fra til to stats-

husmandsbrug, så der kun var ca. 80 tdr. land tilbage.

Før 1935 var der merglet 12 tdr. land fra Voel-Linå vejen og ind mod gården. Det kom i banevogn fra Kølsen til Resenbro station. En banevogn *skulle* tømmes på én dag, så man var ved at splitte vogn, heste og kusk ad. Kunne det ikke nåes, måtte man læsse af på jorden og derfra læsse vognene.

I 1935 fik man mergel til resten af markerne fra »Sjelle og Omegns Mergelselskab«. Der blev lagt tipvognsspor fra lejet i Skivholme ud til de ejendomme, der ville have mergel, selvom de ligesom Thorupgaard lå en snes km. væk. Mergelen blev læsset med håndkraft i lejet og kørt i tipvognene, 10-15 vogne i hvert træk, to træk om

dagen, og sporene var lagt, så mergelen blev tippet af under hensyn til praktisk udkørsel, tre steder på Thorupgaard. Chr. Rasmussen og datteren Aase, 13 år, var en dag med ude at se mergellejet. Det blev en spændende uforglemmelig tur. Udad kunne de sidde i vognene, men hjemad på lokomotivet.

Da en fodermester, der havde været på gården i tre år, ville giftes, blev der bygget et hus af træ til de nygifte, ca. 150 m. fra gården ved skellet til Voel Højgaarde.

Chr. Rasmussen sad i menighedsråd, mejeribestyrelse, slagteribestyrelse, i planteavlssudvalget i Silkeborg Landboforening og var repræsentant i Handels- & Landbrugsbanken i 25 år.

I 1942 havde Chr. Rasmussen den store sorg at miste sin Margrethe. Deres da tyveårige datter Aase bestyrede så huset til 1946, da hun blev gift med Viggo Kusk, som videreførte sin fars købmandsforretning. Samme år flyttede Chr. Rasmussen fra Thorupgaard, blev gift med Ane Rasmussen fra Voel Nygaard og byggede hus i Voel, hvor de boede i mange år.

Thorupgaard var så forpagtet ud i ca. 9 år, først til Wilhelm Mehl, der købte besætningen: 62 kreaturer og ca. 100 svin for 42.000 kr. Det var lige efter krigen, og svineleveringerne var da reguleret ved svinekort. Før var der ellers leveret 350 – 400 svin om året. Maskinerne blev solgt ved auktion

Chr. Rasmussen ved radrenseren sammen med to tjenestefolk.

for 12.000 kr. I 1951 blev gården forpagtet ud til Brøndum Nielsen, der senere, i 1955, købte den uden besætning og maskiner for 177.000 kr.

Nu var slægtsgården »Thorupgaard« så-

ledes kommet på fremmede hænder; men trods det kunne Chr. Rasmussen, som han selv udtrykte det, glæde sig over at komme derud og se alt blive passet på bedste måde.

Høstbillede Thorupgaard 1929. Chr. Rasmussen stående ved hesten, datteren Aase med pigen Kathrine Jensen Nikolaj Jensen på riven og Søren Skov Nielsen bagved til venstre. Siddende v. stigen Rasmus Jørgensen.

Gårdhistorie fra Vejlbj 1775 – 1830

af Jonna Abild Nielsen

Vejlbj ligger i Vejlbj sogn, Hasle herred, Århus amt. Den ligger ved Århusbugten, ret højt over havoverfladen. Byens jord ligger på det højeste punkt ca. 86 m. over havet, selve byen ca. det halve.

Sognet er omkranset af Egå, Elsted, Lystrup, Elev, Terp, Skejby og Århus. Mellem Vejlbj og de først nævnte byer løber en å, kaldet Egå, men en lille del af byens jord ligger dog nord for åen ved byen Terp. Vejlbj var herredets største landsby og den eneste by i sognet. Landsbyen var strøgods, d.v.s. gårdene tilhørte forskellige godsejere.

Hvor gammel byen er, ved man ikke bestemt, men da kirken er fra 1000 – 1200, er byen jo mindst lige så gammel. Vejlbj var et annex til Århus domkirke og fik først i 1811 sin egen sognepræst, der dog boede i Århus til 1882, da Vejlbj fik egen præstebolig. Præsten havde indtil da nogle værelser til rådighed i en gård, der lå nord for kirken, hvor kirkegård II nu ligger. Den blev først kaldt »Kannikegården« senere »Annexgården«.

I 1688 var der i Vejlbj 31 gårde og 11 huse. På et kort over Vejlbj fra 1816 kan man se gårdene og husene noget uregelmæssigt liggende på hver side af byens gade, og byens gamle udseende har været nogenlunde det samme, da der kun var nogle få gårde, der var udflyttede.

Af jord, der hørte til Vejlbj, var der først byens gade, som var fællesjord, med indkørsel til de enkelte gårde. Omkring hver gård lå toften, som gårdens ejer eller bruger havde fri rådighed over. Uden om hele byen lå bymarken, den opdyrkede jord. Derudover var der overdrevet, jord som ikke var under plov, Vejlbj krat, skoven og dernæst de store engarealer, mosen og »Feddet«. Bymarken var delt i fire vange: Kaysvang, Skovvang, Møndenvang og Ellevang. Det nøjagtige skel mellem disse vange kendes ikke, dog mener man, at skellet mellem Møndenvang og Skovvang har været »forten« den gamle vej, ad hvilken kreaturerne blev drevet til skoven. Forten var en fortsættelse af bygaden mod øst. Disse vange var delt i fald, der igen var delt i agre. Alle disse fald havde navne, marknavne, og hver bonde kunne have sin jord spredt mange forskellige steder i bymarken. Agrene kunne være korte eller lange stykker jord i forskellig bredde, og man havde andele i både den gode og den dårlige jord. Den enkelte bonde kunne ikke indhegne hvert stykke jord, der var tildelt ham, og derfor var det umuligt for ham at dyrke jorden alene, det var nødvendigt med driftsfællesskab, man måtte pløje, så og høste sammen.

Gårdene i 1600 tallet

Gård nr. 5 har ligget østligt på den sydlige side af bygaden. Den blev betegnet som en selvejergård, der var øde. Sjelleskovgaard, det nuværende Wedelslund, og Marselisborg synes at have delt gårdens jorder og hartkorn imellem sig. Den del, der ejedes af Wedelslund, kom senere i Beringschiolds eje og blev matr. nr. 9.

I 1661 fik Gabriel Marselis, den hollandske storkøbmand, skøde på Havreballegaard med tilhørende bøndergods. Dette gods gik i arv til hans søn Constantin, som fik det gjort til et friherskab, og det fik ligesom hovedgården navnet Marselisborg. Til friherskabet var knyttet birkeret, hvorved bønderne i Vejlbj kom under Marselisborg birk og ikke under Hasle herred.

Da Constantin Marselis døde, gik godset tilbage til kronen, Chr. V., som skænkede det til sin søn Ulrik Chr. Gyldenløve. Ved hans død 1719 tilfaldt det dennes brodersøn generaladmiralløjtnant Fr. Danneskjold-Samsø, og da han døde i 1770, kom det igen tilbage til kongen.

Baron Chr. R. Ph. Gersdorff fik det i 1772, og 29. april 1805 blev det tilskødet stiftamtmand baron Fr. J. Chr. Güldenchrone til Wilhelmsborg og Moesgaard, der var en efterkommer af Gabriel Marselis' søn Wilhelm. Baron Güldenchrone fik 25. september 1805 bevilling til at afhænde godset.

Gård nr. 3 lå vest for kirken og fik matr. nr. 18. Gård nr. 28, Annexgaarden, lå nord for kirken og fik matr. nr. 19. Disse to gårde blev i 1892 flyttet ud på Skejbyvej og fik navnene Abildsminde og Abildgaard.

I middelalderen tilhørte de kantordømmet ved Århus domkirke. I 1666 blev gårdene tilskødet dr. Simon Paulli, der foruden

at være kantor også var kongelig hofmedicus (livlæge). Efter matriklen i 1688 er Simon Paulli stadig ejer. Simon Paulli er født i Rostock 1603.

Efter Simon Paullis tid kom gårdene i greve til Clausholm Conrad Reventlows besiddelse, for i 1690 blev de sammen med andet gods mageskiftet til kronen mod Kalø slot. Conrad Reventlow var en af den tids største jordegodsejere i Danmark. I 1694 blev gårdene ryttergods under oberst von Prehns regiment indtil 1720, da rytterdistrikterne blev omdannede. Kronen solgte sit gods i Vejlbj, og de to gårde blev sammen med tre andre den 13. maj 1720 tilskødet handelsmand Jens Andersen Møller i Århus.

Efter hans død arvede hans datter Maren Jensdatter Møller gårdene. Hun døde i 1766, og gårdene blev overtaget af hendes søstersøn og universalarving Magnus de Beringschiold. Han var en utålelig herre mod sine bønder og var fra tidlig tid kendt som en hensynsløs og løgnagtig person. Men han begyndte kort tid efter overtagelsen at sælge gårdene til de bønder i Vejlbj, der havde dem i fæste, hvilket vist var det eneste gode, han gjorde dem.

Fra 1699 er der en fortegnelse over, hvor mange gårdmænd og husmænd der var i Vejlbj. Af de første var der 27, af de sidste 17. Ved den første folketælling i 1769 var der i Vejlbj sogn 394 personer. Den næste folketælling fandt sted 1. juli 1787, og i følge den var der da 406 personer i Vejlbj.

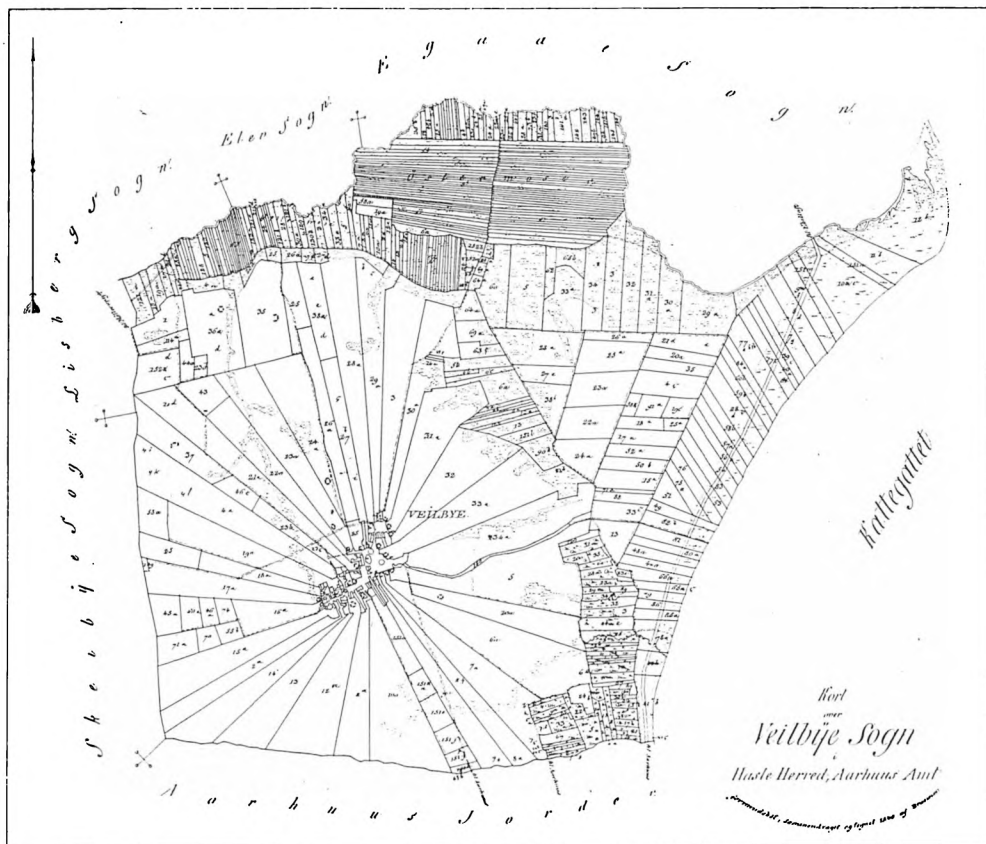
På 37 gårde og bol (ejendomme, hvor man dyrkede jorden) boede der da 254 personer. Det var gårdmænd, boelsmænd, deres koner og børn, karle og piger og den ældste generation, de tidligere gårdmænd,

der ved hjælp af aftægtskontrakter sikrede sig bolig og kost på deres gamle dage. I husene boede der 152 personer med forskellige erhverv: en skoleholder, en smed, en hyrde, vævere, skræddere, hjulmænd, daglejere, sypiger og deres familier, nogle enlige og nogle få aftægtsfolk. I 1801 var der 442 mennesker i byen, men derefter bliver indbyggertallet hurtigt højere. I 1845 var der 706 personer, og i 1901 havde sognet 2.195 indbyggere.

En landsby var et samfund for sig selv. Man var faktisk selvforsynende med alt. Bønderne kunne få en landsby til at fungere

uden hjælp udefra. Deres tøj vævede de af uld og hør. Maden fik de fra dyrene og marken. Man hjalp hinanden med alt, og alle tog del i hinandens sorger og glæder. Ved fødsler, barnedåb, bryllup og dødsfald var man sammen og hjalp hinanden.

Der var så at sige ikke noget privatliv i en landsby. Konerne tog sig af hjemmet, børnene og malkningen, men måtte, når det var nødvendigt, også tage del i markarbejdet. Mændene havde hovedsagelig deres arbejde i markerne og med dyrene. Desuden var bønderne deres egne håndværkere. De byggede deres huse, klinede væggene, og med

Kort over Vejby 1840.

tækkemandens hjælp fik man nyt tag på huset.

De fleste ting af ler og træ lavede man selv. Men folkene i byen var afhængige af en god smed. De havde brug for knive, plovskær, hesteko, hjulringe og spænder til seletøjet. Derfor kunne smeden ikke undværes. Han regnedes tillige for at være landsbyens kloge mand og fungerede også som dyrlæge. Smeden fik ofte varer som løn. Havde han en jordlod, passede bønderne den for ham, foruden at de bragte ham brændsel, halm og smedesand. Når en bonde havde smededag, måtte han selv eller en af hans karle være med for at trække blæsebælgen for smeden.

Den smed, der i sidste halvdel af 1600-tallet boede i Vejlbj, hed Rasmus Abild. Hans første kone er ubekendt, der var to børn i det ægteskab. Hans anden kone hed Maren Knudsdatter, de havde fem børn. Da smeden døde i 1718, efterlod han sig Maren og børnene Peder f. ca. 1698, Dorthe f. ca. 1701, Karen f. ca. 1707, Mette f. ca. 1708, Anne f. ca. 1711, Edel f. ca. 1713 og Knud f. ca. 1718.

Samtidig med smeden boede der en fæstebonde i gård nr. 5 ved navn Jens Olufsen og hans kone Inger Nielsdatter. De havde en søn Niels Jensen f. ca. 1717 og en datter Ane Jensdatter f. ca. 1720.

Den 16. juli 1742 overtager Niels Jensen fæstet af Marselisborgs part af nr. 5 efter faderens død. Gårdens hartkorn var 1 td. 1 skp. 3 fdk. 1 ½ alb. Han fæster det »for sin livs tid imod at han i rette tider betaler de kongelige ordinære og extra ordinære contributioner (skatter), som nu ere eller herefter er påbudne, samt til Marselisborgs ejer ved hvert års Mortenstider betaler for hoveri

og landgildeafgift accorderede 4 rdl.« Hoveriet er altså afløst af et pengebeløb.

Han forpligter sig til at betale sine skatter. Dem er godsejeren nemlig ansvarlig for og må selv betale, hvis bonden ikke kan. Yderligere forpligter han sig til at være godsejeren »hørig og lydig«. Han var personlig underlagt godsejerens myndighed på flere områder.

»Til indfæstning har han ej betalt noget«. Indfæstning er det beløb, en bonde skulle betale for at overtage en gård. Det blev ofte ordnet således, at bonden slap for at betale mod f.eks. at istandsætte den gård, han overtog.

Langt de fleste bønder var hoveripligtige, men der var steder, hvor bonden boede for langt fra godset til at kunne arbejde der. Disse bønder betalte i stedet hoveripenge.

Niels Jensen blev ca. 1745 gift med smedens yngste datter Edel. Han kalder sig derefter Niels Jensen Abild efter sin svigerfar, måske fordi den mand, der bliver gift med hans søster Ane, også hedder Niels Jensen. Han kalder sig Niels Jensen Olufsen efter sin svigerfar. Edel og Niels får fem børn, tre sønner og to døtre: Rasmus f. ca. 1740, Jens f. ca. 1747, Laurs f. ca. 1748, Inger f. ca. 1750 og Anne f. ca. 1752. Edels mor, Maren Knudsdatter, bor hos dem. Hun dør i 1763, 87 år gammel.

Den 17. januar 1768 overtager næstældste søn Jens Nielsen Abild, på grund af faderens svaghed og alderdom, fæstet på gård nr. 5 på samme betingelser som faderen, dog må han betale 10 rdl. i indfæstning. Moderen Edel dør og bliver begravet 9. maj 1773. Jens gifter sig 7. februar 1775 med Anna Nielsdatter Lyng, datter af Niels Lyng og Kirsten Ovesdatter. Hun dør 16. august

1786. De får ingen børn. Derefter gifter Jens sig med Edle Hansdatter. De får tre børn:

Anne, døbt 24. august 1788 (bliver gift med Søren Pedersen Hjortshøj, døbt 18. juni 1785).

Niels, døbt 3. oktober 1790 (bliver gift med Ane Nielsdatter Bomholt, døbt 16. marts 1794).

Hans, døbt 23. november 1794 (bliver gift med Kirsten Nielsdatter, døbt 10. november 1805).

Faderen Niels Jensen Abild bor der som aftægtsmand til sin død. Han bliver begravet 21. marts 1790, 74 år gammel.

Den 24. juni 1807 får Jens Nielsen Abild skøde på gård nr. 5 for 525 rdl. Derefter flytter han til en anden gård i byen matr. nr. 25.

Laurs, den yngste søn, overtager fæstet af matr. nr. 1 i Lystrup og gifter sig med enken der, Maren Pedersdatter. Hun har været gift to gange før.

Den yngste datter Anne bliver i 1775 gift med Jacob Eskildsen i gård nr. 25, matr. nr. 37. Hun dør i 1783 uden at efterlade sig efterkommere. (Se næste side)

I markbogen 1683 står der om byen: »Weyelbye Sogn og Bye haver fire Marker, først en liden Vang kaldet Kayes Vang, er aarlig indhegnet og bliver saaget paa nogle Steder, Resten bruges til Tyrebed (græsning) formedelst dens Udygtigheds Skyld, de andre saaes hver i tvende Aar og hviler de 3de Aar«.

Et andet sted står der, at Møndenvang var fælled, hvilket vil sige, at den henlås til græsning for byens kvæg. Endvidere står der, at Ellevang var rugvang, Skovvang må så have været bygvang.

Der var trevangs brug i Vejlbj, de to dyrkede var bygvang og rugvang, medens den

trede, brakvängen, hvilede. Man skiftede så vidt muligt med de tre vange hvert år. Brakmarken fik lov til at ligge udyrket, så jorden ikke blev alt for udpint. Der voksede dog som regel græs på den, så kørerne kunne gå der.

Men der var agre, der ikke kunne nøjes med et års hvile. De kunne så tilsåes et år med byg, næste år med havre, hvorefter jorden hvilede i tre år. Andre agre dyrkede man i mere end to år. Men så fik agrene til gengæld længere hvile. Først blev ageren gødet, så pløjet, derefter behandlet med en harve. Der blev håndsået, og til sidst indhegnede man de dyrkede arealer, så de kreaturer, der gik på græs, ikke skulle ødelægge afgrøden. Derpå ventede man på høstens resultater, der sjældent var ret store.

Når høsten var overstået, og kornet kørt hjem, åbnede man leddet i gærderne, så byens kreaturer kunne komme ind på marken og nyde godt af det græs og ukrudt, der var mellem stubbene. Man sagde, at man »opgav ævred«.

De første oplysninger om kreaturerne i Vejlbj er fra 1682 i forbindelse med en kvægskat. Der siges ikke noget om den enkelte bondes kreaturer, kun for hele sognet. Der var 344 heste, køer og stude, 39 foler, 50 ungnød, 127 får, lam og svin samt 13 bistokke. Der står ikke noget om høns. De har dog været kendt i Danmark helt fra jernalderen. Men man tog sig ikke så meget af hønsene, de måtte selv sørge for at skaffe sig føden. De holdt sig nær menneskene og boede mange steder i stuehuset om natten.

Fra 1696 er der en oplysning fra fem gårde, der hørte under ryttergodset. Det er gammel nr. 3, 20, 21, 28 og 30. Disse gårde er tilsammen på ca. 27 ½ td. hartkorn og

1 hus (Marselisborg gods)			1 fæstegård (Marselisborg gods)	
Smed Rasmus Abild ? - 1718		Maren Knudsdatter 1676 - 1763	Fæstebonde Jens Olufsen ? - før 1742	
Edel Rasmusdatter 1713 - 1773		Niels Jensen 1717 - 1790	overtaget fæstet af Marselisborg part af nr. 5, 1742	
Overtager fæstet af gård nr. 28 matr. nr. 19	Overtager fæstet af gård nr. 5 i 1768	Overtager fæstet af matr. nr. 1 i Lystrup	Gård nr. 3 matr. 18	Gård nr. 25 matr. 37
Rasmus Nielsen Abild 1746-1809 (sk. 1776) Kirsten P.d. Willads 1837-1813	Jens Nielsen Abild 1747-1818 (skøde 1807)	Laurs Nielsen Abild 1748-1817 (skøde 1848 datters.)	Inger Nielsd. Abild 1750-1811 Jens Pedersen 1737-1797 (sk. 1773)	Anna Nielsd. Abild 1752-1783 Ole Ovesen Ingen efterkommere
Jens Rasmussen Abild 1775-1840 (sk. 1810) Ane Kir.Jørgensd. Kaa 1784-1862	Niels Rasmussen Abild 1784-1861	Niels Jensen Abild → 1783-1811 (sk. 1803) Kirsten Laursdatter 1779-1848	Niels Jensen Abild → 1783-1811 (sk. 1803) Kirsten Laursdatter 1779-1848	Søren Jensen Abild 1786-1852 (sk. 1811) Maren Laursdatter 1775-1847
Kirsten Jens. Abild 1813-1887 Niels Pedersen Just 1796-1858 (sk. 1838) Peder Nielsen Hjortshøj 1822-1892 (sk. 1868)	Ole Ovesen Abild 1828-1897	Edel Nielsd. Abild 1804-1885 Niels Rasmussen Abild 1784-1861 (sk. 1827) Kirsten Nielsd. Abild 1828-1922	Edel Nielsd. Abild 1804-1885 Niels Rasmussen Abild 1784-1861 (sk. 1827) Kirsten Nielsd. Abild 1828-1922	
INGEN BØRN		Ole Ovesen Abild 1828-1897 (sk. 1852)	Ole Ovesen Abild 1828-1897 (sk. 1852)	
Niels Abild 1863-1942 (sk. 1887) Marianne Nielsen 1866-1931		Niels Abild 1863-1942	Peder Hjortshøj Abild 1871-1897 (sk. 1896)	Inger Ovesen Abild 1853-1929 Jens Pedersen 1852-1931 (sk. 1897)
Niels Abild overtager gården efter sin fars søster.				

sk. = skøde

havde i alt 30 bæster, 10 stude, 21 køer, 9 ungnød og 42 får. Om vinteren, når der på grund af det lave høstudbytte var knaphed på foder, var både heste og køer magre og forsultne, så om foråret, når de skulle på græs, kunne de næppe rejse sig i stalden.

På nogle gårde kunne det knibe med at få mælk og smør til egen husholdning, fordi køerne blev golde af det dårlige foder.

Det var først, da roedyrkningen rigtig kom i gang, at forholdene blev bedre for husdyrene. De fik derved et nødvendigt tilskud til den traditionelle føde af halm, hør og vand.

I hver dansk landsby af nogenlunde størrelse går man ud fra, at bønderne har været fælles om en bytyr, og man kan vel også regne med det for Vejlbys vedkommende, da en del af marken har været udlagt som tyrebed, hvor tyren har gået på græs om sommeren. Tyren overvintrede på skift i gårdene.

I folketællingen 1787 er nævnt en hyrde. Han skulle passe byens kreaturer, passe på at dyrene ikke brød gennem gærderne og ødelagde kornet, og han skulle samtidig holde øje med, at ingen fremmede kreaturer kom ind i vangen. Man havde ofte en særlig hyrde for svinene, der var de værste til at bryde gærderne, og ligeledes havde man en særlig hyrde til fårene. Undertiden var en lille pige fæstet for at passe gæssene.

Der var mange ting i landsbyen, man var fælles om. Jorden og tyren. Smeden og hyrden ligeledes, da de oftest var ansat af bønderne i fællesskab.

Fællesskabet var en slags forsikring ved f.eks. sygdom og ildebrand, hvor man havde pligt til at hjælpe den, der var kommet til skade eller havde hjælp behov. Til at holde

styr på hele dette fællesskab havde man et bylav, der bestod af gårdmændene med en oldermand som leder. Dette hverv gik som regel på skift mellem gårdmændene, og embedsperioden var almindeligvis et år. Kvinder blev ikke oldermænd. De mødte sjældent på bystævnet, og skete det, var det i reglen fordi deres mænd havde fået forfald. Det hændte dog, at en sad enke i flere år på en gård, og så havde hun lov til at deltage, men valgte sikkert at sende sin søn eller en karl.

Hver landsby havde sine love, regler og traditioner, men vedtægterne for Vejlbys findes desværre ikke. Bylavets møder blev holdt hos oldermanden eller på en åben plads midt i byen, ofte lige uden for smedien. Oldermanden opbevarede byvedtægten og indkaldte til møder, hvor man drøftede byens fælles anliggender. Driften af jorden skulle tilrettelægges grundigt, så man ikke kom på tværs af hinanden, og havde en i byen forbrudt sig på en eller anden måde, blev sagen afgjort her.

Oldermanden måtte sørge for, at markfreden blev opretholdt ved eftersyn af hegn og kvægfolde. Han skulle også se efter, at bytyren blev godt passet, hvor den var på stald. Men fællesskab var der overalt bønderne imellem og inden for familien. Børn, unge og gamle arbejdede, spiste og boede sammen.

Eksempler på køb til selveje

Den 24. marts 1773: »Underskrevne Rasmus Jacobsen tilstår herved at have solgt og afhændet den af mig efter skøde af 19. april 1769 tilhørende anparts selvejergaards eien- dom og grund nr. 3 i bemeldte Weilbye, som jeg efter fæstebrev af 10. november 1767 selv

Abildgaard, matr. nr. 19, ca. 1962.

i fæste havde, ansat efter den nye matricul for hartkorn ager og eng 3 td. 2 skp. 1 fdk. med alt, hvad dertil med rette tilligger, til min kiære stiftsøn Jens Pedersen«. Der er ikke nævnt nogen pris, men Rasmus Jacobsen gav selv 550 rdl. for gården i 1769.

I 1773 sad Kirsten Pedersdatter Villads, f. ca. 1737, enke efter fæstebonden Jens Lassen i gård nr. 28 med to børn. Den ældste søn fra gård nr. 5, Rasmus Nielsen Abild, gifter sig med enken og overtager fæstet af gården. De får seks børn, hvoraf de to dør kun nogle måneder gamle: Jens døbt 9. juli 1775, Edel døbt 1. marts 1778, Peder døbt 17. december 1780 og Niels døbt 5. september 1784. På Marienborg på Møn underskriver 26. april 1776 Magnus de Bering-schiold »til fæstebonden Rasmus Nielsen Abild i Weilbye på den af hannem sammesteds beboede gård matriculeret under no. 28 for hartkorn ager og eng 5 td. 2 skp. 2

fdk. 2 ½ alb. med dertil hørende bygninger, besætning og herlighed for 610 Rigsdaler Dansk Courant, hvoraf han forhen har svaret i årlig landgilde 22 rdl.«

Men samtidig med købet af gården bliver der udstedt en panteobligation på 600 rdl. af »Aarhus Stifts christelige Enkekasse«s midler, som stiftsprovst og sognepræst til domkirken P.E. Monrad åbenbart forvalter.

Der står ikke noget om, hvordan gælden skal afdrages, men der er nævnt 4 mark årlig rente, som skal betales ved hvert års Viborg Snapsting den 26. april. Til sikkerhed for betaling har han formået sin mors broder (smedens yngste søn) hr. Knud Abel, borger og købmand i Århus at cautionere for gælden. Det var meget tidlige selvejerløb. De fleste fandt sted efter udskiftningen og meget senere. Obligationen fortæller, at der ikke har været ret mange penge at købe gård for, men dog er gælden slettet efter fire år,

men hvordan de ellers har haft det rent økonomisk, siger kilderne ikke noget om.

Man fandt efterhånden ud af, at det ikke var særlig praktisk at dyrke jorden i fællesskab. Den enkelte bonde skulle have sin jord samlet ved gården. Byens marker skulle måles op, takseres og deles. Der skulle afstikkes nye veje og sættes masser af hegn. Byen skulle udskiftes. For at det kunne blive en god udskiftning, kunne det være nødvendigt, at nogle af gårdene i landsbyen blev flyttet ud på marken.

Det blev en stor udfordring for bonden. Han kendte nu grænserne for sin egen jord og kunne så og høste, når han ville. Hvis han var dygtig, kunne han få større udbytte af sin jord.

I Vejlbj blev byens mark udskiftet i 1781. Det var dog kun agerjorden, engene og mosen, der blev udskiftet. De udyrkede arealer ved stranden og overdrevet forblev i fællesskab. Gårdene i byen blev ikke udflyttet. Man klarede sig med stjerneudskiftningen, der gav de enkelte gårde lange smalle lodder, der gik fra gården og ud til nabobyens skel eller til overdrevet. Bønderne i Vejlbj ville ikke væk fra det trygge fællesskab i landsbyen.

Slægten på gård nr. 28, matr. nr. 19

Selvejrbonden Rasmus Nielsen Abild dør og bliver begravet 26. juni 1809. Den 24. juli 1809 kommer skifteforvalteren og herredsfogeden fra Århus for at registrere og vurdere boet til deling mellem enken og deres fælles børn.

Den ældste søn Jens er fraværende, han er soldat og ligger i Holsten. På hans vegne er børnenes farbror og nærmeste frænde Laurs Nielsen Abild af Lystrup tilstede.

Efter alle tilstedeværendes ønske får moderen indtil videre lov til at beholde boet uskiftet og udelt. Om denne gårds udseende og indretning vides ikke noget ud over en udtalelse af pastor C.V. Hertel fra 1810: »Paa 400 aar var den kaldets præstegaard, indbyggt med de to længer til kirkegaardsmuren, på hvis midte præsten havde en dør til kirkegården til præstens egen afbetjening for at lette ham den ubetydelige omvej til kirkens søndre side, hvor vaabehuset er«. På matrikelkortet ser den ud til at være trelænget.

I januar 1810 får sønnen Jens (f. 1775) skøde på sin fødegård, og samme år bliver han i Blegind gift med Ane Kirstine Jørgensdatter Kaa, f. ca. 1787.

Om de øvrige søskende kan oplyses:

Edel (f. 1778) bliver i 1800 gift med Ole Ovesen fra matr. nr. 4, søn af Ove Olesen og Karen Jørgensdatter.

Peder (f. 1780) bliver 1813 gift med Birthe Pedersdatter Just, datter af Peder Jensen Just og Boel Laursdatter i matr. nr. 17, og får denne gård efter svigerfaderen.

Niels (f. 1784) bliver 1827 gift med Edel Nielsdatter, der er ældste datter af hans afdøde fætter i nabogården nr. 3 matr. nr. 18.

Jens Rasmussen Abild og Ane Kirstine, der blev på gården, får 11 børn, to dør som små, og to som h.h.v. 16 og 20 årige.

Af de syv, der levede, var seks sønner og en datter:

Rasmus Jensen Abild, døbt 3. maj 1811, gift 1838 med Ane Marie Jensdatter, datter af Jens Pedersen Kaalby og Inger Rasmusdatter i matr. nr. 11.

Jørgen Jensen Kaa, f. 4. februar 1816, gift 1840 med Maren Nielsdatter Bomholt, d.

af Niels Bomholt og Ane Nielsdatter, køber Skejby Østergaard, matr. nr. 13.

Michel Jensen Kaa, f. 15. september 1817, gift 1845 med Ane Marie Pedersdatter, d. af Peder Laursen og Mette Laursdatter i matr. nr. 151.

Jens Lassen Jensen, f. 31. december 1824, gift 1851 med Maren Jensdatter Christensdatter, d. af Christen Michelsen og Birthe Nielsdatter Bomholt i matr. nr. 12.

Christen Jensen, f. 1. januar 1827, gift 1846 med Christiane Rasmusdatter, d. af Rasmus Christensen Moss og Mette Thomasdatter i matr. nr. 16.

Ole Ovesen, f. 22 november 1828, gift 1852 med sin kusine Kirsten fra gård nr. 3, matr. nr. 18.

Kirsten Jensdatter, f. 7. februar 1813, gift

først med Niels P. Just i 1835, søn af Peder Jensen Just og Boel Laursdatter. Han dør 1859, hvorefter hun gifter sig med Peder Nielsen Hjortshøj, s. af Niels Pedersen Hjortshøj og Dorthe Nielsdatter Bomholt. Da alle Kirstens brødre gifter sig til andre gårde, bliver det hende, der overtager fødegården.

Slægten på gård nr. 3, matr. nr. 18

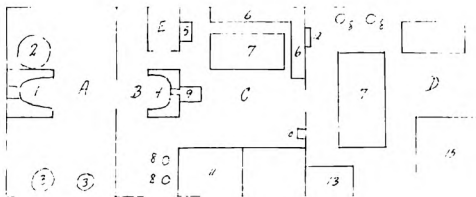
Ungkarl og gårdejer Jens Pedersen (f. ca. 1739) gifter sig 3. juni 1774 med Inger Nielsdatter (f. 1750), ældste datter fra gård nr. 5. De fik syv børn, hvoraf kun fire blev voksne: Peder døbt 14. december 1777, Niels døbt 11. maj 1783, Søren døbt 8. marts 1786 og Knud døbt 11. januar 1889.

Jens Pedersen dør og bliver begravet 26. november 1797, 58 år gammel. Ved hans

Abildsminde, matr. nr. 18.

død er der skifte med gennemgang af hele gården. På matrikelkortet ser den ud til at være trelænget, hvilket også fremgår af skiftet, og det har været en bindingsværksgård med stråtag.

Gårdens stuehus med indretning og indbo

A bryggers, B køkken, C dagligstue, D øverste stue, E forstue.

1 bageovn, 2 gruekedel, 3 kar, 4 åben skorsten, 5 hængeskab, 6 bænke, 7 borde, 8 stole, 9 bilægger, 10 ur, 11 alkover, 12 pyra-

mide, (trekantet hylde), 13 skab, 14 kiste, 15 stolpeseng.

Mandagen den 18. december blev efter arvingernes anmodning foretaget lovlig registrering efter selvejer Jens Pedersen hans død i bemeldtes stervbo. Tilstede var enken Inger Nielsdatter med laugværge Rasmus Nielsen Abild, og på børnenes vegne, nemlig Peder 19 år, Niels 14 år, Søren 12 år, Knud 9 år, mødte Niels Nielsen Bomholt som nærmeste født værge, udi hvis nævntes nærværelse vurderingen blev fremmet således:

I dagligstuen:

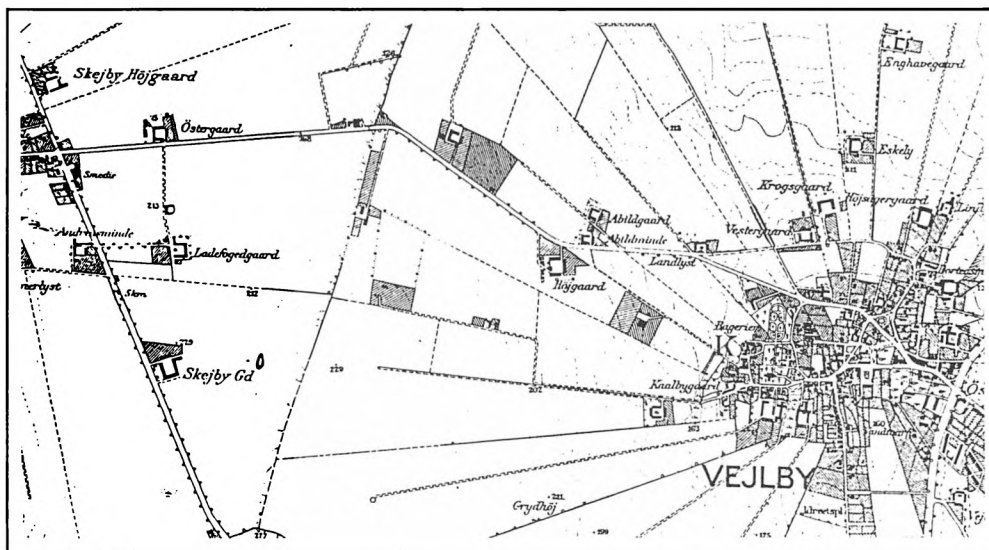
1 fyrrbord på krydsfod

2 dito bænke

1 grøn malet hængeskab med lås og nøgle

1 jernbilægger

1 træviiser

Kortudsnit Vejlbj 1875 rettet 1939.

3 træ stole.
 Udi den første alcobe seng:
 1 rød og hvid olmerdugs overdyne
 1 blå og hvid bolsters under dito
 2 bolsters hoved puder
 1 par blå lærreds lagner
 2 stk. blå taulet omhæng.
 Udi den anden dito:
 1 rød og hvid olmerdugs overdyne
 2 blå og hvide bolsters under dito
 1 rød og blå sengetæppe
 1 bolsters hovedpude med overtræk
 2 stk. blå taulet omhæng.
 Udi den øverste stue:
 1 lang fyrebord på krydsfod
 1 grønmalet stolpeseng med blå drejls om-
 hæng
 1 rød og hvid olmerdugs overdyne
 2 blå og hvide bolsters under dito
 2 dito hovedpuder med blå og hvid overtræk
 1 par hørlærreds lagner
 1 rød og blå sengetæppe
 2 træ stole
 1 blåmalet skab
 6 hørlærreds brude ? skørter
 1 pyramide
 1 fyrre dragkiste med lås og nøgel
 derudi:
 1 blå vadmels mands kiol
 1 dito trøje
 2 under dito
 2 par skindbuxer
 2 par blå strømper
 1 hat og 1 hue
 1 par hørlærreds lagner
 6 stk. tin tallerkener
 1 dito fad
 2 stager.
 I køkkenet:
 2 messing kiedler
 1 træ spand
 1 dito bøtte
 1 kiærne og 1 strippe
 1 bagtrug
 1 jern ildklemme og 1 puster
 1 jern gryde
 1 øl tønne.
 i bryggerset:
 1 kobber tre fjerdinges kedel i grue
 2 træ kar
 1 sold og 2 sold
 1 hånd quærn
 1 halm løv
 1 drifte trug.
 På loftet:
 2 træ broder?
 2 kiøller
 2 halm løv
 1 gl. stand tønne
 1 hiul bør
 2 sække.
 I huggehuset:
 2 øxer
 1 bånd kniv
 1 sav
 2 naure
 1 spegerbor, 1 hammer, 1 tang
 1 hugge- og 1 tællestol
 4 river
 1 greb og 1 skovl.
 U torsken korn
 af alle slags vurderes ikke at kunne indbrin-
 ges højere end til føde- og sædekorn.
 I stalden:
 1 rød hest 4 år
 1 sort dito 13 år
 1 sort blæsset hoppe
 1 sort dito 20 år
 1 sort mær klod 2 år

1 sort stjernet ko 9 år
2 sort dito á 8 år
1 blacket dito 4 år
1 sort dito 4 år
1 dito qvie 2 år
1 sort hjelmet studkalv 1 år.
I fårestien:
6 får
5 grise
1 gås
8 høns
1 hane.

I gaarden:
1 beslagen rejsevojn med tilbehør
1 træ dito
1 ploug med 2 jern og rebdræt
2 harver med 4 jern bul
1 brandstige
1 brandhage.
Alt vurderet til 275 rdl. 5 mk. 2 sk.

Gården bestod af hartkorn ager og eng 3 tdl. 2 skp. 1 fdk. Stuehuset er 9 fag, laden 14 fag, stald, vogn- og kohus af 8 fag 400 rdl. tilsammen 675 rdl. 5 mk. 2 sk.

I panteobligation drages fra indtægten 300 rdl.

bliver boets beholdne formue 375 rdl. 5 mk. 2 sk.

Der er mange vidnesbyrd om den tids selvforsyning. Gruokedel til vask og ølbrygning, 2 maltkøller og 1 standtønde til øl. De har selv malet melet og sigtet det (håndkværn og sold). Der blev bagt brød (bagebrug) og kærnet smør (kærne). Der har været et åbent ildsted, åbenbart med ophæng til gryder, da der ikke er nævnt nogen trefod.

Dagligstuen var både opholdsrum, spise-

stue og soveværelse med langbord og bænke. Man har sikkert spist af fælles fad. Tintallerkernerne er låst ned i en kiste.

Der har været en bilæggerovn (lukket kakkelovn, man kunne lægge brænde i fra et tilstødende rum med et åbent ildsted) og to alkovesenge.

Ved folketællingen i 1787 boede der på gården: manden, konen, deres fire børn, en tjenestekarl og en pige. Der har ikke været megen plads, hvis alle har skullet sove i dette rum.

Der var ikke mange møbler i den øverste stue. Stolpesengen har været gæsteseng, men hele møblementet virker sparsomt. Et ur havde de og et hængeskab med lås og nøgle. Der er ikke omtalt nogen væv. Det kan måske skyldes, at det var kvindens egen, på samme måde som det kun er mandens tøj i kisten, der nævnes, selv om den afdødes garderobe ikke er særlig imponerende.

I huggehuset er der de nødvendige ting til reparation af bygninger og redskaber.

Der er forholdsvis mange heste, sikkert på grund af den tunge plov. Sammenlignet med senere tider er fem køer ikke meget, men det skyldes måske den dårlige avl. Fra de seks får har de uld til eget forbrug. Fem grise er mange, men det kan måske være til salg i Århus. Det kan næppe være til juleslagtning så sent som den 18. december.

Af avlen var der kun til føde- og sædekorn. Der kan jo være solgt noget, for at det ikke skulle indgå i skiftet, ellers er det selvforsyning, hvor man så har brugt egen avl til sædekorn. Der er ingen formue, men et lån i gården i form af en panteobligation på 300 rdl. Sammenlignet med den oprindelige købesum på 550 rdl., der formodentlig er uden

indbo, i 1769, er gårdens hele værdi nu i 1797 ikke ret stor.

Ved folketællingen i 1801 sidder Inger Nielsdatter som gårdmandsenke med sønnerne Niels 17 år, Søren 14 år, Knud 11 år samt en tjenestepige. Den ældste søn, Peder, er sikkert kommet ud at tjene. Der vides i det hele taget ikke ret meget om ham.

Den 25. februar 1804 bliver Niels (f. 1783) trolovet i Vejlbj med Kirsten Laursdatter og 30. marts copuleret (viet) i Egå kirke. Hun er datter af Lars Andersen og Maren Sørensdatter Hjortshøj i Elsted.

Omtrent samtidig overtager Niels sin fødegård. Han og Kirsten får tre døtre: Edel døbt 10. juni 1804, Inger døbt 30. marts 1806 og Maren døbt 30. september 1810. Kirsten bliver enke meget tidligt, da Niels dør allerede den 4. oktober 1811.

I skiftet efter Niels bliver indboet i gården vurderet til 600 rdl. »Besætning og gårdsredskaber blev af alle erklærede, at bæster og kiør var meget mådelige og gamle« ansat til 1000 rdl. »Gården med sit tilliggende hartkorn, der er meget mådelig, efter alles erklæring ansat til 1.800 rdl.«

Gårdens værdi er steget meget fra 1797 til 1811, men man får indtryk af en lidt fattig gård med »gammel og mådelig« besætning.

Der er stadig en obligation på 300 rdl., foruden at enken anmeldte at være skyldig til hendes broder Søren Laursen i Elsted 500 rdl. Enken tilbød at udrede skifteomkostningerne uden afdrag i børnenes arv, så de beholder fulde 1.200 rdl. til deling. Dog bad enken om, at børnenes arv måtte blive stående i stervboet (dødsboet). Det blev tillige bestemt, at enken beholder renterne, til børnene er fyldt 18 år eller er blevet gift. Desuden tilbød enken, at hun »af kiærlighed til

sine børn ville tillægge dem hver en seng med klæder, der skal bestå af tre dyner, tre puder, tre par hørlærreds og tre par blårlærreds lagner, eller i dets sted, om børnene hellere synes så, når de bliver myndige, hver 200 rdl. samt hver af dem en god dragkiste og en klædeskiste eller i dets sted hver 60 rdl., med hvilket enkens tilbud man var fornøjet«.

Niels' yngre broder Knud var også død, og den sidste broder Søren (f. 1786) var 26. juli 1808 blevet gift med Maren Laursdatter, datter af Laurs Sørensen og Anne Pedersdatter i Vejlbj. Søren overtog gården efter broderens tidlige død.

Søren og Maren får seks børn, hvoraf kun tre lever:

Jens døbt 12. september 1810, bliver gift med Anne Pedersdatter fra Vorre. Inger døbt 8. december 1811, bliver gift med Niels Nielsen Knudsen i Vejlbj Østergaard, søn af Niels Nielsen Bomholt og Maren Jensdatter. Ane Marie døbt 2. februar 1816, bliver gift med Laurs Pedersen Just, søn af Peder Jensen Just og Boel Laursdatter.

Det synes mest korrekt at slutte beretningen om gårdene her. Meningen var ellers at beskrive dem til år 1900. På slægtstavlen kan man nok alligevel følge slægtens videre gang og de enkelte grenes nære tilknytning til hinanden.

Fund af nyt kildemateriale i Viborg, som tiden ikke har tilladt at studere nærmere, kunne måske fortælle mere – ikke om slægtens ejerforhold på gårdene – men måske om, hvordan de levede, hvordan de havde det, hvordan deres indbyrdes forhold var. Der var meget mere, man gerne ville vide om fortiden, og jo mere man leder, des mere kan man være heldig at finde, som kan belyse forholdene om vore slægter.

Det interessante ved gårdene matr. nr. 18 og 19 er familieforholdene. I 1776 er en søster og en broder gift ind i gårdene, og i 1900 er det også en søster og broder, der bor der, og stadig er det de to samme familier, det drejer sig om.

Kilder:

Kirkebøger: Vejlbj fra 1758
Folketællingslister 1787, 1801 m.fl.
Skifteprotokoller for Galten, Houlbjerg, Hasle og Vester Lisbjerg herreder
Skøde- & Panteprotokoller for Galten, Houlbjerg, Hasle, V. Lisbjerg herreder
Fæstebreve fra Marselisborg godsarkiv
Utrykte slægtstavler udarbejdet af Carl v. de Reche
Bykort (matrikelkort) 1816 fra Vejlbj
Slægtstavle
Mundtlige beretninger
Realregistre.

Min livserindring

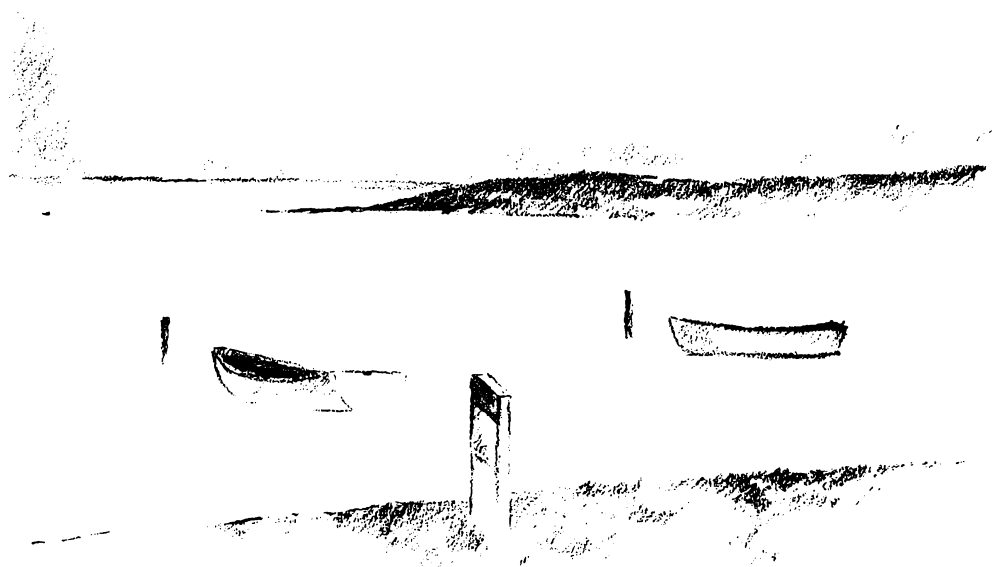
af Anders Jensen

Jeg er født den 30. marts 1880 i Ørting Østergaard, som har været i slægtens eje i flere generationer. Min far hed Jens Pedersen. Min mor, Maren Pedersen, er født Mikkelsen og stammer fra gården Rusland i Hundslund sogn.

Min første erindring er fra omkring 2 års alderen, da jeg faldt i Hulgaardsdammen, og skrædder Mikkelsen kom og fiskede mig

op. Måske husker jeg dog kun, at det er blevet fortalt.

Det første juletræ, jeg så, var hos vor købmand. Hjemme havde vi spist vor juleaftensmåltid, som altid var oksekødsuppe, og her var høstmanden og hans kone og gamle Kirsten fra Hulgaardshuset altid sikre gæster. Gildesbordet var hentet ned fra loftet. Vi var mange søskende, så der var fuldt

Fra dæmningen til Alrø.

hus i folkestuen. Det var ikke skik hos os med juletræ, og så fik jeg alligevel et juletræ at se. Jeg var som den yngste med min mor hos købmanden, som selv havde børn på min alder, og vi vidste, at købmanden havde juletræ. Forventningen kan hos et barn næsten være større end selve synet. Jeg husker tydeligt den spænding, vi børn stod i ude i butikken, til døren gik op, og vi kom ind til det strålende juletræ.

Tiden gik. Jeg blev syv år og skulle i skole. Ørting skole var gammel med lange 8 mands borde med blækhuse. En dreng er jo nysgerig. Jeg undersøgte et af disse blækhuse. Det skulle jeg ikke have gjort, men det er medvirkende til, at jeg husker min første skoledag. Lærer Maarsing var en ældre mand. Han havde en hjælpelærer Madsen, som vi drenge havde den største respekt for, men vi holdt meget af ham. Han var tit med os på legepladsen i frikvarteret. Efter tre år kom han til Falling, senere til Aalstrup som førstelærer. Jeg glemmer ham aldrig.

Den gamle skole blev afløst af en ny med en ny lærer, men en anden ting husker jeg fra min skoletid. Der blev oprettet en friskole i en nabogård til mit hjem. Vi traf ofte børnene fra friskolen, og vi blev inviteret, når der blev holdt fest i friskolen. Der blev sagt, at de lærte for lidt i friskolen. Det har jeg tit tænkt på siden hen i livet, men jeg har aldrig set, at friskolens folk stod tilbage i livets gerning, synes i mange tilfælde at spore det modsatte.

Sidst i 80'erne og først i 90'erne i forrige århundrede under den daværende landbrugskrise var det friskolens folk, der gik foran med det nye, som groede frem. Jeg kunne nævne mange i Hads herred.

Fra mit 7. år husker jeg branden i Falling.

Der brændte en gård og flere huse, men det fik jeg siden god underretning om. Min senere hustru var fire år dengang, og det var hendes hjem, der brændte. Tiden frem er jo altid skjult, man ved ikke, hvad den vil bringe.

Min lyst til skolen var ikke særlig stor. Da jeg var 10 år, gik jeg i skole to halve dage om ugen i sommertiden og fire hele dage om vinteren. Samtidig var der arbejde derhjemme, der skulle passes. Den sidste vinter, jeg gik i skole og samtidig til præst, var der megen sygdom i mit hjem, og jeg var sjældent i skole. Det passede mig godt. Jeg ville gerne i kostalden, både når der skulle malkes og fodres. Men mors sygdom pinte. Hun var langt ude. Så længe der er liv, er der håb, og liv og håb sejrede. Mor spiste til middag sammen med os på min konfirmationsdag efter et meget langt sygeleje.

Nu begyndte et nyt afsnit af mit liv, men egentlig ingen forandring, og det kan vel siges at være en lykke. Ørting Østergaarde med omliggende udflyttergårde var for mig dengang et lille samfund for sig. Vi var mange jævnaldrende. Pigerne begyndte at kalde os drenge »småkol«, og det tog vi ikke fornærmeligt op. Vi kom meget sammen om aftenen, og da gik tiden lystigt med sang og dans i storstuen. Vi var nogle drenge, der begyndte at gå til Falling til gymnastik – efterhånden både drenge og karle, og sådan gled jeg så småt over i det, vi kalder ungdommen. Særlig mod på dans havde jeg ikke dengang. Siden ville jeg gerne med.

Min ældste broder overtog min fødegård, og jeg kom ud at tjene, havde vældig mod på arbejde og søgte plads hos Jens Knudsen Nielsen i Ørting Mosegaard. »Hvor gammel er du?« spurgte han. »16 år!« Jeg skulle

være enekar. Gården var på 50 tdr. land, hvoraf en del mose, og så skulle der køres brænde til teglværket. Der var nok at se til, så de 16 år var ikke så godt. »Men jeg bliver 17 inden maj!« Jeg blev fæstet for 150 kr. for et år, og det har jeg aldrig fortrudt.

Jens Knudsens lyse sind og tro på det gode i livet, hans friske mod på arbejdet, altid på livet løs, var hvad der passede mig.

Jeg var glad ved dem, og de ved mig.

Engang, Jens Knudsen var syg, blev jeg kaldt ind til ham. Jeg skulle køre med hans far til Odder og købe smågrise, og jeg fik penge at betale med. Opgaven syntes let. Hans far var jo med og ordnede jo nok handelen. Men jeg blev klar over, at skulle vi have grise med hjem, skulle jeg handle. Jeg var glad for, at det blev mig betroet.

Engang kørte jeg til mølle med to unge heste for. De løb fra mig, og vognen blev noget beskadiget. Jeg var ikke glad ved den situation. Næste gang, de unge heste skulle for, blev jeg betroet at køre dem. De rendte ikke fra mig siden.

Stine overvågede altid, om natten brugtes til søvn eller til, hvad ungdom ellers kan finde på. Jeg tror, det var umuligt at lukke stalddøren op, uden at Stine kunne høre det, og skete det efter almindelig sengetid, fik man det nøjagtige klokkeslet at vide dagen efter. Hun mente det godt. Hun havde ikke sin mands lyse syn på tilværelsen. Hun var en stille og god madmoder. Jens Knudsen kunne godt give gode råd. Engang sagde han: »Du skal se at få en dygtig kone. Det er ikke lige meget, om en middagsmad koster 2 eller 4 kroner. Når den til 2 er lige så god og velsmagende som den til 4, så er hun rigtig!«

Jens Knudsen besøgte os senere, da vi boede på Alrø, og da sagde han: »Hvis du kan

holde dine sager i orden lige så godt som din kone, så skal det nok gå!« Her vil jeg med det samme bemærke, at jeg var lige så heldig med valg af min hjertenskær som han. Hans var svagelig og så undertiden mørkt på tilværelsen, min så lyst og var fuld af energi og arbejdslyst, ja, utrættelig, og det har også gået os godt, ja, vi har uendelig meget at takke hinanden for.

Lidt om arbejdet hos Jens Knudsen. Om sommeren havde vi en dreng til at passe køerne, om vinteren ingen. I slet og høst havde vi hjælp til arbejdet. Der gik vel 14 dage med høet. Der var meget at komme over med en le, og ind imellem måtte vi køre tørv og kul til teglværket. Kullene skulle vi hente i Odder. Høstarbejdet dengang var ikke som nu. Det gik dag ud og dag ind med mejered og krat – og siden med indkørsel. Det kunne give trætte lemmer, men ved aften var det alligevel rart at høre naboens karl, hvor langt de var kommet. Roearrealerne var ikke så store dengang. Pløjningen var jeg mest ene om, og så kom vinteren med tærskning, mest med maskine med hesteomgang, men når der skulle laves langhalm, måtte vi bruge plejlen.

Disse to år i min første plads har siden stået for mig i en særlig glans. I 1899 kunne jeg komme på session og havde derfor ikke plads for et helt år, og da min broder skulle bygge to huse den sommer, ville han gerne have mig hjem. Dengang måtte man selv hente alle materialer, så der var nok at gøre. Der skulle lægges lergulv i en lang kørelade. Der skulle mange læs til. Det skulle stampes og drives sammen, så det blev fast at køre på. Begge huse blev tækket med strå.

Den dag, vi rejste tømmeret, skete der en ulykke, som nemt kunne have kostet et men-

neskeliv. En tømrersvend, som arbejdede oppe i spærværket, tabte en økse, som ramte en murer i hovedet. Jeg måtte omgående spænde for og køre ham til læge i Hundslund. Mureren, Just fra Svinballe, gik det nu ikke så galt, som det så ud til. Lægen påbød mig at køre ham hjem, men det ville han ikke have mig til. Han ville hellere komme gående end kørende, han havde jo konen derhjemme. Det varede ikke mange dage, før han kom igen. Just og jeg har haft mange fornøjelige arbejdstimer sammen.

Efter høst kom jeg på session og blev taget til dragon. Jeg skulle stille 6. marts og gøre tjeneste i 18 måneder. Vinteren før jeg skulle møde, var hver aften optaget. Aftenskole i Ørting to aftener om ugen, gymnastik to aftener og sang én aften i Falling forsamlingshus. Gymnastikken var jeg særlig interesseret i. Den ville jeg få brug for i min soldatertid. Den 6. marts oprandt, og det

Anders Jensen som dragon i Århus.

var rigtig mit ønske at aftjene min værnepligt som dragon, så det var med glæde, jeg meldte mig ved 3. dragonregiment i Århus. Det blev en hård overgang fra varme dyner til halmmadras og tæpper, og der var streng frost. Næsten halvdelen kom på sygehus med forkølelse. Jeg klarede mig. Det raske soldaterliv tiltalte mig. Det med hestene gav altid afveksling, og det med »aldrig først, aldrig sidst« havde jeg nemt ved at klare. Det er jo godt kammeratskab.

I skoletiden fik vi morgenkaffe og middagsmad, resten måtte vi selv sørge for. Efter skoletiden fik vi 65 øre om dagen og et 8 punnds brød hver femte dag på egen kost. I Banegårdsgade 6 var der et spisehus, hvor vi kunne få fuld kost for 60 øre om dagen og aflevering af vort brød. Så var føden klar.

Vi fik i skoletiden lange formaninger og strenge instrukser, så man var næsten belavet på at ryge i spjældet med det samme, men det gik ikke så galt. Skoletiden varede fire måneder og var den sværeste tid. Derefter blev vi fordelt til eskadronerne og blandet op med det gamle mandskab. Så begyndte et friere soldaterliv med øvelser på Skejby mark og skarpskydning på Egå Fed. Samme efterår var der en stor manøvre. Nogle måtte blive hjemme for at holde vagt. Det ville have været en stor skuffelse, hvis jeg var kommet på det hold.

Det gamle mandskab blev hjemsendt, og så begyndte vinteren med meget at bestille, 2-3 heste til hver mand, på ridebanen om formiddagen med opsadling, i ridehuset om eftermiddagen på bar hest. Det var et raskt liv. Vinteren gik hurtigt. Jeg fik bestillingen som fodermester og dermed nøglen til havrebeholdningen og delte korn ud til hver en-

kelt hest. Til gengæld havde jeg kun min egen hest at holde.

Mere end én gang var jeg første mand ude af stalddøren, når der var hurtig udrykning. Det var fri resten af timen. Jeg har også mange gange fået en halv fritime, når vi var til gymnastik, og T.S. Pedersen kom med den lange støvle og satte den på træhesten: »så 6.te« eller »så tykke«. Jeg vejede dengang 80 kg. – baglæns over hesten og lade støvlen stå. Det gav en halv fritime. Den var jeg sikret. T.S. Pedersen var god. Det var for resten de fleste af befalingsmændene. Det var ikke altid let at være befalingsmand.

Vinteren gik. 6. marts nyt hold rekrutter, også deres skoletid forbi, og de blev fordelt til eskadronerne. Jeg blev som fodermester fri for eftermiddagsøvelser og havde kronede dage, som man siger. Men vi begyndte vist alle at længes efter slut på soldatertiden.

Det er altid med glæde, jeg tænker tilbage på min soldatertid. Når man gør sin pligt, er det let at være soldat. Det gav mig en god forholdsattest, som kunne have været til god nytte, hvis jeg havde søgt bort fra landbruget, som mange af kammeraterne gjorde.

Efterår 1901. Soldatertiden forbi. Mit hjem var opløst. Min far døde 1898 og mor 1901. Jeg var dog ikke henvist til fremmede. I min soldatertid havde jeg tilhold hos min svoger, Lars J. Larsen, og søster Karoline. Jeg tror aldrig jeg gik fra deres hjem uden en cigar til kaffen eller hvad søster ellers bød på. Siden kom jeg hos en anden svoger, Rasmus Mortensen og søster Maren i Falling. Det var mig så godt som et hjem. Jeg har meget at takke dem for.

Samme efterår fik jeg plads hos dyrlæge Vestergaard i Ørting i en gård med 30 tdr.

land. Jeg fik her et længe næret ønske om at passe en hingst opfyldt. Disse prægtige dyr har altid været mig en fryd for øjet. Der holdtes en stor besætning og fodredes stærkt hos dyrlægen.

Vinteren 1902-03 var jeg på Frederiksborg højskole. Vi var omkring 180 elever fra alle egne af landet. Hvordan styre så mange? Her var jo ikke de strenge regler som ved soldaterlivet. Men med Holger Begtrup som forstander og lærerne Bredsdorf, Hedegaard, Bojsen og den unge livfulde Niels Eggert og Ole Hansen gik det hele for os elever at se som af sig selv. Vi havde dog ikke været der længe, før vi var klar over, at der ikke skete noget uden Begtrups vidende, og der tåltes ingen overskridelse af livets love.

Men det var jo noget andet, jeg var rejst på højskole efter. Fik jeg noget af det? Jeg synes somme tider alt for lidt. Fik vi elever ikke nok med derfra, så var det, fordi vi ikke brugte tiden godt nok. Begtrups, Bredsdorfs og Eggerts ildnende tale kunne ingen sove fra. Jeg har den sikre tro, at livsværdien af mit højskoleophold er større, end jeg selv kan måle.

Ind i alt dette skete det betydningsfulde, at jeg blev forlovet med Kirstine Vestergaard, men denne vor forlovelsestid beholder vi for os selv. Erik Pedersen og Severine Jensen, som der senere blev et par ud af, tjente dengang hos Niels Vestergaard, Nymøllegaard, som jo allerede dengang var min tilkommende svoger, hvad han bare ikke vidste noget om. En højskolekammerat, Rasmus Nielsen fra Gylling, og jeg var en søndag derude på besøg. Vi var meget velkomne og havde en god søndag. Det var alligevel med alvorlige tanker, vi tog derfra.

Niels Vestergaards hustru lå til sengs med tuberkulose og skulle dagen efter på Vejlefjord sanatorium. De havde en lille dreng. Alt dette gav noget at tænke på, men ungdom og mod på livet slår snart de alvorlige tanker ud og lader de lyse ind. Det var ikke eneste gang, jeg var gæst på Nymøllegaard.

En højskolevinter går hurtigt. Det var tid at få plads. Jeg tog ud til Anders Larsen Hansen, Bonderup ved Frederikssund, og blev fæstet for sommeren. Det var en gård

på 70 tdr. land. Manden var ung og rask i tanke og handlemåde.

Der var 14 dage fra skolen sluttede, til jeg skulle begynde i min nye plads, så der blev tid til et smut til Jylland. Andreas Jensen fra Balle og jeg tog med nattoget fra København den 29. marts og ankom til Horsens den 30. kl. 4 om morgenen. Derefter gik vi til Falling i strålende forårsvær. Vi havde bud med til Jacob Sørensen i Kjærsgaard,

Kirken, Alro.

hvis søn også havde været på skolen, og hvor herligt, de sad netop ved morgenkaffen, og vi blev budt med. Jeg tror aldrig morgenkaffen har smagt mig bedre end dengang. Vi nåede så Falling. Det var min fødselsdag, og min søster havde en god frokost til os. Andreas fortsatte til Balle, men her i Falling var forårsarbejdet begyndt, og jeg tog fat med det samme og læssede staldgødning lige til aften.

Da jeg begyndte i min nye plads på Sjælland, var de spændt på, hvordan det ville gå med den jyde. De havde aldrig før haft en jyde som medhjælper og havde nok den opfattelse, at jyder var noget tunge i væremåde. Min opfattelse har altid været den, at når man tog en plads, skulle man indordne

sig under forholdene, hvis der da ikke blev forlangt urimeligheder. Med den indstilling falder man nemt i lave. Jeg befandt mig vel ved de raske nordsjællændere. Vi var tre karle, og Anders Larsens far var også på gården og med i arbejdet. Tiden blev ikke drysset hen, så arbejdet var stadig fra hånden.

Vi havde to foreningshingste på foder, den gamle frederiksborghingst Zarif, Sjællands bedste, men et onskabsfuldt dyr, som aldrig var i tøj, mens jeg var der, undtagen til dyrskue i Roskilde, og så en anden ung hingst, som jeg havde for sulkyen ind til skuet. Zarif gik kun forspand, og den karl, som jeg afløste, var med og førte ham. Gården blev drevet godt med en ret stor besæt-

Anders Jensens gård på Alrø.

ning efter den tid. Heste var Anders Larsens fryd. Han sagde tit: »Du skulle have et par med hjem til Jylland«.

Jorden var dejlig muldet og nem at behandle. Der blev dyrket et skifte med kartofler, som var den sikreste afgrøde. Den gav lige mange penge, enten vi avlede 50 eller 100 tdr. pr. td. land, sagde Anders Larsen. Roer blev der ikke dyrket så mange af. »Jyderne skal nu ikke bilde sig ind, at det kan betale sig at give køerne roer, når de står på græs«, sagde Anders Larsen. Fra bryggeriet i Frederikssund hentede vi mæsk hver dag. Det var et godt tilskudsfoeder til den store besætning. Vi var tre, der hed Anders, så jeg blev altid kaldt ved mit fulde navn. Anders Larsens kone var københavner, og der var to unge piger i huset og tillige en malkekone. Vi fik en god kost, men serveringen stod langt tilbage for, hvad jeg var vant til – også det vænner man sig til. Da sommeren var gået, forlod jeg Sjælland. Der var noget, der trak derovre i Jylland, ellers kunne jeg vist godt være faldet i lave med sjællænderne.

1903 tog jeg hjem til min broder i mit fødehjem. Han havde fået Syd-Hads herreds hesteavlsforenings hingst på foder. Jeg havde passet den som 2-årig hos dyrlæge Vestergaard. Den var søn af kongepremiehingsten Aldrup Munkedal, en af de bedste af sin årgang. Den hed Jens, var rød med lys manke og hale og meget flink i tøj og til mønstring. Jeg havde megen fornøjelse af at passe den. I 1904 fik den som 4-årig 1. præmie ved statsdyrskuet i Skanderborg, og jeg fik mønstringspræmie for at føre den. Jeg holdt af den kraftige jyske hingst

frem for den lette frederiksborger.

Nu var mine tanker ellers mest optaget af at stifte eget hjem. Jeg havde jo tænkt mig en rigtig gård, hvorfor ikke. Jeg har altid set lyst på tilværelsen. Men midlerne var ikke store, så det spørgsmål var præget af en vis alvor.

På Nymøllegaard var der sket det, at Niels Vestergaards hustru var død efter et langt ophold på Vejlefjord sanatorium. Berte Nielsen fra Gyllingskov, som var pige på Frederiksborg højskole, mens jeg var elev, kom og blev husbestyrerinde for Niels Vestergaard. Den 10. juni 1904 holdt de bryllup. Om efteråret var Kirstine og jeg på besøg hos dem og havde nogle dejlige dage. Vi var også på besøg hos Anders Larsen i Bonderup. Han fortalte mig, hvad overskud gården havde givet det år, jeg tjente der. Jeg tror, der var gensidig glæde ved at ses og tales ved. Vor Sjællandsrejse endte med en aften på Det kongelige Teater.

Til november havde jeg ingen plads. Det var alvor med at stifte eget hjem. Jeg havde set på flere steder og været i handel om en gård på Alrø. Det blev ikke til noget i første omgang. Jeg skulle have været med Niels Rasmussen i Falling ned på Koldingegnen og se på ejendomme. Det blev ikke til noget, men en søndag kom Søren Jensen, Alrø, som vi havde været i handel med, og ville forhandle igen. Det endte med, at vi købte hans gård. Den var på 30 tdr. land med gamle bygninger. Købesummen blev 22.500 kr. Jeg overtog gården 1. december. Den 16. december 1904 holdt Kirstine Vestergaard og jeg bryllup. Vi var så to og havde et hjem.

Et kært og festligt minde

af Kirstine Jensen

Den 16. december 1904 var der travlhed hos Niels Markus Nielsen og hans hustru Marie Nielsen, Marienlund i Falling.

Deres ældste datter skulle have bryllup med Anders Jensen, Ørting Østergaard. Vi havde købt en gård på Alrø og overtaget første december, og der var min gode venovre og passe den. Selv om det var nær julen, mente far og mor, vi måtte se at få holdt

bryllup, så jeg kunne komme over og hjælpe ham, og det var vi jo også glade for.

De bestemte, at de ville gøre stort bryllup for os. Slægt og venner på begge familiers side blev indbudt, så der blev indbudt 160. Vi var alle spændt på, hvordan vejret ville blive.

Dengang var det skik, at gæsterne skulle indbydes til frokost kl. 10 og så følge med til kirke. Bordene var festligt dækket aftenen før. Oppe i den øverste stue stod tre borde i hesteskoform, som det kaldtes, og de blev

20

Ved Egehoved, udsigt over Horsens fjord.

dækket til middagsbord med kranssekager og blomster, og i den anden stue, lige ved gangen, var dækket to borde til frokost med mange gode sager tillige med en snaps eller et glas vin til velkomst og en tår kaffe ovenpå. Far havde sagt til Anders, min gode ven: Du må se at ordne det sådan, at du kan komme aftenen før, for vejret kan jo narre os, så det kan blive vanskeligt at komme over til tiden om morgenen, og tillige sådan, at du kan blive herhjemme nogle dage.

Det var en lang spadseretur fra Amstrup pakhus og her hjem til os, men vi var begge to glade. Da han havde fået noget at spise, skulle vi to have en lille spadseretur rundt om den kære dejlige skov, som lå lige ved mit hjem. På den anden side skoven lå et lille hus, hvori der boede en pige, som havde syet mine brudekjoler, for der var to. Dengang var alle brudekjoler sorte med lidt slæb, og rundt om hele kjolen var syet en hvid blondestrimmel, vi skulle jo danse efter bryllupsmiddagen, og den var ikke let at danse i, så jeg fik en lyseblå kjole, dejlig let stof, syet til at tage på efter middagen, en gave fra min forlovede. Da vi kom derom, var hun lige færdig med at sy myrterne på mit slør, og myrtekransen havde hun også ordnet.

Vejret var dejlig stille og nærmest mildt, så vi gik og nød det med hinanden og var glade og lykkelige. Da vi kom hjem, holdt der en vogn for døren. Det var bryllupsgaver til os, de var ved at læsse af, en dejlig buffét med opsats med spejl og et par små hylder. Det var fra fars og mors venner og bekendte oppe fra Falling, og så var der seks spisestuestole, der passede til, fra min forlovedes kammerater og venner fra Ørting Østergaarde, og tillige et dejligt spisestuebord med finpoleret plade og to plader til at sætte

i. Det var fra Anders' søskende. Hans broder, der var snedker, havde lavet det. Tillige var der en kaminbænk, dejlig mahognipoleret, også bryllupsgave fra dem. De vidste, jeg havde broderet et stykke til sådan en bænk, det var på sort klæde med rosenbuketter. Tillige fik vi et pænt mørkt poleret bord fra min mors søskende. Vi blev helt overvældet, vi kunne jo få pænt møbleret med det samme, men det var ikke så let at få plads til det nu hjemme i gildeshuset. Måske har far og mor vidst lidt om det. Det blev sat op i vort børneværelse, der var ryddet for sengene, ovenfor soveværelset. Benene var skruet af bordene, så de kunne stå op mod væggen, og bufféten blev fyldt op med mange fine gaver, da dagen kom.

Uden for døren var der pyntet med gran, og ligeledes nede i vognporten var der kalket og pyntet med gran, der skulle vi ned og danse om aftenen. Nu måtte vi alle til ro. Det kunne blive en lang dag for far og mor.

Den store dag oprandt. Vejret var mildt og stille, ingen sol, lidt skyet, men ingen regn. Far var ude at hejse flaget, der var travlhed i køkkenet, kokekønen og hendes hjælpere var i fuld sving, hun havde sovet hos os om natten. Jeg havde også et og andet at hjælpe med, så jeg fik ikke tid til at komme op og hilse godmorgen til min ven og hjælpe med den hvide sløjfe og diplomatfrakken, som jo dengang brugtes. Hans tøj var sendt til os herhjemme, det var så fint. Men inden længe kom han ned i stiveste puds, og så kom min sypige også og skulle hjælpe mig med brudesløret og myrtekransen. Vi skulle stå i døren og tage imod alle gæsterne og byde dem velkommen. Men nu var musikanterne kommen. Der stod tre hornblæsere ude i gården ved siden af dø-

ren, de blæste mange skønne melodier af fædrelandssange og bryllupsmelodier, men nu var det så, om der kunne være nogle af hestene, som kunne blive bange. En af mine små brødre, Hans, var sat til at kigge uden for porten efter det.

Efterhånden var gården fuld af køretøjer, der var 24 vogne til kirke. Frokostbordene var efterhånden blevet optaget. Vi to skulle

have plads ved bordenden lige ved siden af døren ud til gangen, og vi måtte jo mange gange op og ud at tage imod gæsterne. Det må I finde jer i, siger mor, når der er et stort bryllup, hører det sig til, og det kunne vi jo også og gjorde det med glæde, ja, der var allerede fest. Men nu nærmede tiden sig, at vi skulle køre til kirke. Det var godt, at det ikke regnede. Da vi kom hjem igen, og den højti-

*Kirstine og Anders Jensen
som nygifte.*

delige handling var foretaget, måtte vi igen være ved døren og modtage alle de mange håndtryk med »Til lykke!« Vi var så glade, så vi næsten kunne få tårer i øjnene. Men nu var tiden kommen, at vi skulle til middagsbordene. Vi to skulle have plads ved det midterste bord oppe i den øverste stue, og lige over for os skulle præsten og hans frue have plads. Der var en skaffer, som det kaldtes, han arrangerede gæsterne til deres pladser og forestod opvarthningen. Far og mor havde ladet trykke sange, som lå fordelt på bordene ved kuverterne. Det var ikke dig-

sange, men to bryllupssalmer, »Jert hus skal I bygge« og »Det er så yndigt at følges ad«. Den, der lå ved vores plads, var særlig fint udstyret med omslag, der var svagt lyserød. Da middagen var overstået, og præsten havde holdt sin tale, kransekagerne var brækket i stykker og sendt rundt, vinflaskerne trukket op, og der var sunget og skålet, vi måtte nippe forsigtigt, for der blev jo skålet til os fra alle sider. Far sagde »Velkomme!«, og vi måtte bryde op, der var mange lamper og lys alle vegne. Nu skulle jeg ind og skifte kjole, min syerske skulle

Alro, udsigt mod Hjarno.

hjælpe mig, hun var med til gildet, hun havde syet kjoler til os søskende fra vi var små piger. Da jeg kom ind i stuen igen, stod præsten og fruene med overtøj på, for nu ville de hjem, deres kusk var kommen, men de ville jo sige farvel til bruden. Nej da, sagde fruene, den kjole skulle du næsten have haft på i kirken, men det var jo ikke skik dengang med kulørte kjoler. Så gik vi ned til dansesalen, hvor gæsterne havde placeret sig på bænkene så godt, som der kunne blive plads til. Senere, når bordene var ryddet, blev der plads for nogle, som kunne få et spil kort. Da vi kom til syne i porten, spillede musikken op til brudevalsens. Far skulle jo danse nogle omgang med sin datter og overgav mig så til min mand. Vi var ene på gulvet, så længe brudevalsens blev spillet færdig, men så måtte alle op at danse, de skulle alle give bruden en dans, og min mand måtte svinge konerne. Vi skulle passe på for at komme til at danse sammen, det var festligt, og det blev henad de små timer, inden det var slut. Så måtte vi alle se at komme lidt til ro. Vi takkede far og mor for den dejlige dag, de havde givet os.

Næste morgen, da vi var stået op og havde fået lidt at spise, skulle min kære mand i frakken, for han skulle have hestene spændt for og køre til Hou efter vores sove-kammermøblement, to senge, en servante med marmorplade, et klædeskab og et toiletmøbel med spejl og små skuffer. Det var en snedker, der havde lavet det, det var bryllupsgave fra far og mor, og fra mine små søskende fik vi et pænt vaskestel i gave. Jeg skulle så vaske gulve og gøre i orden. Om eftermiddagen spadserede vi til Ørting. Min søster Kirsten tjente der hos en købmand Andersen, og her købte vi 12 par kopper og

et spisestel. Vi havde fået fem frugtskåle med nikkelfod, det var næsten for mange, så vi fik nogle byttet med kaffekopper. Vi skulle alle lidt tidligt til ro, næste dag var jo søndag, vi skulle i kirke tillige med far og mor og til alters.

Men næste dag var mandag, da skulle vi have fest igen. Alle vore venner og ungdomskammerater fra begge sider var indbudt til dans, med kaffe når de kom og senere på aftenen noget at spise, det var dengang. Musikken spillede op med brudevalsens, og vi to måtte jo åbne dansen, som så gik lystigt til henad de små timer. Da de skulle ind og spise, var det skik, at der blev spillet en march og så måtte herrerne finde en borddame og marchere ind til de festligt pyntede borde. Der blev sagt, hvor mange par der var plads til, de kunne ikke være der allesammen på én gang, ja, det var festligt.

Næste dag måtte vi to så til at pakke sammen og se at komme af sted til vort hjem på Alrø. Vi havde mange møbler, de kunne ikke være på én vogn. Min mands broder fra Ørting Østergaard var kommen over til os for at hjælpe med at køre det ned til Amstrup og få det læsset ud i båden. Det kunne ikke være i én båd, det var ikke så let, for der skulle jo også køres fra vandet, når vi kom til Alrø. Min far og Anders' broder fulgte med til Alrø. Da vi fik det kørt hjem, var det ved at være mørkt. Jeg havde fået sildemad med hjemme fra mor, så de kunne få noget at spise, inden de skulle hjem. Vejret var godt, ingen regn eller storm. Da de var taget af sted, skulle vi se at få vore senge stillet an med de møbler, der skulle være i soveværelset, sat på plads, alt det andet måtte vente til senere. Men næste morgen kom en mand fra øen, som skulle slagte en gris for os. Den var

ikke så stor, men der var jo da noget at ordne alligevel, men en kone kom og hjalp mig. Der var jo også andet at ordne. Jeg skulle have gardiner hængt op, og vi skulle have vore møbler sat på plads. Det var den 21., så der var ikke mange dage til jul. Anden juledag kom min mands søster og hendes mand tilligemed en søster og hendes mand fra Århus, de længtes jo efter at se, hvor vi boede. 3. juledag kom fire unge karle fra Gylling, som også var nysgerrige efter at se, hvordan vi boede. Mellem jul og nytår kom Frederikke fra Lerdrup, en pige som jeg var kommen sammen med som barn, vi havde tjent sammen i Gylling præstegård og været på Testrup højskole sammen, og tillige min fætter fra Snaptun, de var bleven gode venner ved vort bryllup og havde sat hinanden stævne hos os, fik også senere ring på, men ringen kom senere af igen, og det blev ikke til mere.

Vi var begge glade og lykkelige ved at gå og ordne det i vort fremtidige hjem. Men det var lidt strengt at sige farvel til far og mor og mit kære dejlige barndomshjem, hvortil så mange kære minder knyttede sig, så der randt lidt tårer, og tillige var mor ene, hun havde ingen pige og hjalp jo selv til med at malke, så det var for meget for hende, men senere fik hun en pige. Men de var alligevel glade ved, at vi havde fået et hjem selv, og det var altid festligt, når vi fik bud om, at de kom på besøg hos os. Vandet var lidt ulempe, men far var gammel sømand, så når ellers vejret var godt, glædede de sig til turen over til os. De havde selv boet på Hjarnø, hvor min far var født, og de overtog hans barndomshjem, som havde været i slægten i flere generationer. Vi blev venligt modtaget af de venlige naboer, vi fik på

Kirstine og Anders Jensen med børnene Mary og Markus

Alrø, og var glade ved at bo derovre. Vi boede der i fire år og fik to små kære børn, en lille dreng og 14 måneder senere en lille pige. Hun har vel været et halvt års tid, da hun blev syg, og vi syntes, vi måtte se at få læge over til hende. Det var fra Gylling, vi skulle have læge. Vi sad hos hende begge to ved hver sin side af hendes lille seng om natten. Der var kun telefon hos købmanden, som boede i den anden ende af øen, for vi skulle jo have ringet til lægen i Gylling og tillige til en mand, der kunne køre ham ned til vandet. Min kære mand tændte en lygte og gik ned til færgemanden om natten. Det var meget mørkt og regnede og blæste, så han sagde, det var umuligt at sejle over, vi var nødt til at vente til henad morgenstunden. To af vore gode naboer kom ned til os om aftenen og sad stille hos os lidt. De fortalte os siden, de troede ikke, hun stod det igennem.

Det var strengt, vi kunne jo intet gøre, hun kunne næsten ikke få luft. Vi måtte lægge alt i Gud Faders hånd og bede ham hjælpe os. Da det begyndte at dages lidt, gik min kære ven op og fik ringet til doktoren og en mand til at køre for ham, og så måtte han ned til færgemanden og skulle jo også hjem og få ordnet til at køre ned til vandet og hente doktoren, det var ikke så let at få det hele til at passe sammen. Vi fik lægen ved 10 tiden om formiddagen, men Gud ske lov gik det over igen, det var slim på lungerne hun havde. Men den nat gav os tanker om at prøve på at sælge gården og flytte til fastlandet, og det fik vi også ordnet, flyttede et par gange, sidst til Tendrup ved Hundslund.

Mange år er runden siden, men det er godt at leve i mindernes land. Jeg er gammel nu og ene. Min kære ven er gået bort, og savnet tynger hårdt på mit sind, men det var bedst for ham. Jeg siger Gud Fader i himlen tak for de mange år, han gav os lov at leve sammen. Han blev syg på vor 61 års bryllupsdag og døde fire dage efter. Jeg tror på vor Frelser Jesus Kristus, som siger: Jeg er opstandelsen og livet, hver den, som tror på mig, om han end dør, skal han dog leve. Jeg har lov at tro, vi må mødes igen, og æret være hans minde.

*Den største sorg i verden her
er dog at miste den, man har kær.*

Kirstine og Anders Jensen.

Litteratur om Østjylland

Kjeld Elkjær

For den, der vil fordybe sig i Østjyllands historie, foreligger der nu et uvurderligt hjælpemiddel. Det hedder *Dansk lokalbibliografi. Århus Amt 1-2* (1987). Som navnet siger, er det et led i et landsomfattende projekt, som skal registrere den lokalhistoriske litteratur amt for amt. Tidligere er udkommet bind om Roskilde Amt, Fyns Amt, Frederiksborg Amt og Vejle Amt. Århus Amt er den hidtil mest omfattende bibliografi med i alt 16.611 inførelser. Der henvises til bøger, afsnit i bøger og tidsskriftartikler. Avisstoffet er der desværre ikke blevet plads til, det ville sprænge alle rammer. Emnerne, der behandles, er ikke blot rent historiske. Naturforhold og alle sider af det moderne samfundsliv er tilgodeset, og personalhistorien, også om nulevende, spiller en væsentlig rolle.

Værket falder i to dele. I det første registreres litteratur om amtet som helhed og større dele deraf, og derefter behandles hver kommune for sig i alfabetisk orden. Det er den nye inddeling fra 1970, der er lagt til grund. De små kommuner, som der ikke er skrevet så meget om, optager kun få sider, mens der er lange kapitler om byer som Randers og Silkeborg. Foran hver kommune er til orientering anbragt et kort, reproduceret efter Geodætisk Instituts kortserie Dan-

mark 1:100.000. Derefter følger rækken af henvisninger i overskuelig, systematisk orden. Århus-stoffet er så omfattende, at det har måttet henlægges til bind 2. Her finder man også de uundværlige registre med henvisning til bidragenes løbenumre: et lokalitetsregister omfattende stednavne, institutioner og virksomheder, og et personregister, der både dækker forfattere og omhandlede personer. Benyttelsen er i øvrigt ligetil: Man noterer sig de meddelte oplysninger om titlen, årstal, bind- og sidetal, hvorefter materialet må søges fremskaffet gennem de offentlige biblioteker, eventuelt i form af fotokopier.

Bibliografien henvender sig til alle, der beskæftiger sig med lokalsamfundet, og vil have betydning både for forskningen, for administrationen og for den interesserede borger. Den er udkommet på Bibliotekscentralens Forlag, men arbejdet er udført i Lokalhistorisk Samling i Mølleparken, Århus, af samlingens nuværende leder Leif Dehnits under medvirken af hans forgænger. Den dækker tiden indtil 1980, men der arbejdes løbende med en ajourføring, så der ad åre kan ventes supplement, eventuelt nye udgaver.

Gyldendals Forlag har tidligere udgivet serien *Gyldendals Egnsbeskrivelse*, heri et

bd. 8 med titlen *Østjylland fra Skamling til Djurs* (1972, 2. udg. 1979). I en ny serie med hovedtitlen *Danmark* hedder bd. 6 *Østjylland. Oplevet og beskrevet af Vagn Steen* (1987). Mens arbejdet i den første serie var fordelt mellem flere sagkyndige medarbejdere, har man denne gang ladet hvert bind skrive af én forfatter. Digteren Vagn Steen er født i Århus og bor på Djursland, så han må siges at være på hjemmebane. Man skal dog ikke vente nogen systematisk, topografisk beskrivelse. Det er nærmest blevet til en kunstnerisk slentretur fra Kolding til Randers med mange sidespring og svinkeærinde frem og tilbage. Forfatteren elsker detaljer og lægger ikke skjul på sine stærke sym og antipatier. Man er ikke altid enig med ham, men bliver alligevel fanget og læser bogen til ende med interesse. Billedstoffet, for en del i farver og med gode tekster, virker nyt og spændende. For at øge værkets håndbogsværdi er der inføjet et kapitel om det østjyske landskab, skrevet af en geograf og en geolog, og indflettet biologiske billeder af planter og dyr. Endelig slutes der af med et leksikalt register, som giver en kort beskrivelse af kirker, herregårde og andre fortidsminder.

Århus Byhistoriske Udvalg har som julepublikation udgivet bogen *Folk i Århus* (Århus 1987). Det er et udvalg af de levnedsbeskrivelser, der skal afleveres til Ordenskapitlet, hver gang nogen bliver dekoreret, det være sig som ridder af Dannebrog, dannebrogsmænd eller kommandør. Der er medtaget 16 riddere, 8 dannebrogsmænd og 3 kommandører. Udvalget er foretaget og redigeret af ordenshistoriograf, professor Tage Kaarsted. Det ligger i sagens natur, at de biograferede mest er pæne samfunds-

støtter, men det er dog lykkedes at få repræsenteret mange forskellige erhverv: Købmænd, fabrikanter, håndværkere, civile og militære embedsmænd, politikere kommunalt og på landsplan. Biografierne er højst forskellige af omfang og skrivemåde. Nogle er korte og summariske, og deres værdi ligger blot i fremlægningen af de historiske fakta. Andre er brede og velskrevne beretninger, der læses med større interesse. Man kan nævne pastor Niels Johan Laursen, forfatteren, lektor K.G. Brøndsted, museumsdirektør Peter Holm fra Den Gamle By og grosserer L. Hammerich, der som kirkeværgeme har meget at fortælle om Århus Domkirke. Det mest spændende bidrag er dog det sidste i bogen, overbetjent L.F. Chirholms minder om tjenestetiden ved Århus Politi. I modstrid med de andres mere højtidelige beretninger giver han en saftig skildring af livet i gaderne og på havnen mellem drankere, bisser og ludere. Allerede i 1920'erne har det været et hårdt job at være politibetjent i Århus. Også internt, mellem kollegerne, er det gået hårdt til. Forfatteren kommer her med ubehagelige afsløringer, men redaktionen har af diskretionshensyn udeladt navnene.

Eggen vest for Århus har fået en smuk sognehistorie i *Jens Kongsted Lampe: Skivholme og Skovby sognes historie fra oldtid til nutid* (Århus 1987). Forfatteren, tidligere handelsskolelærer og en tid kirkesanger i Skovby, har før skrevet om kulturhistoriske emner, blandt andet bogen *I tidens løb* (1984) om urmageri i Århus og omegn. Nu har han med stor flid samlet sammen, mest fra trykte kilder, hvad der vides om de to sogne, der tidligere udgjorde en kommune, men siden 1970 har hørt til Galten. Som han

siger i forordet, har han ikke haft mulighed for dybere arkivstudier og har således måttet lade ejendoms historien ligge. Til gengæld har han følt sig uhindret af sognegrænser, idet han har medtaget det meste af Århuseggen og i øvrigt hele den landshistoriske og kulturhistoriske baggrund i korte træk. Det er både en Danmarkshistorie set fra et lokalt ståsted og en lokalhistorie set i landshistorisk perspektiv. Og så kommer han ellers hele vejen rundt med skildring af kirker og præster, skoler og lærere, håndværk, sociale og sanitære forhold, samfærdsel, landbrug og livet i hverdag og fest. Bogen henvender sig ikke blot til de kyn-dige, men til alle læsere, også skoleelever. Den er letlæselig og opleves af små tegninger ind imellem det fotografiske billedmateriale.

I denne sammenhæng vil jeg gerne gøre opmærksom på årsskriftet *Annalen*, som Galten Egnarkiv har udsendt siden 1982. Det er virkelig en bedrift af det lille lokalhistoriske arkiv at kunne udgive dette hæfte år efter år. Det bringer naturligvis stof fra hele arkivets område, det vil sige den nuværende Galten Kommune, og har gennem årene præsteret mange lødige artikler, således en om Galten sogns historie (gennem to år-gange), flere arkæologiske bidrag og mange erindringer af gamle medborgere. Det lille årsskrift er smukt trykt og vel illustreret.

Nede fra Voer herred, tidligere Skanderborg, nu Vejle Amt, meldes der om et frisk initiativ, en sognehistorie skabt ved samarbejde mellem interesserede borgere. Det er *Kattrupbogen* (Gedved 1985). Den er et resultat af 8 års studiekreds om lokalhistorie under Gedved Kommunale Aftenskole under ledelse af Niels Jørgen Andreasen, Sognearkiverne i Gedved Kommune. De 16 deltagere har alle ydet deres bidrag, men det hele er sammenskrevet til en tyk bog på næsten 600 sider. Over halvdelen er en udførlig ejendoms historie, byggende på arkivundersøgelser og interview med de nuværende ejere. Resten indeholder så de almene emner: Oldtidsfund, landsbygrundlæggelse, landbrugshistorie, ejendomsfordeling, sognekommunen med fattigvæsen, veje og skoleforhold, socialt samvær, erhvervsliv, flugten fra land til by, landbokvinder, 2. verdenskrig, foreningsliv, kirken og præstegården. Her er tilvejebragt en imponerende stofsamling, en guldgrube for alle interesserede i fremtiden. Det er ikke morskabslæsning. Det kniber med overskueligheden, der er mange gentagelser, og man har helt opgivet at lave registre. Men alt taget i betragtning er der gjort en imponerende indsats, som kan tjene til forbillede for lokalhistoriske kredse i andre egne af landet.

Lokalhistoriske arkiver

Borum Lokalhistoriske Arkiv

af Allan Frandsen

For første gang beretter vi fra Borum Lokalhistoriske Arkiv og derfor først et kort rids af vor egen lokalhistorie.

Arkivet blev oprettet i 1978 som et udvalg under Borum Borgerforening, med indsamlingsområde i Borum sogn. Efter nogle hektiske år uden fast tilholdssted blev tempoet sat ned indtil 1985. Da fik vi fast opholdssted i forsamlingshuset, og et nyt arkivskab blev opstillet. Her har vi nu fast åbningstid den sidste tirsdag i måneden eller efter aftale. En sådan kan træffes på telefon 06 94 84 89 (Allan Frandsen).

1987 stod i mejeriets tegn. Hvis Borumlund A/M stadig havde eksisteret, ville det være fyldt 100 år. Årets første aflevering til arkivet var papirer vedr. mejeriet, og den anden aflevering indeholdt den første forhandlingsprotokol, så de nu alle igen var samlet – nu på lokalarkivet. Ud fra forhandlingsprotokollerne lavede Børge Pedersen en 30 siders beretning om mejeriets historie, og med den som grundlag afholdt vi en lokalhistorisk aften med et velbesøgt arrangement om bl.a. mejeriets historie.

I 1987 begyndte også vor egen fotoregistrering af alle ejendomme i Borum sogn.

Forfra og bagfra fotograferes alle huse og gårde, og hvis der er interessante detaljer, kommer de også med på cellulidstrimlen.

Igen i 1987 lavede vi en lokalhistorisk kalender, hvor vi finder tolv gode billeder i arkivet, skriver tolv billedtekster, sætter en kalender på og får den trykt med støtte fra lokale handlende og håndværkere. Den bliver solgt i hele Borum og omegn og giver det økonomiske grundlag for driften af arkivet. Også i 1986 lavede vi kalender, men i 1987 gjorde vi brug af moderne computerteknik. Det skulle gøre, at det bliver lettere i fremtiden.

Årets samlede afleveringer udgjorde 21, der iblandt et par foreningsarkiver, som vi har været specielt på udkig efter.

Egnshistorisk Forening for Gedved Kommune

af Søren Hansen

Foreningens fornemmeste opgave er at fremme kendskabet til egnens historie. Til opfyldelse af dette formål iværksætter foreningen passende arrangementer, samt opretter samlinger af historisk materiale fra egnen.

Hertil har vi oprettet Sognearkiverne for Gedved Kommune.

Arkivet har i 1987 oprettet 30 nye arkiver samt fået tilgang til bestående arkiver. Vi har haft besøg af ca. 100 gæster i 1987. En væsentlig anledning til disse besøg har været at studere slægtshistorie i vore kirkebogskopier.

Arkivet får et tilskud fra Gedved Kommune på kr. 26.000,00, derudover lokaler stillet til rådighed i Gedved Skoles kælder. Der er åben for besøgende hver mandag fra kl. 15.00 til 17.30, og arkivet har tlf. 05 66 57 80. Der er lukket i juli måned.

Foreningen har afholdt 3 arrangementer i 1987.

Ved generalforsamlingen så vi en film om det gamle Vestbirk Vandkraftanlæg samt en videooptagelse om livet i landsbyen Tvingstrup i 1986.

Vi havde et arrangement med museumsinspektør Schørring, Horsens, der fortalte om fund i forbindelse med udgravning til naturgasledningen på Horsensegnen.

Endelig har vi besøgt Søvind Kirke med efterfølgende historisk foredrag om Søvind-egnen af lærer Heunecke, Søvind.

Arkivets leder er Søren Hansen, tlf. 05 66 52 13.

Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune

af Else Marie Lindblom

I efteråret 1987 var der i Arkivets lokaler en studiekreds med det formål at skaffe materiale til en bogudgivelse i anledning af 200-året for Stavnsbåndets Løsning. Resultatet blev en bog med titlen: Landboliv i Gjern Kommune 1788-1988.

Samtidig planlagde Lokalhistorisk Arkiv i anledning af 200-året et arrangement 3. 4. og 5. juni 1988 i Grauballe Forsamlingshus i samarbejde med Grauballe Borgerforening og Grauballe Ungdoms- og Gymnastikforening. Arkivet lavede en udstilling vedrørende landbolivet de sidste 200 år, og der var i de samme dage bal og et egnesspil: »Stene for Brød«, opført af Grauballe amatørerne og skrevet af Jørgen Evald Jensen, Grauballe. Det blev en stor succes.

Arkivet har i den forløbne tid fået mange gaver. Her imellem også flere museumsgenstande samt en buste forestillende kunstnaller Ejnar Nielsen, som havde så stor tilknytning til Gjernegnen. Det falder godt i tråd med arkivets ønske om, at der i samme hus skulle være både arkiv, museum og kunstmuseum for lokale kunstnere.

Det ville tilgodesse både lokalhistorikere, skoleelever og turister. Skoleelever kunne få en større historisk forståelse ved hjælp af nære eksempler, og turister kunne få indtryk af egnens særpræg.

Jubilæumsskriftet, der er nævnt ovenfor, er velegnet som gave for den, der vil vide lidt om egnen herude. Prisen er 96,- kr., og skriftet kan fås ved henvendelse til Lokalhistorisk Arkiv for Gjern Kommune, Ejnar Nielsensvej 3, 8883 Gjern. Tlf. 06 87 52 32. Det skal tilføjes, at skriftet er på 144 tætskrevne sider og har mange illustrationer.

Hadsten kommunes lokalhistoriske arkiv og samlinger

af Børge Jensen

Egnsarkivet kan atter i år melde om pænt besøg og lignende tilgang af arkivalier.

Årets største aktivitet er en løbende udstilling af billeder i Hadstens nye biblioteks foyer, og dette har sin egen historie.

Efter byens 125-års jubilæum havde festkomitéen en del penge i kassen. Og i betragtning af egnsarkivets succes med et arrangement af de store gamle gadebilleder med beskrivelser i jubilæumsugen, fandt komitéen på at forære egnsarkivet 15.000 kr. til en løbende udstilling af disse og lignende billeder. Vi har nu samlet ca. 150 billeder, der bliver omfotograferet og med beskrivelse monteret i skifterammer i størrelsen 30 x 40 cm. Så bliver der ophængt 21 stk. ad gangen i foyeren, og ophængningen udskiftes hver anden-tredie måned. Vi har fået den bedst tænkelige udstillingsplads i biblioteket. Enhver, der skal i biblioteket, vil uvilkårligt se dem, og det er blevet en virkelig succes. Men det er også mange penge at ofre på dette alter, dog er vi meget taknemmelige for, at komitéen fandt os værdige til denne belønning, og tager det som en anerkendelse af vort arbejde. Og så har vi alle disse fine billeder bagefter i en stor og smuk udførelse. Under denne løbende udstilling får vi jævnlige respons på, at den har befolkningens interesse.

Egnsarkivet arrangerede sidste sommer en velbesøgt og vellykket udflugt til »Jenle« og »Hessek«. Dette har givet os mod på nu i sommer at foranstalte en lignende tur til »Glud Museum« og »Sønderskov Hovedgaard« ved Brørup. Slige udflugter kan arrangeres til en rimelig pris med en fyldt 50 personers bus. Sønderskov er under genrejsning, foretaget af tømrermester Kragelund, Faurskov, så det er lokale kræfter, der har påtaget sig denne opgave, både håndværksmæssigt og økonomisk.

Egnsarkivet arrangerede en udstilling om Stavnsbåndstiden og dens ophør i det nye »Hadsten Center« i »Forårsugen«, som kommunen hvert år laver udstillinger og arrangementer i.

Vi har haft to velbesøgte møder i egnsarkivet i vinterens løb, et om Dronning Anna Sophie Reventlow på Clausholm og et om bøndernes vilkår under Stavnsbåndet ved arkivar fru Løgstrup, Viborg Landsarkiv.

I det daglige går det ellers stille og roligt for vi 5-6 medhjælpere, med jævnlige besøg – men vel mest ude fra. Kommunens beboere kunne vi godt ønske os var mere søgende, end tilfældet er. De kommer ofte og kigger, men de gransker ikke. Dog kunne vi i efteråret give god støtte til en studiekreds med emnet »Hadsten-egnens fortid«. Skoleklasser og andre grupper ser vi også af og til. En ny kontakt med vor lokale radio vil sikkert i den kommende tid underbygge den position, som egnsarkivet har som et af kommunens værdifulde kulturelle islæt.

Hinnerup Egnsarkiv af Aage Schøler

Hinnerup Egnsarkiv er i det forløbne år flyttet fra Biblioteket til byens ældste hus, Hinnerup Brogård.

Det har givet os og vore gæster gode arbejdsforhold.

Støtteforeningen til vort arkiv har atter i år haft meget at lave. Medlemsfremgangen fortsætter, vi har nu 230 betalende medlemmer. Det er betryggende med en stor medlemsskare i disse sparetider. Vore måneds-møder er også godt besøgt.

Vi har bestilt kopier af fæstebreve og skifteopgørelser fra Frijsenborgs oprettelse og til salget af fæstegodset ca. 1860. Det meste af kommunen kørte under Frijsenborg, og vi agter at bestille for resten af kommunen senere.

Vi har samlet og sendt alt, hvad vi havde af foreningsarkiver, men de er vanskelige at få fat på.

Sidste efterår, den 4. september, havde længdebanen fra Århus til Randers 125 års jubilæum. Stationen kom til at ligge i det, der senere kom til at hedde Hinnerup Broby. Der var i 1862 kun Brogården og et skovfogedhus, så Hinnerup fejrede samme dag 125 års jubilæum.

Det gik ikke stille af. Der var Dronningebesøg, flere ministre, direktøren for Statsbanerne, Politimesteren, Biskoppen og Grevinde Wedel, for at nævne nogle.

Arkivet fik til opgave at udarbejde et jubilæumsskrift, hvor forskellige beskrev byens historie og udvikling gennem de 125 år.

Arkivet havde udstilling i Biblioteket. En vellykket ugelang fest, der blev optaget på videobånd.

I Hinnerup Kommune holdt vi også fest ved Stavnsbåndets løsning. Hadsten Landboforenings lokale mand, P. Smed Rasmussen satte sig i spidsen for festkomitéen, og vi havde nogle gode arrangementer, hvor en del foreninger deltog.

Arkivet havde billedudstilling i biblioteket, samt udstilling af gamle almueting i byens banker og forretninger.

Der var bålfeest, hvor mange foreninger deltog aktivt. Fakkeltog gennem byen til Rønbækparken, hvor et Bystævne blev indviet. Der var en sten for hver af kommunens 10 byer med påmalet navn.

Et meget travlt og interessant år er gået.

Efter at arkivet er flyttet til Hinnerup Brogård, er åbningstiderne hver mandag fra kl. 10-12 og torsdag fra kl. 16-18, og man kan ringe og tale med biblioteket, hvis man bor langt borte.

Egnsarkivet i Hørning

af Peter Friis Kristiansen

Årsskrift fra Egnsarkivet i Hørning 1. årgang.

Bestyrelsen for Egnsarkivet i Hørning kommune har i flere år arbejdet med tanken om at udgive et årsskrift. Vi vidste, at det var en meget forpligtende opgave, så det var vigtigt at finde en overordnet ramme, som vi kunne bruge ved kommende årsskrifter. Hørning kommune er en fælles lokalitet for kommunens borgere, men inden for denne lokalitet, findes der steder, som for den enkelte og for familierne mere opfattes som et lokalområde. Det kan være en landsby, som vi har en halv snes af i kommunen, eller det kan være et bestemt kvarter i Hørning by.

Vi valgte at lade hvert enkelt årsskrift fokusere på en af disse snævrere lokaliteter og ellers fylde op med stof, hvor det mere er historien end dens oprindelse rent lokalt, der tæller.

Det første årsskrift har som hovedtema Nr. Vissing. Vi kunne hente materiale fra egnsarkivet i Veng, men derudover holdt vi et velbesøgt møde med beboerforeningen i Nr. Vissing. Her fik vi en af de meget lokal kendte til at fortælle om byen og dens beboere i første halvdel af dette århundrede. Han blev meget hurtigt ivrigt suppleret af de

fremmødte. Undervejs noterede vi ned, det hele blev desuden optaget på bånd.

Det endte med en lang artikel om »Liv og virke i Nr. Vissing i mands minde«. Sammen med artiklen »Nr. Vissing – et historisk tilbageblik« har dette første års tema lagt beslag på næsten 2/3 af årsskriftets 24 sider. Resten af bladet indeholder artikler om Hørnings byvåben, den første spare- og lånekasse i Hørning, Skjoldskovstenen i Blegind, Blegind-Hørning kommune 1953-62.

Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv

af Carl A. Laursen

Hvor mange lokalsamfund har markeret 200 året for Stavnsbåndets løsning? Uden for vor kreds har to lokale personer skrevet et skuespil om tiden dengang. Aviserne har betegnet skuespillet som godt skrevet og godt opført, men fandt, at for få så det. Skuespillet blev opført på Kalø gods med 400 tilskuere, men efter avisens mening burde der have været 1000. Nå, der sker jo nok mere i sommerens løb.

Vort eget lille arkiv har i år 20 års jubilæum, og vi fem, der startede, er her endnu. Vi har fået samlet meget og fået det registreret ganske godt. Af særligt denne gang kan nævnes, at vi har en protokol fra den gamle landevejskro Fuglsø kro, som har haft et tiliggende på 120 tdr. land. I 1860'erne blev avlsbygningerne nedbrudt, og en ny krobygning blev rejst her ved den da nyoprettede landevej til Ebeltoft. Det gamle krohus blev stående som reserve, men forsvandt under besættelsen.

Krobygningen er den samme, som rejstes

i 1860'erne, men vanskelig at genkende. Arkivet har gamle billeder fra husets første tid. I de senere år er der handlet en del med kroen, og nu vil man kalde den Trehøje kro. Det bliver svært at slette det gamle navn, Fuglø kro, der sidder fast i folks bevidsthed.

Vi har på arkivet haft udstillinger sammen med aftenskolerne. Det har været nødvendigt at få indbundet vore kopier af kirkebøger, fæsteprotokoller m.m., som ellers ikke kan holde til det stærke brug.

Vi har aldrig manglet gæster. De kommer fra hele landet, når de hører, hvad arkivet har af kilder. Det gælder naturligvis især folk, der har rødder her. Folk langvejs fra, der har sommerhuse her, benytter ferien til at besøge arkivet.

Selv fra Arvebiologisk Institut i København er der kommet henvendelse angående en vanskelig sag, men også her kunne de gamle kilder være til hjælp.

Vi har et godt samarbejde med Ebeltoft Byarkiv og har ofte besøg af arkivaren. Ebeltoft Byarkiv har den østre del af Molslandet under sin registrering, og det er derfor naturligt, at der opstår et nødvendigt og godt samarbejde.

Nørhald Egnarkiv

af Peter Østergaard

Årsberetningen 1988 skal til en forandring fortælle om et stykke levende slægts- og lokalhistorie, der starter udenfor læsesalen og tager os med ind i et Danmarkshistorisk drama uden store ord og armsving. Kilderne og dokumentationen er ganske enkelt – en trappesten og en kirkebog.

Trappestenen i gård i nr. 18 i Mellerup.

Trappestenen er fra en gård i Mellerup – nr. 18 fra udskiftningstiden. Ejendommen eksisterer endnu, men naturligvis med moderne bygninger. I trappestenen – den sidste rest fra den gamle ryttergård – ses indhugget bogstaverne: I N S F 1825.

Mellerup kirkebog fortæller i 1814, at »sømand i kgl. tjeneste Jens Nielsen Fisker f. 1789 i Mellerup – ankom fra engelsk fangenskab, hvor han havde været fra 5. juli 1811 til 16. juni 1814, da han blev løsladt og ankom til Mellerup i juli. Sammen med 2 andre sømænd fra Mellerup blev han opbragt på kanonbåden »Prisen nr. 2«.

Det skete under flotillechef løjtnant Fal-sen's mislykkede aktion mod Anholt i marts 1811, hvor 1100 mand fra Grenå og Randers fjord-området blev overført til Anholt på 12 fartøjer. Over 100 danske blev dræbt eller såret, og ca. 400 blev taget til fange – deriblandt de tre Mellerup sømænd.

Efter hjemkomsten sejlede Jens Nielsen Fisker som styrmand mellem Mellerup og København, og d. 23. april 1820 meldte han afgang til hovedstaden for at gifte sig. Den udkårne var Christine Marie Jørgensdatter, der var enke efter købmand Gothelf Drachmann, hvis brorsøn Anders Georg Drach-

mann blev far til digteren Holger Drachmann.

Jens Nielsen Fisker fik med ét slag en større familie, idet hans hustru medbragte 3 børn: Louise Drachmann f. 1812, Jørgine D. f. 1814 og Gothilf Heinrich D. f. 1816.

Jens Nielsen Fisker købte gård nr. 18 i 1820 og kaldes herefter både styrmand, købmand og selvejergårdmand. Navnetrækket i stenen er ret primitivt udført – muligvis af stedsønnen, for i 1825 døde Jens Nielsen Fisker 36 år gammel. Enken giftede sig d. 11. november samme år med tjenestekarl Chr. Jensen Møller, der i 1831 med hele familien flyttede til Albæk Mølle, hvorfra Jørgine blev gift med Jens Christensen i Kondrup. Gothilf Heinrich flyttede til Gim-ming, hvor han stiftede familie med Ellen Christensdatter. Og således spredtes Drachmann-familien i de følgende 150 år ud over hele Kronjylland med udgangspunkt i Mel-lerup, hvilket trappestenen ligger som et fodfast vidne på.

Lokalhistorisk arkiv for Purhus kommune af Jytte Nielsen

Foreningskampagnen er slut, stavnsbåndsjubilæet er slut. Vi har lagt to meget ressourcekrævende projekter bag os.

Foreningskampagnen gav måske ikke helt det resultat, vi havde forventet efter indsatsen. 78 arkiver er registreret, de fleste havde vi i forvejen.

Vi har annonceret, sat plakater op, sendt brochurer ud og endelig sendt personligt brev til alle eksisterende foreninger i kom-

Et kig gennem nogle af hovedbygningens stuer.

munen, men det gav kun få indleveringer. Allan Frandsen og Grethe Andersen hjalp os et par dage med at omregistrere, så det kom til at stå i rigtig rækkefølge på tilvækstjournalerne, så fik vi det lært.

Besøget førte også til snak om andre problemer, så det kunne tages som en prøve på, hvordan en lokalhistorisk konsulent kan fungere. Og netop dette emne blev drøftet, da vi d. 13. juni havde besøg af amtets kulturudvalg og amtskredsens bestyrelse.

At man vil se positivt på en sådan stillingsoprettelse, er der ingen tvivl om, men samtidig lod man tydeligt forstå, at noget, der kostede penge, ikke var sagen for amtsrådet for øjeblikket.

Forberedelserne til stavnsbåndsjubilæet startede for snart to år siden, men tog først rigtig fart i januar.

Arrangementet, som lokalhistorisk forening skulle stå for, omfattede et friluftsspil, skrevet til lejligheden af adjunkt Marianne Hesselholt, samt en åbning af hovedbygningen på Fusingø, som aldrig før har været tilgængelig for publikum. Fusingø blev i 1945 konfiskeret af staten, da den daværende ejer, greve Carl Scheel-Plessen, var tysk statsborger. Bygningen blev tømt for alt, og i 40 år har de grevelige gemakker i den smukke klassicistiske bygning været oplagsplads for et nødhospital fra civilforsvaret. Da Fusingø er hele omegnens udflugtsmål, har mange naturligvis kredset om slottet og kikket ind ad vinduerne for at få et glimt af fortidens pragt.

Da civilforsvaret endelig rykkede ud for knapt 3 år siden, var der nu ikke megen pragt at skue, men en maler og en grundig rengøring gjorde underværker.

Lokalhistorisk forening satte sig for at få

slottet til at se beboet ud, og ved folks velvilje og enkeltpersoners kraftige arbejdsindsats lykkedes det at låne så meget indbo, at 17 store rum blev gjort præsentable med møbler, malerier, pyntegenstande og porcelæn. 5 dage var slottet åben, og besøgstallet på knap 2000 mennesker, hovedsageligt omegnens beboere, viser interesse, og at vi virkelig har opfyldt et behov.

Skuespillet fik lige så stor succes. Ca. 1500 tilskuere til 3 opførelser. Stykket illustrerer en sommerfest i 1788, og scenen var den smukke park i Fusingø med sø og skov som naturligt bagtæppe. Personerne var alle autentiske fra 1788. Grev Scheel-Plessen, Fusingø, kammerherre Lüttichau, Tjele, godsforvalter Tryde, møller Hempel, bonden Chresten Andersen, Nr. Tulstrup, bondekonen Karen Brøndum, lærer Lemmiche o.s.v. Scenerne blev smukt kædet sammen af folkedansere, der som festdeltagere hele tiden agerede i baggrunden.

Scenens enorme størrelse (ca. 100 x 50 m.) gjorde det muligt, at alle 40 medvirkende hele tiden kunne være naturligt til stede i smågrupper rundt om. Når grevinderne spadserede arm i arm langs søbredden, anede man dem kun i baggrunden.

Et fantastisk godt højtaleranlæg gjorde, at man kunne høre tydeligt, hvor man så sad i parken, så kneb det med at se, kunne man i hvert fald høre.

For alle, der deltog aktivt på en eller anden måde, var det en spændende oplevelse. Det er selvfølgelig altid sjovt at deltage i en succes med stående bifald og både hele og halve sider i avisen, men succes eller ej, så synes jeg landbrugsrådet skal have en tak for inspirationen. Der er virkelig sat noget

igang - alle steder - og noget af det vil givet fortsætte under en eller anden form.

Rosenholm Egnarkiv

af Søren Sloth Carlsen

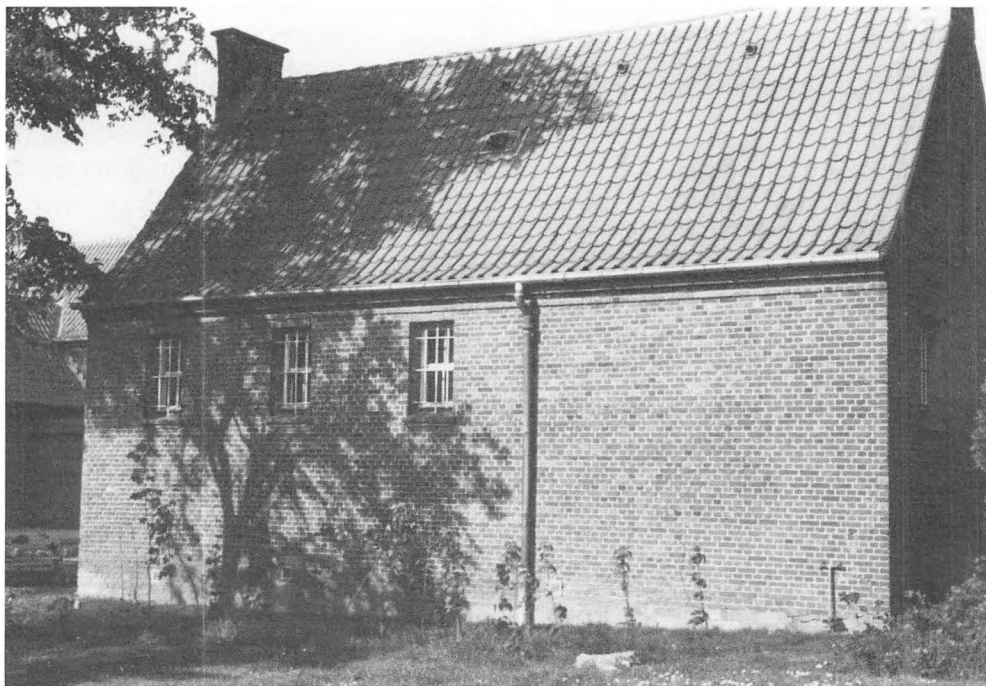
Det daglige arkivarbejde har i det forløbne år fulgt de traditionelle baner. Der har som i tidligere år været afholdt slægtskursus med tilhørende ekskursion til landsarkivet i Viborg. Kurset er normalt afviklet efter 30 timer, så det kan slutte inden jul.

Derudover har arkivet arrangeret udstillinger dels ved en afskedsfest og dels ved et 100 års jubilæum for Rodskov brugsforening.

Skolen har tilbagevendende haft elevhold på arkivet til instruktion om »gamle dage«. Foreningskampagnen har været besvaret med en fortegnelse over ca. 120 foreningsarkiver fra det lokale område.

Men ellers har opmærksomheden specielt været rettet mod den flytning af Rosenholm egnarkiv, som har ligget i luften det sidste par år. Først i dette forår er de endelige tilsagn fra fredningsstyrelsen givet fri til ombygning af den fredede Hack Kampmann-bygning.

Kommunen havde afsat ca. halvanden måned til ombygning og restaurering af tinghusets gamle arrestbygning, som i flere år har stået som depot for Hjemmeværn o.l., iøvrigt med det gamle solide inventar fra arrestårene i behold.

Arrestbygningens vestfløj, der rummer kontor, toilet, køkken, entre og arkivlokale.

Aksel Hjort og Søren Sloth Carlsen i arkivhaven foran arrestbygningen.

Bygningen har gennemgået en total restaurering. Fangegårdens ydermur er udstyret med en fornem indgangsportal. Det nære parkanlæg er bragt tilbage til sit oprindelige udseende omkring 1910, og interiøret står nu i en lækker fornyelse.

En 10 m lang arrestgang med gitterdøre fungerer som gallerigang med billedophæng o.l. En dobbeltcelle med betonloft og stålbeklædning på døren og med højtsiddende gittervinduer er indrettet som arkivets brandsikre rum. Mellem enkelte celler er der skabt indbyrdes forbindelse, og overalt, hvor det har været relevant, er der op hængt nye arkivreoler bl.a. til opbevaring af resterne af et af landets ældste folkebiblioteker i Rodskov. Hertil kommer et selvstæn-

dig kontor og et grupperum med nyt møbelinventar, alt i lyse og venlige farver og med en elektrisk lysinstallation, som tidligere indsatte næppe har kunnet drømme om. Tekøkken, garderobe og toilet hører med i herlighederne.

Den 14. maj efter en hektisk flytteuge, åbnede arkivet i de nye omgivelser. Om formiddagen var der reception og indvielse med deltagelse af byråd og indbudte repræsentanter fra arkivets nære kontakter. Der blev sagt bevingede ord og givet udtryk for gode ønsker om arkivets fremtid.

Om eftermiddagen var der åbent hus og stort besøg af et publikum, der var interesseret i at se, hvad gamle »fangehuller« også kan bruges til.

Hovedbygningen, den tidligere dommerbolig, hvor arkivet har haft lokaler på 1. sal, anvendes midlertidigt til fritidshjem for ca. 60 børn. Det hører op til næste forår. Så skal bygningen indrettes til bibliotek, og herved nærmer de to institutioner, bibliotek og arkiv, sig hinanden så nært, som det er muligt efter 11 års adskillelse.

Rougsø Lokalhistorisk Forening **- Egnsarkivet** af Søren Ladefoged

Så er der atter gået et år med mange aktiviteter. Registreringen af foreningsarkiver gav hos os, som vel hos andre, en del ekstra arbejde, men den nøjere gennemgang gav også nye oplysninger, der ikke tidligere var »samlet op«. Registreringer blev ikke kun et arbejde, der skulle gøres, men det at få kassen med de forskellige papirer, protokoller,

billeder eller andre ting frem og i hånden igen, gør ofte, at nye ting kommer frem, noget som vi ikke hæftede os ved, da afleveringen kom, og senere er der måske kommet andre ting, som udfylder et hul i helheden.

Vi læser ofte om tyveri og hærværk på skolerne, og vi har i flere år frygtet, at noget sådant skulle overgå vore samlinger. Men i 87 fik vi installeret både tyveri- og brandalarm i alle 7 rum. Det var dyrt, 32.000,- kr., men de lokale pengeinstitutter og Carlsbergfonden hjalp godt til med ialt 20.000,- kr. Det er meget betryggende, når man ved, at ingen uvedkommende kan komme ind uden at blive afsløret.

Det er blevet en tradition, at vi hvert år besøger en af vore kirker en sommeraften, og hvor, som regel, sognepræsten fortæller om kirken og dens seværdigheder. Bagefter samles vi et sted, drikker den medbragte kaffe og hører mere om byen og egnen. Disse aftener samler hvert år ca. 60-80 mennesker, og vi har nu besøgt samtlige 9 kirker i vor kommune, plus et par andre. Vi må nu udenfor vort eget område, for jeg tror, at medlemmerne nødigt vil undvære disse aftener.

På opfordring havde vi i marts inviteret medarbejdere fra lokalarkiverne på Djursland til en uformel sammenkomst, vi blev 36 ialt. Det er altid godt at mødes med andre, der har de samme interesser, mange ting blev drøftet, gode idéer blev byttet, det var en aften, vi alle havde udbytte af.

Åbningstiden blev sidste år udvidet, så der nu er åbent hver mandag fra kl. 15.00 til 21.00. Denne udvidelse har bevirket, at flere besøgende kommer langvejs fra for at søge oplysninger om slægt eller lokale forhold, da der nu er 6 timer at arbejde i.

Men også turisterne fra sommerhusområderne finder vej ned i kælderen, både danske og udlændinge, for dem har Oldtids- og Birkebæksamlingen størst interesse. Men det er svært at få tid til at holde åbent i ferierne.

Hermed slut for denne gang, med hilsen til jer alle i de andre lokalarkiver og museer.

Skejby-Lisbjerg-Ølsted sognearkiv

af P. Holm Jensen

Den 21. januar 1988 havde arkivet den glæde at få afleveret «Ølsted Brugsforenings» sølvdirigentklokke.

Den har inskriptionen:

1885 - 2/2 - 1960

Ølsted Brugsforening.

Det er en gave til 75-års jubilæet fra uddeleparret Jutta og Erling Jensen, der efter tiden i Ølsted blev uddeler i brugsen i Svendborg.

Arkivet havde i forvejen fået mange arkivalier fra brugsforeningen. Protokollerne fra starten 2. januar 1885, til foreningen sluttede med likvidation og udlodning af formue på 105.102,42 kr. den 25. november 1971, er i arkivet.

Bemærk, at inskriptionen i dirigentklokken må være en måned forkert.

Arkivet har mange mindre bilag fra årene, som de er gået i brugsforeningen, f.eks. kontobøger (både håndskrevne og de mere moderne klistermærkerbøger), policer, leveringsaftaler m.m. Arkivet glæder sig over, at «Ølsted Brugsforenings» arkivalier er så godt bevaret og nu med afleveringen af sølv-dirigentklokken er samlet på arkivet.

Ved 50 års jubilæet i 1935 blev bestyrelse og uddelerpar fotograferet på trappen til forsamlingshuset, der var en del af brugsens bygning. Fra venstre ses formanden Laust Gertsen, N.P. Jensen (sognefoged), Anton Andersen, Rasmus Jensen Pedersen, Niels Nielsen, uddeler Kristen Kristensen, Peder Poulsen Jensen, uddelerens kone Anine Kristensen.

I dag har Ølsted ingen butikker – brugsen kunne måske være bevaret, da den fik mange udenbys medlemmer til sidst i sit virke.

Sønderhald Egnarkiv

af Vibeke Nielsen

Arkivet befinder sig stadig i de samme snævre rammer som fra starten. Men plad-

sen er væsentlig bedre udnyttet nu end i den første tid, og vi har fået mulighed for efter behov at benytte et tilstødende lokale som ekstra læsestue eller til møder. Lokalet er ellers skolelægens, men denne er jo ikke til stede om aftenen, når vi kan få brug for det.

Under indtryk heraf, har vi nok været lidt mere aktive end tidligere. Feks. sluttede vi os til Projekt Indre Missions historie – hvilket vi dog ikke fik alverden ud af. Derimod er der naturligvis fortsat kommet en del til »af sig selv«. det har fulgt det sædvanlige mønster, d.v.s. mest løsrevne enkeltting, hvoraf billeder og avisudklip har domineret.

Også erindringer er kommet til arkivet i et par tilfælde. En endnu ikke afsluttet sag er indsamling og registrering af foreningsarkivalier. Dem har vi en del af, og første fase har været registrering af disse. Efter sommerferien begynder så indsamling af flere,

iøvrigt med udgangspunkt i forsamlingshusenes protokoller.

Der har været en periode med stigende besøg, men det er igen dalet lidt. Faktisk nåede vi knapt 100 i 1987, og 1988 tegner foreløbig til at blive på det samme niveau.

Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune har haft ture og møder i hidtidigt omfang og desuden en foredragsrække – sammen med Rougsø – med foredragsholdere fra Århus Universitet.

Vejlby-Risskov lokalhistoriske samling af Jonna Abild Nielsen

Samlingen har til huse i Risskov bibliotek. Der er fotokopier af kirkebøger, folketællingslister, realregister, taksationsprotokoller og en billedsamling.

Der kommer stadig nye billeder til, og en

gruppe frivillige har fået et lokale stillet til rådighed på Vejlbj Landbrugsskole, hvor der arbejdes med at registrere disse. Der arbejdes også med gårdhistorie og samles oplysninger om bl.a. en mølle og et bryggeri, der har ligget i Vejlbj.

På Erhvervsarkivet er de gamle protokoller gået igennem, og fæstebreve er fundet fra de gårde og huse i Vejlbj, der har været ejet af Marselisborg gods.

Der er stor interesse for samlingen, og vi bliver også brugt. To banker har haft jubilæum og lånt billeder til udstilling i denne forbindelse. På gymnasiet har eleverne haft en temauge, hvor vi også har hjulpet dem med forskellige oplysninger.

Vi har haft en udstilling i Bibliotekets mødesal, der blev en stor succes, og som også bidrog med nye billeder til samlingen. Vi håber at få flere billeder og dokumenter, og alt vedrørende det gamle Vejlbj sogn har vores interesse.

Museer

Clausholm

af Henrik Berner

Siden tilsvarende oversigt sidste år kan følgende meddeles:

Resten af slottets østfacade (mod vejen) blev som bebudet færdigrestaureret med økonomisk bistand fra Planstyrelsen.

Linien med kalkning af facaderne, efterhånden som de færdigrestaureres, er fulgt op, idet man i indeværende år er i gang med kalkning af østfacaden (restaureret 1985-86 og 1986-87) og med benyttelse af dobbeltstampet kalk.

Bortset fra de 2 små fløjes sydgavle mod haven resterer nu »kun« vestfacaden at blive restaureret. Det er planlagt, at vi til efter sommeren går i gang med den nordligste fjerdedel – og med håb om at kunne fortsætte de følgende år og atter med forventet bistand fra Planstyrelsen.

Netop vestfacaden har i en årrække været benyttet som forsøgsobjekt for forskellige prøver på overfladebehandling. Disse prøver er nu alle blevet nøjere gennemgået – resultatet har været, at vi regner med at foretage den endelige behandling med god, gammeldags hvidtekalk som for de hidtil kalkede facaders vedkommende.

I et af værelserne på 1. sal er loftet dækket

af et meget stort loftsmaleri, der stammer fra husets opførelse i 1690'erne, *måske* malet af Benoit le Coffre og formentlig flyttet dertil fra Kongesalen, hvis oprindelige kuppelloft måtte nedtages i 1730'erne. Dette maleri trænger efterhånden kraftigt til restaurering, og der er udarbejdet plan herfor, dækkende årene 1989 og 1990. Problemet er p.t. at sikre finansieringen af dette omfattende og kostbare arbejde.

Det sidste år omtalte flisfyv blev stort set færdigt til fyringssæsonen. I forbindelse hermed er i forsommeren 1988 foretaget en regulering af arealet nord og nordøst for Staldgaarden, hvorved der bl.a. er foretaget en frilægning af bygningerne samt planering og hævnning af det tidligere ret sumpede areal.

I lighed med tidligere år afholdes i sommerens løb 4 koncerter: 18. maj ved Musiksamfundet Brage, 12. juni og 3. august ved Randers Kammerorkester samt 16. august den 35. »Clausholm-Koncert« ved Den danske Kammerkvinet og i samarbejde med Selskabet »Clausholms Venner« – sidstnævnte koncert som et led i Randersungen.

Vi har haft 2 gudstjenester: 2. Pinsedag d. 23. maj ved sognepræst Jørgen Kjærgaard og 19. juni ved pastor Henning Hall - sidst-

nævnte i samarbejde med Randers Amts historiske Samfund og udformet som en jubilæumsgudstjeneste i anledning af 200-året for stavnsbåndets ophævelse.

Djurslands Museum Dansk Fiskerimuseum

af Bjarne Flou

Djurslands Museum har i løbet af året gennemført en indsamlingskampagne fra Grenaa Dampvæveri. Der er indkommet et stort materiale, som nu registreres og senere indgår i en nyopstilling af museets tekstiludstilling.

I forbindelse med undersøgelser af »fritidskultur« på Anholt er der udarbejdet en lille udstilling, som blev vist på øen i sommerperioden.

Dansk Fiskerimuseum har foretaget undersøgelser af fiskeriets historie på Bornholm med hovedvægten på udviklingen de sidste årtier.

Der er udarbejdet en vandredstilling om Bornholms Fiskeri. Udstillingen har været vist på en række museer rundt om i landet.

Museets udstilling om kultursammenstød mellem danske og flygtninge »Vi elsker vort land« er i årets løb blevet vist på ca. 20 museer landet over. Særudstillingen »Fiskeri på Yucatan« har ligeledes været vist på en lang række museer.

I forbindelse med sommeraktiviteten »Levende Museum« gennemførtes »rekonstruktion af en stenalderbåd, stammebåden fra Tybrindvig« med uslebne flintøkser. Der er udarbejdet en videofilm om projektet i samarbejde med Århus Amtscentral.

Publikationer:

N.A. Boas og P. Asingh: »Diverhøj«, SKALK, nr. 1 1987.

N.A. Boas: »Tidlige Senneolitiske bosættelser på Djursland«, ENKELTGRAVSTID, Symposieberetning fra Vejle, 1986.

Lisbeth Wincentz: Forholdet mellem gruppekeramisk kultur og enkeltgravskulturen i Danmark. STRIDSØKSETID I SKANDINAVIEN, 1986.
Lisbeth Wincentz: »Nye C-14 dateringer grubekeramisk kultur i Danmark«, (som ovenfor).

H. Hecht og T. Vestergård: Portrætter af Dansk Fiskeri (Udgivet af Dansk Fiskeriforening i anledn. af foreningens jubilæum).

B. Flou: »Kulturhovmod og fremmedhad«, i UDVIKLING, nr. 2, 1987. DANIDA, udenrigsministeriet.

A.J. Smidt: At vove for at vinde – Dansk Fiskeri skildret af A.J. Smidt 1859-63. (Red. Poul Moustgaard).

N.A. Boas: »Rude mark. En Østjysk Maglemoseboplads« i journal af Danish Archaeology vol. 6, 1987.

N.A. Boas og Esben Kannegaard: »Hus og kælder fra ældre Jernalder ved Hammelev«. Historisk Årbog for Randers Amt 1987.

B. Flou: »Vi elsker vort land – kultursammenstød mellem danskere og flygtninge«. Museumsavisen for Århus Amt, nr. 20, 1987.

B. Flou: »Vi elsker vort land«. Kronik i Informationen 31/12 1987.

Gammel Estrup **– Jyllands Høregårdsmuseum**

af Vibeke Nielsen

I det forløbne år er der foretaget murreparationer på Gammel Estrups fredede hovedbygning. Det er sket rundt omkring, hvor der trænges til det, uden at man kan tale om et egentligt restaureringsprojekt. Det samme gælder iøvrigt broen over den indre voldgrav.

Der er foretaget en del udtynding i det lille skovareal mellem landevejen og bygningen, og noget tilsvarende påbegyndes snart i området nord for orangerierne. Tilbage er den egentlige prydhave. Der er af landskabsarkitekt Sven-Ingvar Andersson udarbejdet en plan for den, inspireret af tegninger over en del af Rosenborg have fra 1600-tallet. Det er sandsynligt, at denne gennemgribende ændring påbegyndes til efteråret; men endnu er der ikke taget endelig stilling. Til gengæld ser den meget farvestrålende ud denne sommer, fordi der er plantet langt flere sommerblomster i bedene end sædvanligt.

Der er kommet flere nye ting til museet, alle ting som var her i »beboet tid«. Den mest iøjnefaldende er nok lysekronen i ridersalen, en meget stor prismekrone, som har tilbragt det mellemliggende halve århundrede på Løvenholm og således hele tiden været i gode hænder. Det sidste kan man også sige om to andre dejlige genstande, som museet har tilbagekøbt, men for beløb, der må karakteriseres som symbolske, nemlig en kobberfiskekedel fra midt i 1700-tallet med inskription og nogle pudsigte reparationer, og det store fad til det

samme kinesiske porcelænsstel, hvoraf vi i forvejen har en del tallerkener m.m.

Årets koncert med Randers kammerorkester fandt sted allerede midt i juni, men gav på grund af det varme vejr alligevel ikke de temperaturproblemer, her var på et senere tidspunkt sidste år.

Kapellets rolle i egnens kirkeliv er vendt tilbage til det sædvanlige mønster.

Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup af Svend Nielsen

For Landbrugsmuseets har 1987 været et usædvanligt år, der navnlig har været præget af 3 ting: Nybyggeriet, den forestående stavnsbåndsudstilling og ændringer i personalestaben.

Det igangværende byggeri for ca. 16 mio. omfatter knap 3.000 kvm., heraf 2 udstillingshaller på hver 500 kvm. og en stor centralhal med en museumscafé. Desuden bliver der en mini-biograf, undervisnings- og demonstrationsrum, kursus- eller mødelokale, kontorer, værksted og diverse tekniske rum. Grundstensnedlæggelsen blev foretaget af landbrugsminister Britta Schall Holberg, og som grundsten benyttedes en kværnsten, der formentlig stammer fra oldtiden. Byggeriet er stort set forløbet som planlagt, men tidsrammen er meget snæver, for indvielsen og Dronningens besøg er for længst fastsat til 23. juni 1988, så vi tåler ikke mange forsinkelser.

Det er klart, at netop Landbrugsmuseet nødvendigvis må gøre noget særligt ud af stavnsbåndsjubilæet, og der er da også planlagt en 3-delt udstilling (ialt 1.500 m²),

som skal belyse bøndernes forhold 1788, 1888 og 1988. Første del (1788) er færdig, men arbejdet med den resterende del i de nye haller har været stærkt generet af nybyggeriet og især af manglende plads til de forberedende arbejder.

På grund af afgang har vi fået ny smed og ny bogholder, og der er ansat endnu en museumsinspektør, Jørgen Skastrup, som især skal tage sig af skoler og undervisning. Desuden har der i forbindelse med udstillingsarbejdet – men desværre kun i året 1987 – været ansat en fotograf, og endelig har der også som følge af de omfattende udstillings-

forberedelser været beskæftiget midlertidigt ansatte håndværkere samt ekstraordinært mange henviste.

Der har dog også været tid til at tænke på andet end byggeri og stavnsbåndsudstilling. Der er opbygget en særudstilling »Før og Nu«. I marts blev der arrangeret en kortvarig lille udstilling i Ridehuset i Århus, og i maj var der på museet en udstilling af ungarsk kunsthåndværk. Endelig har vi som depositum fra Silkeborg Museum udstillet et helt skelet af en ko fra o. 1185, og skønt koen ikke har været ret stor, er der tale om et fuldvoksnet dyr. Hele skeletter af middelal-

Ved grundstensnedlæggelsen på Landbrugsmuseets nybyggeri indmuredes en kværnsten, der er pløjet op i nærheden af Gl. Estrup. Fra venstre ses museumsinspektør Svend Nielsen, landbrugsminister Britta Schall Holberg med grundstensdokumentet og museets formand H.J. Kristensen.

derkøer er yderst sjældne, og der er kun fundet ganske få.

Af andre aktiviteter kan nævnes den efterhånden traditionelle fåredag med godt 3.000 besøgende, demonstration af sivskofletning og stråarbejder, og endelig har vi på forsøgsbasis lavet »historisk værksted«, der har vist sig at være en stor succes. De mange aktiviteter har også givet sig udslag i et forøget besøgstal, der i 1987 nåede op over 35.000.

Sluttelig kan nævnes, at ledende museumsinspektør Svend Nielsen på en kongres i Budapest blev valgt til præsident for den internationale sammenslutning af landbrugsmuseer, AIMA.

Rye Træskomuseum

af Søren Bach

I det forløbne år har der stadig været fremgang for museet. Besøgtallet har været større end i de foregående år, og det har selvfølgelig forbedret økonomien. Museumsforeningens medlemstal er steget en del, og det tyder jo altsammen på, at der er en voksende interesse for byens fortid og specielt for Træskomuseet.

Vi har også i år modtaget mange gaver, hvilket vi er meget glade for, men det bevirker, at pladsmangelen bliver endnu større. Af de gaver, som vi har modtaget, er der én af særlig stor interesse. Den er givet af gårdejer Niels Hull, Tønningslette, og den består af utallige glasdele og glasskår, som er fundet ved det gamle glasværk i Stenhule.

Glasværkets historie er følgende:

Frederik II opholdt sig meget på den kon-

gelige jagtgård i Ry, og på hans mange jagtture i skovene her omkring opdagede han, at der lå mange vindfælder i skoven. De lå bare til ingen nytte og rådnede op, og kongen mente, at de kunne anvendes til noget nyttigt. Han indkaldte i 1581 en glasmager Liborius Trebing fra Mecklenburg til at forestå bygning og drift af glasovne i skoven nord for Ry, hvor der var masser af træ til at fyre med. Der blev bygget huse til folkene, og da glas på den tid kaldtes glar, er det jo ganske logisk, at disse huse fik navnet Glarbo, som stadig eksisterer. Der blev bygget glasovne i Stenhule, Hyttekær og Bøgedal.

At der er produceret meget glas i disse glasværker, ved vi bl.a. fra, at der ved Christian IV's kroningsfest 1596 blev brugt 26.000 drikkeglas, som alle var produceret i Glarbo. Desuden fremstilledes vinduesglas, bl.a. til Kronborg. Da vindfælderne var brugt, begyndte man at fælde skoven, og det gik så hurtigt, at Christian IV måtte stoppe glasværkerne i 1598. Glasmagerne har muligvis, for egen regning, fortsat glasfremstillingen i mange år efter den tid, for så sent som i 1699, da lynet slog ned i Sct. Sørenskirkes tårn, blev der knust 4.000 drikkeglas, som opbevaredes der.

I 1964 blev glashytterne i Stenhule og Hyttekær udgravede. Udgravningen lededes af Peter Rismøller fra Ålborg museum, og det hele blev opmålt og derpå igen tildækket. Der blev ikke fundet hele glas eller flasker, men masser af knuste genstande af forskellig art og af forskellig farve. Niels Hull og især hans søn Carsten, fulgte nøje med i hele udgravningens forløb, og det er ting, som blev fundet dengang, suppleret med senere fund, som nu kan ses på Træskomuseet.

Så snart vi får mere plads, vil vi også udvide den samling, vi har af Himmelbjergsouvenirs, d.v.s. de træting, som blev forarbejdet af de personer, der havde kioskerne på Himmelbjerget, for disse træting hører jo også hjemme her på vores egnsmuseum, da Himmelbjerget ligger i Rye sogn. Det startede nemlig som en slags hjælp til selvhjælp, det var Rye sogns fattigvæsen, der fandt på at lade en invalideret mand sidde på Himmelbjerget og sælge de træting, som han selv forarbejdede.

Efterhånden blev det til flere, og hver især lejede så en stadeplads på Himmelbjerget og byggede en lille kiosk, hvori han kunne sidde og snitte de forskellige træting. Der skulle jo også være lidt lagerplads. Der opstod efterhånden en slags konkurrence blandt kioskejerne om, hvem der kunne lave de fineste ting og hvem der kunne finde på noget nyt at fremstille, men som sagt, det var kun invalide mænd fra Rye sogn, der kunne komme i betragtning, og det var kun de træting, som de selv fremstillede, der måtte sælges.

De var ikke lige dygtige allesammen, men efterhånden var der flere, som udviklede sig til rene kunstnere som billedskærere. Derfor findes der rundt om i landet mange af de træting, som er lavet og solgt på Himmelbjerget, hvem har f.eks. ikke ejet en Himmelbjergstok?

Vi i Træskomuseet er interesseret i at få samlet så meget som muligt af den slags, så det kan blive bevaret for eftertiden.

Silkeborg Museum

af Keld Dalsgaard Larsen

Silkeborg Museum fik et utrolig godt år i 1987. Rekonstruktionen af Tollundmandens krop vakte stor opsigt og interesse. Mest kontant gav det sig udtryk i en besøgsfremgang på ca. 15.000 over den hidtidige rekord på knap 40.000. Presse og TV fra ind- og udland dækkede begivenheden. Den lokale påskønnelse blev givet i form af Turistforeningens initiativpris og Silkeborg Kommunes kulturpris.

Silkeborg Museum ønsker i 1988 at følge 1987 op med en helt ny jernalderudstilling med titlen »Tollundmandens landsby«. Udstillingen blev åbnet den 26. maj 1988. Jernalderudstillingen giver en bred skildring af jernaldermenneskenes samfund. Man kan se datidens teknologi bl.a. ved rekonstruktion af vogn og ard. Kvindernes verden vises ved kopier af dragter, ved smykker, madlavning, pottemageri m.m. Mændenes verden omhandler landbrug, smedning og våben. Mænds og kvinders personlige udstyr i form af kamme, sakse, rageknive m.m. er udstillet. Også børnenes verden er inddraget.

Selve udstillingen er sat op, så den både er klar og overskuelig og samtidig giver mulighed for at gå på opdagelse i den.

Jernalderen har også præget museets udgravninger i 1987-88. I efteråret 1987 fortsatte museet en udgravning af en jernalderboplads fra yngre jernalder i Voel. Undersøgelserne tyder på en langstrakt landsby bestående af to – på midten muligvis tre – rækker af ialt 12-14 tildels sammenbyggede gårdsanlæg.

Silkeborg Museum er i 1988 påbegyndt en

Udgravningen i Voel af en jernalderboplads.

Kopier af jernalderdragter, der kan ses på den nye jernalderudstilling på Silkeborg Museum.

udgravning af endnu en jernalderboplads fra yngre jernalder i Hvinningdal. Der er her også fundet velbevarede gårdsanlæg.

Den store vandmølleudgravning i Vejerslev er nu færdigudgravet. Der har ved siden af disse store udgravninger været udgravet en række andre steder bl.a. i Vinding, Gjern og en gravhøj fra yngre stenalder i Them.

Silkeborg Museum har haft to mindre særudstillinger af henholdsvis billedskærerfaget og drejerfaget. Billedskærer Erik Karby viste sit håndværk og fortalte om det, og Ane Kirstine Jensen snitter i sommeren 1988 Himmelbjergsouvenirs på museet. Traditionen tro har pottemager Annie Hansen vist pottemageri, også i 1987 viste de gamle papirmagere deres håndværk på museet.

Silkeborg Museum har været inddraget i stavnsbåndsjubilæet ved at stå for en lokalhistorisk undersøgelse af landbolivet på Silkeborgegnen i tidsrummet 1700-1850. Det foreløbige resultat er blevet skriftet »Så ødsel og dog så karrig. Af Silkeborgegnens kulturhistorie 1700-1850«. Silkeborg Museum og det historiske værksted, Høgdal, arrangerer i sommeren 1988 en række åbent-hus-arrangementer, hvor der sættes fokus på »gammelt landbrug« på egnen i forbindelse med stavnsbåndsjubilæet.

Silkeborg Museum og museumsforeningen har afholdt en række velbesøgte foredrag og udflugt til Hedeby. Silkeborg Museum er i år blevet mere handicapvenligt, idet museet med støtte fra Silkeborg Håndværkerforening og Lions Club i Silkeborg har indkøbt en trappetjener, hvormed kørestolsbrugere kan komme op på første sal. Samtidig har vi naturligvis gjort museet handicapvenligt, hvad angår færdselsveje og toiletforhold.

Skanderborg Museum

af Helle Reinholdt

1987 blev et år med mange aktiviteter for Skanderborg Museum. I det følgende omtales museets udstillings- og undersøgelsesvirksomhed.

Skanderborg Museum viste i løbet af året ialt 6 særudstillinger. I januar åbnede særudstillingen »Den gamle skole«. Lokalet var indrettet som tidligere tiders skolestue med anskuelsesbilleder på vægge, med kateder og pulte, ældre skolebøger, tavler og grifler og bakken med blækhus – og spanskrøret. Samtidigt åbnede en udstilling af den lokale kunstmaler J. Th. Jensen. De udstillede 12 værker var fra perioden 1884 – o. 1920.

I anledning af 100-året for Sophus Clausens digt »Det var på Skanderborg station« åbnedes i foråret en mindre udstilling af samme navn. I udstillingen om stedet, hvor Claussen mødte poesien og de nøddebrune øjne, indgik bl.a. ældre fotomateriale, Sophus Clausens digt i 1. udgave og en opstilling af rejsende i 1880-er beklædning ved den gamle stationsbygning i stor fotostat. Endelig havde Danmarks Radios kulturafdeling udlånt museet diverse materialer.

Sommerens udstilling hed »Vask« og vises både i særudstillingslokalet og i det gamle vaskehus, der hører med til museet. Her kunne ses et bredt udsnit af de forskellige remedier, der indgik i tidligere tiders vaskedag på land og i by. I plancher og i en disserie kunne man følge de forskellige processer fra det beskidte tøj til det rene, der lagdes på hylder.

I efteråret vises flygtningeudstillingen »Vi elsker vort land«, der var produceret af

Odder og Djurslands Museer med støtte af Statens Museumsnævn og Dansk Flygtningehjælp. Plancheudstillingen blev suppleret med tamilske genstande udlånt fra etnografisk samling på Moesgård.

I december måned afholdtes »Jul på Skanderborg Museum«. Der var juletræ med gammelt julepynt, og i et ældre blåmaleret køkken med et rigt sortiment af blåemaljeret køkkentøj kunne de besøgende se på julebagværk efter gammel opskrift. Desuden blev der vist marcipanfigurer fremstillet i gamle forme fra et af byens tidligere konditorier.

Den tilbagevendende begivenhed »Kig i kommodeskuffen« afholdtes en aften i november. Ca. 40 gæster medbragte ældre ting og sager, som museets ansatte forsøgte at bestemme tid og evt. anvendelse på.

En weekend i november måned havde museet besøg af en ravsliber, der medbragte store mængder af rått rav samt et udvalg af forarbejdet rav. Ved sit arbejdsbord demonstrerede ravmeden, hvorledes man sliber, drejer og pudser materialet. Der var salg af diverse færdige produkter. Arrangementet var velbesøgt med mere end 300 gæster.

Fra udgravningsfronten kan nævnes undersøgelse af et område ved Dover kirke som led i Århus Amtsmuseumsråds projekt om landsbyundersøgelser. Dele af et større hus fra 1150-1200 blev påvist.

Som led i samme projekt foretoges prøveundersøgelse ved Hylke kirke, hvorved det

kunne fastslås, at kirken også i middelalderen havde ligget enlig uden omkringliggende bebyggelse.

Ved Skansehøj i Ry blev undersøgt bo-pladsspor og et formodentligt jernudvindingsanlæg fra førromersk jernalder og senere perioder.

Ved udvidelse af Gudenåskolen i Ry foretoges udgravning af et område med jernalderbebyggelse i form af kraftige kulturlag og bl.a. husrester med ildsted samt store mængder keramik.

I oktober måned blev udgravet rester efter middelalderlig potteproduktion ved Mesing enge tæt ved Skanderborg. Ialt blev det til ca. 47 kg fejlbrændte, glaserede som uglaserede keramikskår. Produktionen må foreløbig dateres til 1300-årene.

Af mindre undersøgelser kan nævnes udgravning af en sløjfet høj i Ustrup og en udgravning af urnebrandgrube i Fugledal grusgrav ved Siim. Munkekanalen ved Øm Kloster blev undersøgt og der blev registreret fundamentsten ved Emborgvej, som antagelig har indgået i det middelalderlige Øm Kloster anlæg. De to sidstnævnte undersøgelser var foranlediget af Østjysk Elforsynings kabelarbejde.

I løbet af 1987 har museet haft besøg af 68 skoleklasser og museets medarbejdere har desuden medvirket ved en af byskolernes indskolingsprojekter samt ved en feature-uge med emnet »arkæologi«.

Østjysk Hjemstavnsforening

i. oktober 1987 - 30. september 1988

Den 28. nov. 1987 afholdtes generalforsamling på hotel Ansgar. N.P. Boye-Nielsen blev valgt til dirigent. Beretning og regnskab blev godkendt, og kontingentet blev uændret 85 kr. plus 15 kr. i porto.

Birte Voigt Lund og Tage Rasmussen blev afløst af Ole Friis Sørensen, der blev nyvalgt til bestyrelsen. Jeg byder hermed velkommen til et godt og positivt arbejde i bestyrelsen og takker de to afdgående bestyrelsesmedlemmer for et stort og fint arbejde for Østjysk Hjemstavnsforening. I har hver på jeres måde styrket arbejdet. De øvrige valg var genvalg.

Efter generalforsamlingen holdt biskop Herluf Eriksen, Århus, et meget inspirerende foredrag: »Er der skred i værdierne i skole og samfund?« Biskoppen lagde op til, at vi bedsteforældre ville lede vore børn i den rigtige retning, forsøge at give dem værdier og livskvalitet.

Bestyrelsen har konstitueret sig med genvalg til samtlige poster med undtagelse af femte medlem af forretningsudvalget, der blev P. Friis Kristiansen.

Foreningens første arrangement i det nye år var møde i februar med lokalhistorikeren Arne Gammelgaard, Hammel. Der var

Ry Nørskov

knap hundrede fremmødte, og Arne Gammelgaard fortalte levende om bonden gennem 200 år. Emnet var valgt på grund af Stavnsbåndsjubilæet. Arne Gammelgaard viste lysbilleder fra Frijsenborg, der gennem tiderne har haft mange prominente gæster som bl.a. Karen Blixen og H. C. Andersen.

I marts måned fyldte vi erhvervsarkivet i Århus. Overarkivar Finn Lauridsen viste rundt og fortalte om arbejdet. Desuden så vi de mange og store arkiver og nogle af de gamle arkivalier.

Den 9. april kørte vi gennem den skønne Jeksendal til den smukke og velbevarede klosterkirke i Venge, oprindelig Benediktinerkloster, opført omkring 1100. Arkivleder, lærer P. Friis Kristiansen fortalte levende om den lokale historie, som jo også er bøndernes historie, fra Middelalderen til i dag, om naturen og om de mennesker, der bor der.

Kristi Himmelfartsdag gik turen til Ry Nørskov. Vi mødtes i det store haveanlæg, og skovrider Sven Fenger fortalte de 63

fremmødte om godset og dets gøremål. Derefter kørte vi til Ry Mølle, hvor vi så det kongelig privilligerede åleværk, elektricitetsværket og herrekonfektionsfabrikken Webmore. Vejret var fint, og turen fik de bedste betingelser.

Lørdag d. 27. aug. kørte en bus med morgenfriske medlemmer til Sydvestfyn. Guide var kommunaldirektør Povl Johansen, Assens. Vi mødtes i Wedelsborg slotspark, hvorfra vi kørte til Assens kirke, hvor domprovsten fortalte om den prægtige kirke. Middagen fik vi på Helnæs kro, rigtig gammeldags bøf med løg og til dessert en lækker fløderand med jordbær. Derefter så vi de syv haver fremvist af ejeren Tove Sylvest.

Herfra kørte vi omkring Hagenskov slot, Brahetrolleborg og ud til Østrupgaard, en middelalderlig adelsgård, som er ombygget flere gange. Noget af det oprindelige stenhus står endnu, og den øvrige gård fremstår med store og velholdte bindingsværksbygninger tækket med strå. Laden blev skridtet af til at være 131 m lang. I 1926 blev bygnin-

Østrupgaard

ningerne solgt til nedrivning, men blev opkøbt og reddet og ejes i dag af arkitekt Jan Hansen, der selv bor i hovedbygningen.

Et stort aktiv for foreningen er årbogen, og jeg vil benytte lejligheden til at takke for den store indsats, der bliver gjort. Det gælder både jer, der leverer stof til bogen, og jer, der får bogen til at fremstå som en smuk og spændende bog.

Ekskursionsudvalget skal have tak for arbejdet med de forskellige arrangementer. Til slut en stor tak til alle, der viser Østjysk Hjemstavnsforening interesse på den ene eller anden måde. Det er det, der giver bestyrelsen mod og lyst til fortsat arbejde med Østjysk Hjemstavnsforening.

Karen Margrethe Sørensen

Personregister

Abel, Knud 100
Abild, Anne Nielsdatter 96, 98
Abild, Edel Nielsdatter 98, 101
Abild, Inger Nielsdatter 96, 98
Abild, Jens Nielsen 96, 97, 98
Abild, Jens Rasmussen 90, 101
Abild, Kirsten Jensdatter 98
Abild, Kirstine Nielsdatter 98
Abild, Laurs Nielsen 96, 97, 98
Abild, Niels Nielsen 96, 98
Abild, Niels Rasmussen 98
Abild, Ole Ovesen 98
Abild, P. Hjortshøj 98
Abild, Rasmus smed 98, 101
Abild, Rasmus Jensen 101
Abild, Rasmus Nielsen 96, 98, 99,
100, 101, 103
Abild, Svend Nielsen 101
Abild, Søren Jensen 98
Aisingh, P. 140
Althalt, Johan Arnt, krigsråd, godsejer 38
Andersen, købmand 120
Andersen, Anton 137
Andersen, Bent, maler 29
Andersen, Christen, fæster 133
Andersen, Ellen 19
Andersen, Grethe 133
Andersen, Jens, fæstgmd. 10, 13, 14
Andersen, Jens (Hattemager) 21, 22, 23, 27
Andersen, Lars 106
Andersen, Peder, skovarbejder 27
Andersson, Sven-Ingvar, landskabsarkit. 141
Andressen, N. J. 125
Arentoft, John, søofficer 57

Bach, Søren, smedemester 143
Bagge, overinspektør 42
Bauditz, Gustav, oberst 59, 61
Bauditz, Sophus, forfatter 61
Been, Daniel 79
Begtrup, Holger, forstatter 112
Bihlmann 23
Bennike, Vagn, generalmajor 66
Bentzen, inspektør 76
Berner, Henrik 139
Bertelsen, Kjesten 86, 87
Bjørnbak, Lars, lærer 25
Blicher, Steen Steensen, digter 29
Boas, N. A. 140
Bojsen, lærer 112
Bomholt, Ane Nielsdatter 97
Bomholt, Birte Nielsdatter 102
Bomholt, Dorte Nielsdatter 102
Bomholt, Maren Nielsdatter 101
Bomholt, Niels 102
Bomholt, Niels Nielsen 103, 106
Bonde, Kirstine 88
Borch, forvalter 73, 75, 76
Boye-Nielsen, N. P. assurandør 20, 29

Brand, forvalter 42
Bredsdorf, lærer 112
Brøndsted, K. G. lektor 124
Brøndum, Karen 133

Carlsen, Søren Sloth, arkivleder, 134, 135
Carisius, Ambrosius, etatsråd, godsejer 44
Carisius, Hans de Fædder, general-
krigskommissær, godsejer 45, 52, 54, 55
Chirholm, L. F. overbetjent 124
Christensdatter, Ellen 131
Christensdatter, Maren 102
Christensdatter, Mette 87
Christensen, Enevold, fæstgmd. 73
Christensen, Jens 131
Christensen, Mads, fæstgmd. 78
Christian IV, dansk konge 143
Christian V, dansk konge 52, 94
Claussen, Sophus, digter 146
Cortsen, konferensråd 71, 75
Cortsen, Diderik, købmand 71

Danner, grevinde 25
Danneskjold Samsø, Fr.
generaladmiraløjtnant 94
Danielsen, S. Leth 19
de Beringschiold, Magnus 94, 100
de Fædder, Hans Friederich,
tysk rigsgreve 45
Dehnitz, Leif, bibliotekar 123
Drachmann, Anders Georg 131
Drachmann, Gothelf, købmand 131
Drachmann, Gothilf Heinrich 131
Drachmann, Holger, digter 131
Drachmann, Jørgen 131
Drachmann, Louise 131
Dyhr, Jens Sørensen 87

Eggert, Niels, lærer 112
Elkjær, Kjeld, bibliotekar 123
Enevoldsen, Laurs, fæstgmd. 76, 82
Eriksen, Herluf, biskop 148
Eskildsen, Jacob 97
Exner, Johannes, arkitekt 30

Falsen, løjtnant 131
Feilberg, Heinrich, farver 13
Fenger, Sven, skovrider 149
Fischer, Andreas, degn 79
Fisker, Jens Nielsen, sømand 131
Flensborg, Andreas 77
Flou, Bjarne, museumsinspektør 140
Foetmann, birkeskriver 42
Frandsen, Allan, arkivar 126, 133
Frederik II, dansk konge 69
Frederik VII, dansk konge 25
Frederik Ferdinand, prins 59
Frederikke fra Lerdrup 121
Frijs, C. E. Krag Juel Vind, lensgreve 24
Frijs, Mogens Krag Juel Vind,
greve, 21, 22, 23, 30

Gammelgaard, Arne, skolebibliotekar 148, 149
Gersdorff, amtmand 42
Gersdorff, Chr. R. Ph., baron 94
Gertsen, Laust 137
Grarup, Anders, tobaksfabrikant 59
Grundtvig, N. F. S., præst, digter 85
Grønnebæk, A. lærer 25
Gundorph, Chr. birkedommer 10
Güldenchrone, Fr. J. Chr.,
stiftamtmand 54, 94
Gyldenløve, Ulrik Chr. 94

Haagerup, L. 24
Haar, landinspektør 72, 78

Hall, Henning, præst 139
Hansdatter, Edle 97
Hammerich, L., grosserer 124
Hansen, kollektor 62
Hansen, Anders Larsen, gdr. 112, 113, 115
Hansen, Annie, pottemager 146
Hansen, Henry, uddeler 84
Hansen, Jan, arkitekt 150
Hansen, Jens 74, 75
Hansen, Julius, fæstgmd. 71, 75
Hansen, Jørgen 73
Hansen, Ole, lærer 112
Hansen, Peder, fæster/selvejer 55
Hansen, Svend Nørregaard 69
Hansen, Søren, arkivleder 126
Hansen, Søren (Vagtmester) 71, 76
Hasselbach, forpagter 42
Hauch 23
Hecht, H. 140
Hedegaard, lærer 112
Hedegaard, Anne 29
Hedegaard, Rasmus 29
Hempel, møller 133
Herchend, kammerråd 71
Hertel, C. V., præst 101
Hesselholt, Marianne, adjunkt 133
Heuncke, lærer 127
Hjersing, forvalter 45, 46
Hjort, Aksel 135
Hjortshøj, Maren Sørensdatter 106
Hjortshøj, Peder Nielsen, 98, 102
Hjortshøj, Søren Pedersen 97
Hoffmeyer, J. 19
Holberg, Britta Schall, minister 141, 142
Holm, Peder, museumsinspektør 124
Hove, konsulent 85
Hull, Carsten 143
Hull, Niels, gdr. 143
Høyer, forvalter 42, 51

Ibsen, Christen 13
Ibsen, Niels, kleinsmed 14

Jacobsen, Rasmus 99
Jensdatter, Ane 96
Jensdatter, Anne Marie 101
Jensdatter, Kirsten 102
Jensdatter, Maren 10, 13, 19
Jensdatter, Voldborg 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18
Jensen, Anders gdr. 108, 111, 113, 116, 117, 118
Jensen, Anders (Taastrup) 11
Jensen, Andreas 113, 114
Jensen, Ane 89
Jensen, Ane Kirstine 85, 86, 87
Jensen, Ane Kirstine 146
Jensen, Børge, arkivleder 127
Jensen, C. M. major 68
Jensen, Christen 102
Jensen, Cl. Aksel 19
Jensen, Erling, uddeler 136
Jensen, Frands, fæster/selvejer 33
Jensen, J. Th. kunstmaler 146
Jensen, Jens, selvejer 85, 86
Jensen, Jens 86, 87
Jensen, Jens (Voel) 89
Jensen, Jens Lassen 102
Jensen, Jutta 136
Jensen, Jørgen Evald 127
Jensen, Karoline 112
Jensen, Kathrine 92
Jensen, Kirsten 120
Jensen, Knud, fæster 71, 73 75
Jensen, Kresten 86, 87
Jensen, Margrethe 86, 89, 90
Jensen, Markus 121
Jensen, Mary 121
Jensen, N. P. sognefoged 137
Jensen, Niels, fæster/selvejer, Snærild 33, 37
Jensen, Niels, fæster/selvejer, Kolt 45, 46, 47

Jensen, Nikolaj 92
 Jensen, Peder 86, 87
 Jensen, P. Holm, arkivleder 136
 Jensen, Peder Povlsen 137
 Jensen, Rasmus 86, 87
 Jensen, Severine 112
 Jensen, Søren, fæster/selvejer 33
 Jensen, Søren (Vejlby) 86, 87
 Jensen, Søren 115
 Johansen, Povl, kommunaldirektør 149
 Just, murer 111
 Just, Anders, selvejer 70, 72, 73
 Just, Birte Pedersdatter 10
 Just, Laors Pedersen 106
 Just, Niels Pedersen 98, 102
 Just, Peder Jensen, 101, 102, 106
 Jørgensdatter, Christine Marie 131
 Jørgensdatter, Karen 101
 Jørgensen, Rasmus 92

Kaa, Ane Kirstine Jørgensdatter 98, 101
 Kaa, Jørgen Jensen 101
 Kaa, Michel Jensen 102
 Kaalby, Jens Pedersen 101
 Kaarsted, Tage, professor 124
 Kaas, Jens, adelsmand 57
 Kannegaard, Esben 140
 Karby, Erik, billedskærer 146
 Kiølsgaard, arkitekt 21
 Kiærsgaard, Jørgen, sognepræst 133
 Kiærulff, Mads, fuldmægtig 42
 Knudsdatter, Maren 96, 98
 Knudsen, Niels Nielsen 106
 Knudsen, Povl 90
 Kragelund, tømrermester 128
 Krestensen, Jens 86
 Kristensen, Anine 137
 Kristensen, Bertel 86, 87, 90
 Kristensen, Evald Tang, folkemindeamaler 21, 27
 Kristensen, H. J. 142
 Kristensen, Kirstine 86
 Kristensen, Kirsten, uddeler 137
 Kristensen, Marie Kristine 86, 87, 90
 Kristensen, Mette 86, 87, 88, 89, 90
 Kristensen, Mine 86, 87, 90
 Kristiansen, P. Friis, arkivleder 129, 149
 Kusk, Aase 82, 86, 90, 91, 92
 Kusk, Viggo 91

Ladefoged, Søren, arkivleder 135
 Lampe, J. Kongsted 124
 Lang, C., arkitekt 63, 66
 Larsen, Keld Dalsgaard, museumsinsp. 144
 Larsen, Lars J. 112
 Lassen, Anne Elisabeth, godsejer 38
 Lassen, Jens 99
 Lauridsen, Finn H., overarkivar 149
 Laursdatter, Boel 101, 102, 106
 Laursdatter, Kirsten 98, 106
 Laursdatter, Maren 98, 106
 Laursdatter, Mette 102
 Laursen, Carl A., arkivleder 130
 Laursen, N. J., præst 124
 Laursen, Peder 102
 le Coffre, Benoit, maler 139
 Lemmiche, lærer 133
 Leth, Peder Jensen, selvejer 19
 Leth, Peder Nielsen 15
 Lindblom, Else Marie, arkivleder 127
 Lorch, Lorentz, handelsmand 70, 72
 Lorenzen, Erna, museumsinsp., dr. phil. 10, 19
 Lüttichau, kammerherre 133
 Lucassen, Rasmus, selvejer 71, 72, 76
 Lund, Birte Voigt, socialrådgiver 148
 Lunn, Niels, oberst 59
 Lyng, Anne Nielsdatter 96
 Lyng, Niels 96
 Løgstrup, Birgit, arkivar 128

Maarsing, lærer 109
 Madsen, lærer 109
 Madsen, Jens, selvejer 10, 11, 13, 14, 15
 Madsen, Søren, selvejer 50
 Malling, fru 62
 Marselis, Constantin, godsejer 94
 Marselis, Gabriel, købmand 94
 Marselis, Wilhelm, godsejer 94
 Mehl, Vilhelm 91
 Meulengracht & Søn 59
 Michelsdatter, Ingeborg 50
 Michelsen, Christen 102
 Michelsen, Knud, fæster/selvejer 45, 46, 47, 53
 Michelsen, Niels, fæster/selvejer 53
 Molbech 28
 Monrad, K. E., stiftsprovst 100
 Mortensen, Hans, fæster/selvejer 33
 Mortensen, Mads, fæster/selvejer 46, 47, 55
 Mortensen, Maren 112
 Mortensen, Rasmus 112
 Mortensen, Rasmus, husmand 43
 Moss, Rasmus Christensen 102
 Moustgaard, Povl 140
 Munk, landinspektør 76
 Munk, Ole, landmåler 71
 Müller, birkedommer 42, 43
 Møller, sognepræst 42
 Møller, Chr. G., tjenestekar 131
 Møller, Jens Andersen 94
 Møller, Maren Jensdatter 94

Nielsdatter, Anne 97, 102
 Nielsdatter, Inger, 96, 102, 103, 106
 Nielsdatter, Kirsten 97
 Nielsen, snecker 28
 Nielsen, Asta, filmstjerne 28
 Nielsen, Berte 115
 Nielsen, Brøndum 92
 Nielsen, Ejnar, kunstmaler 127
 Nielsen, J. 23
 Nielsen, Jens, kusk 27
 Nielsen, Jens, fæster/selvejer (Snærrild) 33
 Nielsen, Jens, fæster/selvejer (Kolt) 45, 46
 Nielsen, Jens Knudsen, gdr. 109, 110
 Nielsen, Jonna Abild 93, 138
 Nielsen, Jytte, arkivleder 131
 Nielsen, Marianne 98
 Nielsen, Marie 116
 Nielsen, Markus, fæster 73
 Nielsen, Niels 137
 Nielsen, Niels Markus, gdr. 116
 Nielsen, Rasmus 112
 Nielsen, Svend, museumsinsp. 141, 142, 143
 Nielsen, Søren Skov 92
 Nielsen, Vibeke, museumsinspektør 137, 141
 Nisted, skibsmægler 62
 Nørlum, Troels, fotograf 58, 59, 60, 61, 62

Olesen, Ove 101
 Olufsen, Jens, fæster 96, 98
 Olufsen, Niels Jensen 96
 Olufsen, Søren, fæster 19
 Ovesdatter, Kirsten 96
 Ovesen, Jens Sørensen, selvejer 78
 Ovesen, Ole 101, 102

Paulli, Simon, dr. 94
 Pedersdatter, Ane 11
 Pedersdatter, Anne 106
 Pedersdatter, Anne 106
 Pedersdatter, Anne Marie 102
 Pedersdatter, Maren, fæster/selvejer 33, 36
 Pedersdatter, Maren 97
 Pedersen, Børge 126
 Pedersen, Erik 112
 Pedersen, Jens, fæster/selvejer 46
 Pedersen, Jens 89
 Pedersen, Jens 98, 99, 102, 103
 Pedersen, Jens (Ørting) 108
 Pedersen, Kirstin Nørgaard, tegner 9

Pedersen, Mads Peder, slagter 29
 Pedersen, Maren 108
 Pedersen, Rasmus Jensen 137
 Pedersen, Søren 82
 Pedersen, T. S., befalingsmand 112
 Poulsen, Niels Krog 90
 Pultz, H. T., jægermester 70, 71, 76

Rasmusdaatter, Ane 96
 Rasmusdaatter, Dorthe 96
 Rasmusdaatter, Edel 96, 98
 Rasmusdaatter, Inger 101
 Rasmusdaatter, Karen 96
 Rasmusdaatter, Mette 96
 Rasmusdaatter, Voldborg 13
 Rasmussen, Ane 86, 91
 Rasmussen, Christen, fæster 73
 Rasmussen, Christian B. 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92
 Rasmussen, Christian 102
 Rasmussen, Jens, selvejer 14
 Rasmussen, Jens, Harlevholm 14
 Rasmussen, Kirstine 86, 88, 90
 Rasmussen, Knud 96
 Rasmussen, Mads, fæster 11, 13
 Rasmussen, Morten, fæster/selvejer 33
 Rasmussen, Niels 115
 Rasmussen, P. Smed 129
 Rasmussen, Peder, fæster 33
 Rasmussen, Peder 96
 Rasmussen, Povl, landstingsmand 27
 Rasmussen, Rasmus, fæster/selvejer 33
 Rasmussen, Tage, handelsmand 148
 Rasmussen, Thøger 86, 88, 89, 90
 Ravn, N. O., dyrlæge 25
 Reinholt, Helle, museumsinspektør 146
 Reventlow, Anne Sofie, dronning 128
 Reventlow, Conrad, greve 94
 Rismøller, Peder 143
 Rohde, borgmester 42

Scheel-Plessen, Carl, greve 133
 Schiørring, museumsinspektør 127
 Schytte, Hans, provst 71, 73, 74, 76, 79
 Schytte, Mogens, student, 74, 77, 79
 Schøler, Aage, arkivleder 128
 Sejr, Emmanuel, bibliotekar 68
 Smith, A. J. 140
 Sofussen, Kristen 29
 Steen, Vagn, forfatter 124
 Stjernfeldt, G. H., major 57, 68
 Stilling, forvalter 51
 Sylvest, Tove, kroejler 149
 Sørensen, Jacob 113
 Sørensen, Jens, fæster/selvejer (Snærrild) 33
 Sørensen, Jens, selvejer (Ravnholt) 50
 Sørensen, Karen Margrethe 150
 Sørensen, Laurids, selvejer 19
 Sørensen, Laurs 106
 Sørensen, Mads, fæster/selvejer 43, 45, 46, 47, 52, 53, 55
 Sørensen, Ole Friis, civilingeniør 148
 Sørensen, Wanda 29

Tielemann 23
 Thomasdatter, Mette 102
 Thomsen, Erik, selvejer 36, 37
 Thomsen, Jens, selvejer 70, 72, 77, 78, 79
 Thomsen, J. S., overlærer 36
 Thøgersen, Christian 86
 Thøgersen, Kristine 86
 Toxen, Rasmus, købmand 70, 73, 74, 75
 Trane, byfoged 42
 Terbing, Liborius, galsmester 143
 Tryde, godsforvalter 133

Udby, Rasmus, forvalter 33

Vad, Mads Jensen, forpagter 19

Valdemar Sej, dansk konge 69, 86
Wedel, grevinde 129
Wesenberg, Fr., landinspektør 42
Wesenberg, L., landmåler 36
Vestergaard, dyrlæge 112, 115
Vestergaard, Kristine (Jensen)
112, 115, 116, 118, 121, 122
Vestergaard, Niels 112, 113, 115
Vestergaard, T 140
Villads, Kirsten Pedersdatter 98, 99
Wincentz, Lisbeth 140
von Pentz, Ditlev, ritmester, godsejer 33
von Pohn, oberst 94

Zeuner, Maren 27, 28, 29
Zeuner, Peder, købmand 26, 27, 28

Østergaard, Peder, arkivleder 130

Stedregister

Aalstrup 109
Albæk 131
Alrø 108, 110, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121
Amstrup 117, 120
Anholt 131, 140
Aros 57
Assens 149

Balle 33, 36, 113, 114
Bering 43
Blegind 101, 130
Boller 73, 75
Bolund 73
Bonderup 113, 115
Bornholm 140
Borum 51, 126
Brahetrilleborg 149
Brestenbro 73
Broberg 13, 14
Brørup 128
Budapest 142
Bygholm 70, 72
Bøgedal 143

Clausholm 94, 128, 139
Constantinsborg 42, 44, 45, 47,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 56

Danmark 54, 57, 67, 94, 123, 124, 125, 140, 146
Djursland 124, 136, 140, 147
Dover 147

Ebeltoft 130
Edslev 43
Egehoved 116
Egå 93, 106, 111
Egå Mølle 83
Eldrup 71
Elev 93
Elted 93, 106
Enner 72

Falling 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117
Faurskov 128
Frederiksberg 123
Frederiksberg højskole 112, 115
Frederikssund 113, 115
Frijsenborg 20, 23, 24, 25, 42, 44, 51, 129, 148
Fugledal 147
Fuglse 130
Fussingsø 133
Fyn 123

Galten 107, 124, 125
Gammel Estrup 141, 142
Gedved 125, 126, 127
Gjern 127, 146
Gjern herred 85
Garbo 143
Glud 128
Grauballe 127
Grenå 131, 140
Gylling 112, 121
Gyllingskov 115

Haar 23
Haderslev 67, 68
Hads herred 37, 56, 109, 115
Hadsten 127, 128, 149
Hagenskov 129
Haldum 21, 23, 25
Hammel 148
Hammelev 140
Harlev 9, 10, 19
Harlevholm 14
Hasle herred 38, 56, 93, 94, 107
Hasselager 43, 53
Hattemagerskoven 20
Havreballegaard 94
Havreballegaard amt 42, 56
Havreballeskoven 67
Hedeby 146
Helnæs 149
Hessel 128
Hevring 19
Hevringholm 19
Himmelbjerg 144
Hinnerup 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 128, 129
Hinnerup Brogaard 22, 23, 24, 25, 27, 128, 129
Hjarnø 119, 121
Holme 42
Horsens 69, 70, 71, 75, 76, 113, 127
Horsens fjord 116
Hou 120
Houlbjerg 107
Hundslund 108, 111, 122
Hylke 147
Hyttekær 143
Hvinningdal 146
Hørning 129, 130

Ingerslev 50
Jeksendalen 149
Jenle 128
Jylland 10, 66, 113, 115

Kalø 94, 130
Kattrup 43, 53, 125
Kodalen 74
Kolding 124
Kolt 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 55, 56
Kondrup 131
Kongenshus Mindepark 85
Kronborg 143
Kunnerup 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 55
Kvottrup 24
København 28, 36, 38, 45, 51, 113, 130, 131
Kølsen 90

Labing 39, 41, 53
Ladin 28
Laven 87
Lemming 39, 43, 53
Lerdrup 121
Lilleåen 20, 25
Linå 86, 87, 89, 90
Lisbjerg 136
Lyngby 38, 39, 40, 41, 42, 53, 56
Lynbygaard 38, 39, 41, 53, 56, 66
Lystrup 93, 97, 98, 101
Løvenholm 141

Marselisborg 19, 50, 94, 96, 98, 107, 138
Marselisborg slot 57, 94
Mechlenburg 143
Mellerup 131
Mesing 147
Moesgaard 94
Møllerup 86
Mols 130
Mølballe 24
Møn 100

Nim 69, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81
Nim Closter 74
Nim skov 82
Ning herred 56
Norring 20, 24, 25, 27
Nørhald 130
Nørre Tulstrup 133
Nørre Vissing 129, 130

Odder 32, 110, 147
Ormslev/Wormslev 42, 43, 53

Purhus 131

Randers 27, 28, 59, 67, 123, 124,
129, 131, 139, 140, 141
Rantzægave 32, 33, 76
Ravnholt 45, 50, 53
Resenbro 90
Riisskov 138
Rodskov 134, 135
Rodtenseje 33
Rosenborg 141
Rosenholm 134
Roskilde 114, 123
Rostock 94
Rougso 33, 135, 138
Rye 143, 144, 147
Rye Mølle 149
Rye Nørskov 149
Røgen 88

Sabro 24
Samsø 19
Sandbygaard 29
Silkeborg 84, 89, 91, 123, 142, 144, 145, 146
Siim 147
Sjelle 90
Sjelleskovgaard, 94
Sjælland 87, 114, 115
Skamling 124
Skanderborg 10, 15, 19, 56, 72, 76, 79,
115, 125, 146, 147
Skandinavien 140
Skansehøj 147
Skejby 93, 102, 136
Skellerup 86
Skibby 10, 19, 53
Skive 59, 68
Skivholme 124
Skjolddelev 27
Skjærringgaard 42
Skovby 124

Snaptun 121
Snærrild 32, 33, 36, 37, 52, 53, 56
Stenalt 33
Stenhule 143
Stjær 14
Svendborg 136
Svinballe 111
Sydvestfyn 149
Søften 24
Sønderhald 137, 138
Sønderskov 128
Søvind127

Taastrup 9, 10, 11, 14, 19, 53
Tendrup 122
Terp 93
Them 146
Thoretrop 86
Thorup 86
Thorupgaard 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
Thoruplund 86, 87
Tjele 133
Trehøje 130
Tvingstrup 127

Tybrindvig 140
Tønningsslette 143
Tørring 90

Ustrup 147

Wedelsborg 148
Wedelslund 94
Vejerslev 146
Vejiby 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 107, 138
Vejle 76, 123, 125, 140
Venge 129, 149
Vestbirk 127
Vester Lisbjerg 107
Vesterskov 37
Vestjylland 32
Viborg 19, 61, 67, 68, 71, 99, 106, 128, 134
Viby 26
Vilhemsborg 42, 43, 44, 47, 94
Vinding 146
Voel 84, 86, 88, 89, 91, 144, 145
Voer 125
Vor-Nim herredsting 77

Voregaard 14
Vorre 106
Vosnæsgaard 42

Yucatan 140

Øm 147
Ølsted 137
Ørting 108, 109, 111, 116, 117, 120
Østerby 70, 73
Østergaard 45
Østjylland 19, 123, 124
Østrupgaard 149

Åbo 53
Åkjær 56
Ålborg 27, 143
Århus 13, 14, 15, 19, 24, 26, 27, 43, 45, 52,
55, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 93,
94, 99, 100, 101, 105, 111, 112, 121, 123,
125, 129, 138, 140, 142, 147, 148
Århus hospital 42, 44, 56, 86
Århus stift 56

VEDTÆGTER

FOR

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1977
SKANDERBORG AMSTBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

§ 1.

Navn.

Foreningens navn er Østjysk Hjemstavnsforening.

§ 2.

Formål.

Foreningens formål er at fremme forståelsen af hjemstavnskultur og værne om egnens hjemstavnsværdier derved,

at der afholdes møder med foredrag og arrangeres ekskursioner med sagkyndig vejledning.

at der udgives skrifter, i første række et årsskrift, hvori afhandlingerne skal

- a. uddybe kendskabet til hjemstavns historie og natur,
- b. fremme kendskabet til egnens folkeminder, folkemål og tidligere folkeliv og
- c. skildre befolkningens skiftende kår og oplevelser såvel i åndelig som i materiel henseende.

§ 3.

Medlemskab.

Som medlem kan optages enhver person, der godkender foreningens formål.

Det årlige medlemsbidrag fastsættes på den ordinære generalforsamling for det kommende regnskabsår og opkræves helårsvis på det af bestyrelsen fastsatte tidspunkt.

Udmeldelse skal ske skriftlig til bestyrelsen med 1 måneds varsel til en 1. oktober.

§ 4.

Bestyrelse.

Foreningen ledes af en bestyrelse på 19 medlemmer, der vælges på den ordinære generalforsam-

ling for 2 år ad gangen, således at der på hver ordinær generalforsamling skiftevis afgår 9 og 10 medlemmer.

Genvalg kan finde sted.

Der vælges ikke suppleanter, men i tilfælde af forfald fra et eller flere bestyrelsesmedlemmer besættes det eller de ledige bestyrelsesmandater på næste ordinære generalforsamling, og den eller de pågældendes valgperiode er den samme, som den eller de bestyrelsesmedlemmer, der er udtrådt.

§ 5.

Bestyrelsen konstituerer sig selv og vælger af sin midte:

formand
næstformand
sekretær
kasserer

og disse 4 udgør tillige med 1 femte medlem af bestyrelsen foreningens forretningsudvalg.

Bestyrelsen kan i øvrigt nedsætte fornødne arbejdsudvalg, herunder redaktionsudvalg, og til sådanne udvalg kan vælges medlemmer uden for bestyrelsen.

§ 6.

Foreningens arrangementer, herunder møder og ekskursioner, ledes af formanden og i dennes forfald af næstformanden.

Foreningens kasserer fører foreningens regnskab. Endvidere fører han en medlemsliste og sørger for opkrævning af medlemsbidrag og for udbetalinger.

Foreningens sekretær fører bestyrelses- og generalforsamlingsprotokoller.

§ 7.

Bestyrelsesmøde afholdes mindst 2 gange årligt på et af formanden fastsat sted, når formanden eller mindst 3 medlemmer af den øvrige bestyrelse finder det fornødent.

Bestyrelsen er beslutningsdygtig, når mindst 7 medlemmer er til stede.

Alle beslutninger træffes ved almindeligt stemmeflertal. I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende.

I formandens forfald fungerer næstformanden. Over bestyrelsens forhandlinger og beslutninger føres en protokol, der efter at være oplæst og godkendt på det følgende bestyrelsesmøde underskrives af det pågældende mødes deltagere.

Bestyrelsen er berettiget til at antage lønnet medhjælp, herunder blandt bestyrelsens medlemmer.

§ 8.

Revision.

Foreningens regnskab revideres af 2 revisorer, der vælges for 2 år ad gangen på den ordinære generalforsamling, således at der skiftevis hvert år afgår 1 revisor.

§ 9.

Regnskab.

Regnskabsåret er fra 1. oktober til 30. september.

Foreningens midler indsættes på en bank/sparekassekonto, hvorover kassereren kan disponere. Det årlige regnskab, som aflægges af kassereren på den ordinære generalforsamling, skal indeholde opgørelse over indtægter og udgifter samt status pr. 30. september.

Regnskabet skal senest den 1. november overgives til revisorerne, og disse skal senest 8 dage efter modtagelsen aflevere regnskabet til formanden i revideret stand og med mulige bemærkninger fremsat skriftligt.

§ 10.

Generalforsamling.

Generalforsamlingen er foreningens højeste myndighed i alle anliggender.

Ordinær generalforsamling afholdes hvert år inden udgangen af oktober kvartal i Århus og indkaldes med mindst 14 dages varsel ved skriftlig meddelelse til hvert enkelt medlem på den sidst til foreningens kasserer opgivne adresse.

Dagsorden for den ordinære generalforsamling er:

- a. valg af dirigent
- b. formanden aflægger beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år
- c. fremlæggelse af det reviderede regnskab til godkendelse
- d. eventuelle forslag fra bestyrelse eller medlemmer
- e. fastsættelse af medlemsbidrag
- f. valg af medlemmer til bestyrelsen i stedet for de efter tur fratrædende
- g. valg af medlemmer til bestyrelsen i stedet for eventuelle i årets løb fratrædte medlemmer
- h. valg af revisor + suppleant
- i. eventuelt

Forslag under punkt d. skal bekendtgøres for medlemmerne samtidig med indvarsling til generalforsamlingen.

Forslag fra medlemmer skal være formanden i hænde inden den 1. september.

§ 11.

Alle beslutninger på generalforsamlingen træffes ved almindeligt stemmeflertal med undtagelse af de særlige bestemmelser i §§ 12 og 15.

Enhver er berettiget til at kræve skriftlig afstemning.

Over generalforsamlingens forhandlinger og beslutninger føres en protokol, der underskrives af formanden og dirigenten.

§ 12.

Ændringer i vedtægter.

Foreningens vedtægter kan ændres af en generalforsamling, når 2/3 af de afgivne stemmer er for ændringen.

§ 13.

Ekstraordinær generalforsamling.

Ekstraordinær generalforsamling kan sammenkaldes af bestyrelsen, når den finder anledning dertil og skal indkaldes, når mindst 50 medlemmer til bestyrelsen fremsætter skriftlig begæring herom med forslag til dagsordenen. I sidstnævnte tilfælde skal en ekstraordinær generalforsamling afholdes senest 6 uger efter begæringens modtagelse.

Ekstraordinær generalforsamling afholdes samme sted og indkaldes på samme måde som ordinær generalforsamling.

§ 14.

Diverse.

Generalforsamlingen afgør, hvorvidt foreningen skal tilsluttes andre foreninger eller organisatio-

ner, herunder Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger.

§ 15.

Opløsning.

Foreningens opløsning kan kun finde sted, når det er vedtaget på 2 på hinanden følgende generalforsamlinger med mindst 14 dages og højst 2 måneders mellemrum, og når mindst 2/3 af de afgivne stemmer på begge generalforsamlinger er for foreningens opløsning.

Ved sidste generalforsamling træffes ved almindeligt stemmeflertal beslutning om, hvorledes der skal forholdes med foreningens midler, protokoller, arkiver m. v.

Således vedtaget på den ekstraordinære generalforsamling den 16. maj 1974 i Århus.

Erik Kjær
Formand

P. Damgaard Andersen
Næstformand

Arne Gammelgaard
Sekretær

Birte Lund
Kasserer

Erna Lorenzen
Ansvarsh. redaktør

Rasmus Bendixen

Axel Hansen

Karen Haugstrup

Helene Justsen

Carl A. Laursen

Ane Marie Nielsen

Else Otzen

Bent Ousager

Svend Pedersen

J. A. Pontoppidan

E. Rasmussen

Tage Rasmussen

J. Finnemann Schultz